AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. gen. broni K. Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

Egz. Nr 34

Rok szkolny 1964/65

Tylko do użytku wewnętrznego
Akademii Sztabu Generalnego

ppłk dypl. Stanisław FERET

PRZEBIEG DZIAŁAŃ WOJENNYCH ORAZ OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SZTUKI WOJENNEJ ARMII RADZIECKIEJ W WIELKIEJ WOJNIE NARODOWEJ ZSRR W OKRESIE OD 22. 6. DO 30. 9. 1941 r. ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM POCZĄTKOWEGO OKRESU WOJNY

(Skrypt)

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/507
05-000528-008 0
61112
BIBLIOTEKA GŁÓWNA AKADEMII OBRONY NARODOWEJ
Nr ewid. II
Akademii Obrony Narodowej

REMBERTÓW STYCZEŃ 1965

Druk. ASG–O-XV–2576

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. gen. broni K. Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

Egz. Nr 34

Rok szkolny 1964/65

Tylko do użytku wewnętrznego
Akademii Sztabu Generalnego

ppłk dypl. Stanisław FERET

PRZEBIEG DZIAŁAŃ WOJENNYCH ORAZ OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SZTUKI WOJENNEJ ARMII RADZIECKIEJ W WIELKIEJ WOJNIE NARODOWEJ ZSRR W OKRESIE OD 22. 6. DO 30. 9. 1911 r. ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM POCZĄTKOWEGO OKRESU WOJNY

(Skrypt)

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/507
05-000528-000 0
61112
BIBLIOTEKA GŁÓWNA AKADEMII OBRONY NARODOWEJ
Nr ewid. II
Akademii Obrony Narodowej

REMBERTÓW STYCZEŃ 1965

Druk. ASG–O-XV–2578

A K A D E M I A S Z T A B U G E N E R A L N E G O
im.gen.broni K. Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

Rok szkolny 1964/65

Tylko do użytku wewnętrznego
Akademii Sztabu Generalnego

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 61112
Akademii Obrony Narodowej

ppłk dypl. Stanisław FERET

Temat: Przebieg działań wojennych oraz ogólna charakterystyka sztuki wojennej Armii Radzieckiej w Wielkiej Wojnie Narodowej ZSRR w okresie od 22.6 do 30.9.1941 r. ze szczególnym uwzględnieniem początkowego okresu wojny.

+ 4 zał.

Warszawa - Rembertów styczeń 1965 rok

A K A D E M I A S Z T A B U G E N E R A L N E G O
im.gen.broni K. Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

Rok szkolny 1964/65

Zatwierdzam
SZEF KATEDRY

/-/ gen.bryg.prof.St.OKĘCKI

Tylko do użytku wewnętrznego
Akademii Sztabu Generalnego

ppłk dypl. Stanisław FERET

Temat: Przebieg działań wojennych oraz ogólna charakterystyka sztuki wojennej Armii Radzieckiej w Wielkiej Wojnie Narodowej ZSRR w okresie od 22.6 do 30.9.1941 r. ze szczególnym uwzględnieniem początkowego okresu wojny.

/Skrypt/

Warszawa-Rembertów styczeń 1965 rok

T R E Ś Ć :

str.

Część I

Niektóre problemy początkowego okresu Wielkiej Wojny Narodowej ZSRR /22.6 - 10.7.1941 r./ 4

1. Istota i treść początkowego okresu wojny 4
2. Mobilizacja, koncentracja oraz rozwinięcie sił zbrojnych Niemiec hitlerowskich i ZSRR, stan ich gotowości bojowej oraz ogólne plany działań 8
3. Cechy charakterystyczne działan stron walczących w pierwszych tygodniach wojny oraz ich wpływ na dalszy przebieg działań wojennych 45

Część II

Obrona strategiczna wojsk radzieckich w lecie 1941 r. /11.7 - 30.9.1941 r./ 62

1. Działania na centralnym i północno-zachodnim kierunku strategicznym 65
2. Działania na południowo - zachodnim kierunku strategicznym . . 70

Część III

Wyniki i wnioski z działań w początkowym okresie wojny oraz w okresie od 11.7 do 30.9.1941 r. 74

Bibliografia 83

Załączniki.

Część I. Niektóre problemy początkowego okresu Wielkiej Wojny Narodowej ZSRR /22.6 - 10.7.1941 r./

1. Istota i treść początkowego okresu wojny.

Współczesna myśl wojskowa poświęca ogromną uwagę problemom związanym z początkowym okresem wojny. Duże znaczenie i wpływ początkowego okresu wojny na jej dalszy przebieg był w przeszłości bardzo istotny. W przyszłości zaś jego znaczenie może być nawet decydujące. Dlatego też zrozumiałym jest powszechne zainteresowanie tym zagadnieniem.

Wpływ początkowego okresu wojny na przebieg wojny uwidocznił się niezwykle jaskrawie dopiero w maszynowym okresie wojen. Wraz bowiem z wyposażeniem sił zbrojnych w nowe, coraz to doskonalsze i skuteczniejsze środki walki zbrojnej komplikowały się ogromnie pola bitew, a równolegle z tym coraz bardziej wzbogacała się sama treść i istota początkowego okresu wojny oraz wzrastało jego znaczenie.

Zasadniczą treścią początkowego okresu pierwszej wojny światowej były: mobilizacja, koncentracja i rozwijanie sił zbrojnych obu koalicji państw walczących oraz prowadzenie działań osłonowych i wstępnych w celu zapewnienia dogodnych rubieży do rozwinięcia sił głównych stron walczących, a także w celu zdobycia i utrzymania inicjatywy strategicznej od samego początku działań[x/].

Początkowy okres wojny w wojnach drugiej wojny światowej różnił się bardzo od tego samego okresu pierwszej wojny światowej[xx/]. Wzrosło również bardzo jego znaczenie oraz zmieniła się znacznie jego treść. Przede wszystkim takie przedsięwzięcia jak: mobilizacja, koncentracja i rozwijanie strategiczne sił zbrojnych były zazwyczaj realizowane przez stronę napadającą stopniowo i skrycie jeszcze do czasu rozpoczęcia wojny. Strona napadająca nie wypowiadała w zasadzie wojny. Jeżeli zaś wypowiadała gą nawet to czyniła to już po dokonaniu napadu. Oczywiście dawało jej to możliwośc uzyskania elementu zaskoczenia i ujęcia inicjatywy strategicznej od samego początku działań wojennych.

Zmianę istoty i treści początkowego okresu wojny w wojnach drugiej wojny światowej warunkowały: wzrost wyposażenia technicznego oraz możliwości bojowych armii; wzrost siły i zasięgu oraz szybkości

---

x/ ppłk dypl. E. Żółtowski i T. Toporowicz, Myśl Wojskowa, nr 3/1961 s. 3, płk Projektor, Wojna w Jewropie 1939-1941, Moskwa 1963 r.

xx/ Tamże.

uderzenia, wynikająca stąd wielka dynamiczność i manewrowość działań; gwałtowne zmiany stosunku sił na korzyść strony napadającej oraz gwałtowne zmiany sytuacji bojowej; brak ciągłego frontu działań itp.

Działania w początkowym okresie wojny rozwijały się z reguły w bardzo sprzyjających warunkach dla strony atakującej i odwrotnie w niezwykle ciężkiej sytuacji dla strony napadniętej. W obu wojnach światowych wystąpiła zatem pewna prawidłowość świadcząca o tym, że wyniki operacji prowadzonych na początku wojny odbijały się w określony sposób na jej dalszym przebiegu.

Istnieje ogólnie przyjęte i uznane przekonanie w odniesieniu do wojen minionych, iż operacje, w których każda ze stron walczących dążyła do osiągnięcia swych bliższych celów strategicznych stanowiły zasadniczą treść początkowego okresu wojny[x/].

Jeżeli wyjdziemy z tego założenia, to można przyjąć, iż początkowy okres Wielkiej Wojny Narodowej ZSRR obejmuje działania wojenne od momentu napadu armii niemieckiej do końca pierwszej dekady lipca 1941 roku.

Dla armii niemieckiej zasadniczą treścią początkowego okresu wojny przeciw ZSRR było osiągnięcie w początkowych operacjach bliższego celu strategicznego. Zmierzał on do zniszczenia podstawowych sił radzieckich wojsk lądowych i lotnictwa znajdujących się na obszarze położonym na zachód od linii Dniepru i zach. Dźwiny.

Dla Armii Radzieckiej główną treścią początkowego okresu wojny były wymuszone działania obronne i odwrotowe w skali strategicznej. Prowadzone one były na całym froncie radziecko - niemieckim w celu wyczerpania siły uderzeniowej wojsk przeciwnika, zatrzymania jego natarcia na głównych kierunkach strategicznych i wyrwania z jego rąk inicjatywy strategicznej.

W okresie tym trwała mobilizacja i rozwijanie sił głównych oraz odwodów strategicznych Armii Radzieckiej, które miały zadanie utworzyć ciągły front obrony i zmusić nieprzyjaciela do zaniechania natarcia oraz załamać jego plan wojny błyskawicznej.

Osiągnięcie tego celu było nadzwyczaj trudne i skomplikowane, tym bardziej, iż został on określony przez radzieckie kierownictwo strategiczne dopiero w początku drugiego tygodnia wojny, kiedy pierwotny cel strategiczny nie mógł być realizowany.

---

x/ Marszałek ZSRR M. Zacharow. Początkowy okres W.W.N. i wynikające z niego nauki. Wojenno-Istoriczeskij Zurnał nr 7/1961 s. 3-14.

Pierwotny cel strategiczny dowództwa radzieckiego zakładał bowiem, że w wypadku napaści niemieckiej, uderzenia wojsk niemieckich zostaną odparte skutecznie w okresie 10-15 dni[x/] siłami wojsk osłonowych pierwszego rzutu zachodnich okręgów wojskowych. Natomiast drugie rzuty i odwody tych okręgów oraz siły główne Armii Radzieckiej tworzące odwody strategiczne miały wykonać zdecydowane uderzenia odwetowe, przenieść działania zaczepne na terytorium przeciwnika i zniszczyć jego siły zbrojne.

Cel ten na skutek niegotowości radzieckich sił zbrojnych do wojny, zaskoczenia i wynikających z nich niepowodzeń wojsk zachodnich okręgów wojskowych /frontów/ nad granicą oraz wymuszonego odwrotu w skali strategicznej musiał zostać zmieniony.

Nowy cel strategiczny postawiony został przed radzieckimi siłami zbrojnymi przez Naczelne Dowództwo w dniu 29.6.1941 r. polegał on na przejściu do obrony strategicznej na całym froncie w celu załamania natarcia nieprzyjaciela oraz jego planu wojny błyskawicznej za wszelką cenę i utworzeniu ciągłego frontu działań.

Dla osiągnięcia tego celu skierowano cały wysiłek i niemal wszystkie odwody strategiczne, które według początkowych planów dowództwa radzieckiego przeznaczone były dla wykonania zdecydowanych uderzeń odwetowych przeciwko agresorowi.

Nie było to łatwe zadanie. Niemniej dzięki wprowadzeniu do działań wielu nowych jednostek, lepszej organizacji działań, uporczywości wojsk, pod koniec pierwszej dekady lipca udało się przejściowo ustabilizować front na krótki okres czasu. Nastąpiło to jednak dopiero wtedy, gdy wyeliminowany już został czynnik zaskoczenia oraz następstwa, jakie spowodowało uprzedzenie nieprzyjaciela w rozwinięciu sił zbrojnych do wojny i dokonane zostało kosztem dużych strat i ogromnym wysiłkiem Armii Radzieckiej.

Do końca pierwszej dekady lipca Niemcom udało się osiągnąć duże sukcesy oraz opanować obszary nakreślone w bliższym celu strategicznym działań, jednakże nie zdołali oni zniszczyć sił głównych Armii Radzieckiej. Siły te, mimo poniesionych strat nie tylko istniały nadal, ale wzmocnione odwodami strategicznymi walczyły coraz to skuteczniej i uporczywiej na całym froncie, który stabilizował się coraz bardziej i stawał się ciągłym frontem działań.

---

x/ Sowietskoje wojennoje iskustwo w Wielikoj Otieczestwiennoj Wojnie 1941-1945. Moskwa 1962, t. I s. 117-120.

xx/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza, t. II s. 35.

Następstwa niepomyślnego przebiegu wojny w początkowym jej okresie dawały jednak znać o sobie jeszcze przez długi okres czasu. Radzieckim siłom zbrojnym nie udało się bowiem zatrzymać natarcia nieprzyjaciela przez dłuższy okres czasu, ani na kierunku centralnym i północno - zachodnim, ani też na Ukrainie.

Tym niemniej dalsze działania zaczepne nieprzyjaciela prowadzone w drugiej i trzeciej dekadzie lipca oraz w sierpniu i wrześniu 1941 r. w rejonie Smolenska, na przedpolach Leningradu i na Ukrainie w obszarze Kijowa były już lepiej zorganizowane i przygotowane. Dlatego też trwały one przez wiele tygodni oraz nosiły charakter zorganizowanych, strategicznych operacji obronnych.

Operacje te również prowadzone były w niezwykle ciężkich warunkach. Przeciwko 180 dywizjom przeciwnika /łącznie z dywizjami wprowadzonymi do walki z odwodów strategicznych/ poszczególne fronty radzieckie wprawdzie posia-dały tu łącznie 202 dywizje /wraz z dywizjami wprowadzonymi do działań z odwodów strategicznych/, jednakże mimo to przeciwnik posiadał dwukrotną przewagę zarówno w siłach żywych jak i sprzęcie bojowym.

Wybitnie niesprzyjająca sytuacja była też w powietrzu, gdzie przeciwnik posiadał całkowitą przewagę i panowanie. Czynniki te zadecydowały o dalszych niepowodzeniach i dalszym wymuszonym odwrocie Armii Radzieckiej na wszystkich trzech zasadniczych kierunkach strategicznych /leningradzkim, centralnym i kijowskim/.

Pod koniec września, Armii Radzieckiej kosztem ogromnego wysiłku i dalszych odwodów udało się znowu przejściowo zatrzymać natarcie nieprzyjaciela na wszystkich trzech kierunkach strategicznych i utworzyć ponownie, tym razem nieco trwalszy front działań. W ten sposób załamany został całkowicie niemiecki plan wojny błyskawicznej oraz wykonane częściowo zadania, których wojskom radzieckim nie udało się wykonać w początkowym okresie wojny. Niemniej jednak podstawowe zadanie - wyrwanie z rąk przeciwnika inicjatywy strategicznej nie zostało jeszcze zrealizowane.

Dowództwo niemieckie dysponując tym poważnym atutem oraz znaczną przewagą sił podjęło ponownie na przełomie września i października nowe działania zaczepne. Tym razem jednak, główne uderzenia podjęte zostały nie tak jak poprzednio na trzech, a tylko na jednym centralnym kierunku strategicznym - na Moskwę, do opanowania której dowództwo niemieckie w październiku i listopadzie 1941 r. skierowało maksimum sił.

Operacje obronne wojsk radzieckich prowadzone w październiku i listopadzie 1941 r. na kierunku moskiewskim były nie mniej trudne i wyczerpujące jak poprzednie działania odwrotowe i obronne prowadzone w lecie oraz na początku jesieni.

Jednakże ostatecznym ich rezultatem było całkowite załamanie natarcia przeciwnika na Moskwę w początku grudnia 1941 r., ustabilizowanie frontu oraz przygotowanie warunków do wykonania szeroko zakrojonych przeciwnatarć strategicznych pod Moskwą, a także pod Leningradem i Rostowem, mających na celu całkowite wytrącenie inicjatywy strategicznej z rąk nieprzyjaciela, a tym samym wyeliminowanie skutków i następstw niepomyślnego przebiegu początkowego okresu wojny.

2. Mobilizacja, koncentracja i rozwinięcie sił zbrojnych Niemiec hitlerowskich i ZSRR, stan ich gotowości bojowej oraz ogólne plany działań.

a/ Niemcy hitlerowskie

Przygotowując wojnę przeciw ZSRR, Niemcom hitlerowskim udało się utworzyć koalicję antyradziecką, w skład której weszły: Finlandia, Rumunia, Węgry oraz marionetkowa Słowacja - państwa których rządy pozostawały pod całkowitym wpływem niemieckim.

Równocześnie dowództwo niemieckie uwzględniło doświadczenia kampanii wojennych przeprowadzonych w Polsce i na Zachodzie Europy w latach 1939-1940 oraz cechy charakterystyczne teatru przyszłych działań wojennych. W tym też czasie dokonało ono poważnej reorganizacji swych sił zbrojnych, szczególnie wojsk lądowych, zwiększając siłę ognia, ruchliwość oraz manewrowość związków taktycznych i operacyjnych[x/]. Na 1.6.1941 r. po zakończeniu całkowitej mobilizacji, w skład niemieckich wojsk lądowych ogółem wchodziło 214 dywizji

x/ W/g nowej organizacji poszczególne niemieckie związki taktyczne średnio posiadały:
-DP: 16859 ludzi, 757-pmów, 495-rkm, 118-ckm, 138-moźdź. 50 i 80 m/m, 26-dział piechoty, 40-haubic, 75 dział ppanc., 12-dział plot 20 i 37 mm i 96 - rusznic ppanc;
-DPanc: 16000 ludzi, 643-pmów, 499-kmów, 78 - moźdź. 50 i 80 mm, 24 - działa piechoty, 36 - haubic, 54 - działa ppanc, 135-209-czołgów, 25 - samoch. panc. i 160 - transporterów opancerzonych;
-DZmot: 14029 ludzi, 762-pmów, 500-kmów i 108-moźdź. 50 i 80 mm.

Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza 1941-45 Tom I s. 378-381, 1961, Moskwa.

i 7 brygad /w tym 21-DPanc i 14 - DZmot/ posiadających łącznie ponad 5640 czołgów.

Wraz z rozbudową wojsk lądowych dowództwo niemieckie gwałtownie rozbudowywało również siły powietrzne, uzupełniając je szybko samolotami nowoczesnymi.

W dniu 1.6.1941 r. na ogólną liczbę 20 tys. samolotów Niemcy posiadali 10 000 samolotów bojowych /w tym 6900 samolotów bombowych, szturmowych, nurkujących i rozpoznawczych oraz 3100 samolotów myśliwskich/.

Gwałtownie rozbudowywana była również niemiecka marynarka wojenna. W początku czerwca 1941 r. posiadała ona w swym składzie 5 okrętów liniowych, 4 ciężkie i 4 lekkie krążowniki, 43 niszczyciele i torpedowce, 156 okrętów podwodnych oraz dużą ilość okrętów pomocniczych.

Ogólna liczebność niemieckich sił zbrojnych w czerwcu 1941 r. wynosiła 7.234 tys. ludzi. Z tego wojska lądowe liczyły - 3.800 tys. żołnierzy, siły powietrzne - 1.680 tys., siły morskie - 404 tys., wojska "SS" - 150 tys., a armia rezerwowa - 1.200 tys. żołnierzy[x/]. W ten sposób w porównaniu z początkiem 2 wojny światowej Niemcy ponad 2-krotnie zwiększyły liczbę swych wojsk lądowych i lotnictwa.

Zmobilizowanie tak poważnej ilości sił zbrojnych i sprzętu bojowego było możliwe dzięki bezwzględnemu wykorzystaniu przez Niemcy własnego potencjału wojenno - ekonomicznego, potencjału krajów podbitych oraz potencjału państw satelickich wchodzących w skład koalicji hitlerowskiej.

Wzrost potencjału wojenno-ekonomicznego Niemiec w latach 1937 - 1941 obrazuje podana niżej tabela[xx/].

Wyszczególnienie	Jednostka obliczenia	Niemcy w granicach z 1937 r.	Niemcy wraz z krajami okupowanymi i satelitami w 1941 r.
Ludność	mln osób	79,2	290,0
Robotnicy przemysłowi	mln osób	10,0	28,0
Wydobycie węgla	mln ton	257,4	400,0
Wydobycie ropy naftowej	mln ton	0,9	7,5
Produkcja stali	mln ton	20,8	31,8
Produkcja samochodów	tys.sztuk	342	8 700[xxx/]

x/ Müller Hildebrand, Suchoputnaja armija Giermaniji, T.II s. 140

xx/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny SSSR 1941-1945,op.cit. T.1 s. 377.

xxx/ P. Worobiow i W.Krawcow.Zwycięstwo Radzieckich Sił Zbrojnych w Wielkiej Wojnie Narodowej 1941-1945, MON 1955 r., s. 49.

Należy podkreslić, że robotników niemieckich wcielanych do armii,zastępowano ludźmi z krajów okupowanych, przymusowo wywiezionymi do Rzeszy. Zwiększyło to znacznie możliwości mobilizacyjne armii niemieckiej.

W wyniku zwycięstw na Zachodzie Europy, uzyskanych w latach 1939-1940, Niemcy faszystowskie zwiększyły swą potęgę militarną, a równocześnie ich siły zbrojne zdobyły poważne doświadczenia w prowadzeniu wojny na dużą skalę. W kwietniu 1941 r. armia niemiecka współdziałając z siłami zbrojnymi faszystowskich Włoch zakończyła pomyślnie kampanię na Bałkanach /podbój Jugosławii i Grecji/. W ten sposób dowództwo niemieckie uzyskało korzystne warunki do rozpoczęcia realizacji planu agresji przeciwko ZSRR, zamierzanej od lat, a przygotowanej intensywnie już od lipca 1940 r.x/

Od tego czasu dowództwo niemieckie rozpoczęło przygotowanie rejonów wyjściowych, dla ześrodkowania i rozwinięcia swych wojsk na wschodnim teatrze działań wojennych.

W rezultacie do wiosny 1941 r. rozbudowano i przebudowano linie kolejowe na sześciu najważniejszych magistralach /Szczecin - Malbork - Królewiec, Berlin - Bydgoszcz - Tylża, Berlin - Poznań - Warszawa, Berlin - Łódź - Warszawa - Siedlce, Berlin - Wrocław - Katowice - Brześć, Berlin - Kraków - Jarosław/, które po przebudowie zapewniały przepustowość ponad 600 par pociągów na dobę[xx/].

W tym też czasie przygotowano szereg dróg i autostrad łączących Niemcy z Prusami Wschodnimi i granicą ZSRR. Intensywnie rozbudowywano również sieć lotnisk i lądowisk dla samolotów. Tylko od lipca 1940 r. do maja 1941 r. przygotowano dodatkowo 250 lotnisk i 160 lądowisk do lądowania samolotów. Z tego tylko na terytorium okupowanej Polski przygotowano 100 lotnisk i 50 lądowisk. Ilość ta pozwoliła na rozśrodkowanie lotnictwa i zapewniła mu możliwość stosowania szerokiego manewru lotniskowego.

Równolegle z tym przygotowywano drogi lądowe i bazy morskie w północnej Norwegii oraz bazy morskie na M. Bałtyckim. Zapewniały one wszystkie potrzeby floty morskiej.

W początku maja 1941 r. wschodnio - europejski teatr działań wojennych był na ogół przygotowany do działań wojennych przeciwko ZSRR.

---

x/ H. Greiner za kulisami OKW. MON 1959 r. s. 262-281.

xx/ Przepustowość linii kolejowych znajdujących się w wykorzystaniu wojsk niemieckich w chwili wybuchu wojny w czerwcu 1941 r. od Morza Barentsa do ujścia Dunaju do Morza Czarnego wynosiła 988 par pociągów na dobę.

Przygotowana sieć dróg w pełni zabezpieczała strategiczne ześrodkowanie i rozwijanie sił zbrojnych oraz dowóz niezbędnych im środków materiałowych i uzbrojenia. Do 1.6.1941 r. mobilizacja, koncentracja i rozwijanie niemieckich wojsk lądowych, lotnictwa i marynarki wojennej zostały w zasadzie zakonczone.

Ogólne kierownictwo rozwijaniem sił zbrojnych przeciwko ZSRR sprawowało OKW /Naczelne Dowództwo Sił Zbrojnych/. W związku z tym, że do udziału w wojnie przeciw ZSRR wydzielono ponad 70% niemieckich wojsk lądowych, a działania miały być prowadzone głównie na lądzie, bezpośrednie kierowanie planowaniem, przygotowaniem i prowadzeniem walki zbrojnej na wschodzie faktycznie skoncentrowane było w ręku OKH /dowództwo wojsk lądowych/.

Dyrektywa do "Planu Barbarossa"[x/] o początku ześrodkowania i rozwijania sił zbrojnych została wydana przez OKW w dniu 31.1. 1941 r.[xx/]

Odpowiedzialność za obronę granicy wschodniej oraz osłonę początkowego zesrodkowania wojsk nałozono na grupę armii "B" /4.12,18 A/ rozmieszczoną na terytorium Prus Wschodnich i okupowanej Polski.

Od 4.2.1941 r. rozpoczął się przerzut wojsk i techniki wojennej transportami kolejowymi.

Przerzut siedmiu dywizji piechoty i jednej dywizji zmotoryzowanej stanowiących pierwszy rzut ześrodkowanych wojsk lądowych zakończony został 12.3.1941 r. Wojska te zostały zesrodkowane na linii Gdańsk - Katowice.

Drugi rzut wojsk /18 dywizji, wojska UND i jednostki lotnictwa/ był przerzucony na wschód do 8.4.1944 r. Rozwinięty on został na linii Królewiec, Warszawa , Tarnów.

Przerzut trzeciego rzutu wojsk /17 dywizji, wojska UND i dalsze jednostki lotnictwa/ rozpoczął się od 10.4.1941 r.

Jednakże wydarzenia na Bałkanach oraz rozpoczęta tam kampania niemiecko-włoska naruszyły harmonogram ześrodkowywania wojsk przeciwko ZSRR. Z tego względu do 25.4 wbrew pierwotnie ułożonemu planowi, dowództwu niemieckiemu udało się przerzucić z trzeciego rzutu /oprócz sztabów grup armii, sztabów armii polowych i grup pancernych/ zaledwie dwie dywizje piechoty.

x/ "Plan Barbarossa" - kryptonim planu napaści na ZSRR ujęty w dyrektywie Hitlera z 18.12.1940 r.

xx/ Porażenije giermanskogo imperializma wo wtoroj mirowoj wojnie 1939--45, pod red. gen. mjr Pawlenko. Moskwa 1960, s. 200-224.

Ześrodkowanie pozostałych sił i ich wysunięcie na linię Olsztyn-Radom zakończone zostało dopiero 10.5.1941 r.

Od końca kwietnia, po przyjęciu przez dowództwa grup armii i armii swych pasów działań, została na nie nałożona odpowiedzialność za osłonę ześrodkowywania wojsk. W tym celu zezwolono im wzmocnić wojska pierwszej linii na szczególnie ważnych odcinkach kosztem przybywających dywizji, jak również wysunąć niezbędne do osłony siły na wschód od linii Królewiec, Warszawa, Tarnów.

Przerzut i ześrodkowanie czwartego rzutu wojsk liczącego 47 dywizji /w tym 28 pancernych i zmotoryzowanych/, a także wszystkich pozostałych jednostek OND i lotnictwa, rozpoczęło się od 25.5.1941 r. Najpierw przerzucone zostały dywizje piechoty, za nimi dywizje pancerne i zmotoryzowane[x/].

W pierwszych dniach czerwca dowództwo niemieckie rozpoczęło wysuwanie sił głównych ześrodkowywanych wojsk na wschód poza linię Królewiec, Warszawa, Tarnów. Równocześnie rozpoczęto wzmacnianie wojsk pierwszej linii.

Od 16.6.1941 r. związki przeznaczone do przełamania obrony wojsk radzieckich nad granicą zaczęły zajmować rejony wyjściowe. Dywizje piechoty zajęły zatem rejony oddalone od granicy o 7-20 km, a dywizje pancerne i zmotoryzowane rejony położone w odległości 20 - 30 km od granicy.

Od 18.6.1941 r. jednostki te w czasie kilku kolejnych nocy, zachowując ścisłe maskowanie, zaczęły zajmować podstawy wyjściowe do natarcia.

Pod koniec dnia 21.6.1941 r. nad granicą wszystko było gotowe do napadu. W dniu tym w zasadzie zakończone zostało ześrodkowanie związków taktycznych i operacyjnych armii niemieckiej, jak również wojsk fińskich i rumuńskich, które miały wziąć udział w napadzie na ZSRR z terytorium Rumunii i Finlandii[xx/].

W rezultacie więc na granicy ZSRR zostało rozwiniętych około 190 dywizji w tym 153dywizji niemieckich oraz 20 dywizji, 16 brygad i 1 dywizja kawalerii wojsk sojuszników Niemiec. W składzie 153 dywizji niemieckich znajdowało się ogółem 17-DPanc, 13-DZmot i 1-DK. Ponadto 24 dywizje będące jeszcze w toku podchodzenia w kierunku wschodnim znajdowały się wraz z dyspozycyjnym dowództwem 2 armii polowej w odwo-

---

x/ Tamże s. 211-224.

xx/ W wojnie przeciw ZSRR wzięły również udział wojska węgierskie /cztery brygady/ i słowackie /2 DP/.

dzie niemieckiego dowództwa wojsk lądowych.

Ogółem w składzie wojsk niemieckich rozwiniętych przeciw ZSRR znajdowało się 3.300 tys. żołnierzy wojsk lądowych, ponad 3400 czołgów, ponad 30 tys. dział i moździerzy oraz 3940 samolotów/tj. 90% ogólnej ilości wojsk lądowych i 61% ogólnej ilości lotnictwa/. Natomiast łącznie z siłami powietrznymi, morskimi i jednostkami tyłowymi ok. 4.400 tys. żołnierzy i oficerów, a z wojskami satelitów około 5.000.000 żołnierzy i oficerów.

Do działań przeciwko ZSRR użyto również 500 fińskich i 500 rumuńskich samolotów bojowych, 170 czołgów oraz kilkanaście tysięcy dział i moździerzy.

Niemieckie siły morskie na M. Bałtyckim i w bazach północnej Norwegii liczyły 91 okrętów nawodnych /w tym 1 okręt liniowy, 5 krążowników i 34 niszczyciele/, 100 okrętów podwodnych i 69 okrętów specjalnego przeznaczenia. Z tego do działań przeciw ZSRR było wykorzystanych 58 okrętów nawodnych, 40 okrętów specjalnego przeznaczenia, 80 okrętów podwodnych. Stanowiły one 40% stanu ogólnego niemieckich okrętów nawodnych i 27% stanu okrętów podwodnych.

Marynarki Rumunii i Finlandii dostarczyły 27 okrętów bojowych, 67 okrętów specjalnego przeznaczenia i 6 okrętów podwodnych.

Ześrodkowanie oraz plan działania sił zbrojnych Niemiec hitlerowskich i ich sojuszników były następujące:x/

W północnej części Finlandii znajdowała się niemiecka armia "Norwegia" w składzie 4-DP niemieckich i 2-DP fińskich. Miała ona opanować Murmańsk - najważniejszy port radziecki na północy oraz rozwijać natarcie na kierunkach: murmańskim, kandałakskim i uchtińskim. Główne jej siły znajdowały się na dwóch pierwszych kierunkach.

W południowej części Finlandii rozwinięte zostały dwie armie fińskie /karelska i południowo-wschodnia/. W składzie ich znajdowało się 15 dywizji /w tym jedna niemiecka/ i dwie brygady piechoty oraz jedną dywizja kawalerii. Obie te armie nacierając w kierunku rz. Świr i Leningradu miały opanować Leningrad, współdziałając przy tym ściśle z wojskami grupy armii "Północ".

Natarcie wojsk niemieckich i fińskich z terytorium Finlandii wspierała 5 niemiecka flota powietrzna i lotnictwo fińskie. Liczyły one ogółem 900 samolotów bojowych tj. około 18% sił lotnictwa skierowanego przeciwko ZSRR.

---

x/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza 1941-45. Tom I s. 384-385, Moskwa 1960r.

W Prusach Wschodnich od wybrzeży M. Bałtyckiego do m. Gołdap na froncie szerokości 230 km zajęła pozycje wyjściowe grupa armii "Północ" /dowódca feldmarszałek von Leeb/. W jej składzie znajdowały się dwie armie polowe /16 dowódca gen. płk v. Busch i dowódca gen. płk v. Küchler 18/ i 4 grupa pancerna /dowódca gen. płk Hoeppner/.

Liczyły one razem 29 dywizji w tym 3 pancerne i 3 zmotoryzowane /średnia gęstość operacyjna-dywizja na 7.05 km/ tj. ok. 12% dywizji piechoty i 20% dywizji pancernych i zmotoryzowanych skierowanych na ZSRR.

Natarcie grupy armii "Północ" wspierała 1 flota powietrzna posiadająca 1070 samolotów bojowych tj. ok. 22% lotnictwa skierowanego na ZSRR. Grupa armii "Północ" miała zadanie zniszczyć wojska radzieckie w Republikach Nadbałtyckich i współdziałając z jednostkami szybkimi grupy armii "Środek" oraz wojskami fińskimi opanować Leningrad i Kronsztadt.

Główne uderzenie miało być wykonane w centrum jej ugrupowania operacyjnego z rejonu Tylży w kierunku na Dźwinsk - Psków głównie siłami 4 grupy pancernej i przylegającymi do niej skrzydłami 16 i 18 armii polowej.

Od m. Gołdap do rejonu Włodawy na froncie o szerokości 550 km było rozwinięte najsilniejsze zgrupowanie wojsk niemieckich. Była to grupa armii "Środek" /dowódca feldmarszałek von Bock/ w składzie dwóch armii polowych /4 dowódca feldmarszałek v. Kluge i 9 dowódca gen. płk Strauss/ i dwóch grup pancernych /2 dowódca gen. płk Guderian i 3 dowódca gen. płk Hoth. Posiadała ona ogółem pięćdziesiąt dywizji /w tym 9 pancernych, 6 zmotoryzowanych i 1 kawalerii/ oraz dwie brygady, uzyskując średnią gęstość operacyjną w całym pasie działań ok. 1 dywizji na 11 km frontu. Stanowiło to 26% sił, 21% dywizji piechoty oraz 50% dywizji pancernych i zmotoryzowanych skierowanych przeciwko ZSRR.

Natarcie grupy armii "Środek" wspierała 2 flota powietrzna w składzie 1670 samolotów bojowych tj. 34% całości sił lotnictwa skierowanego przeciwko ZSRR.

Grupa armii "Środek" otrzymała zadanie okrążyć i zniszczyć wojska radzieckie znajdujące się na terytorium Białorusi, a następnie opanować rejon Połocka i Smoleńska. W ten sposób miała ona uzyskać warunki do współdziałania głównych sił swych związków pancernych z wojskami grupy armii "Północ" celem zniszczenia wojsk radzieckich w Republikach Nadbałtyckich i w obszarze Leningradu.

Wojska grupy armii "Środek" wykonywały zatem dwa zasadnicze

uderzenia - jedno z rejonu Suwałk i drugie z rejonu Brześcia. Oba te uderzenia wyprowadzały na Mińsk. Stąd też główne siły tworzące jej zgrupowania uderzeniowe rozwinięte zostały na skrzydłach grupy armii.

Północne zgrupowanie uderzeniowe grupy armii "Środek" /9 armia polowa i 3 grupa pancerna/ miała przełamać front radziecki na północny zachód od Grodna, przerwać się szybko w rejon Mińska i we współdziałaniu z południowym zgrupowaniem uderzeniowym tej grupy okrążyć oraz zniszczyc wojska radzieckie w tzw. występie białostockim i na wschód od niego. Następnie wojska tego zgrupowania, a szczególnie zaś jednostki pancerne miały wyjść w rejon Połocka i Witebska by przeszkodzic wojskom radzieckim w zesrodkowaniu i organizowaniu oporu nad górnym biegiem rzeki Zachodnia Dźwina.

Zadaniem południowego zgrupowania uderzeniowego grupy armii "Środek" /4 armia polowa i 2 grupa pancerna/, było uderzenie z rejonu Brześcia w kierunku na Mińsk, celem oskrzydlenia od południa białostockiego zgrupowania wojsk radzieckich i zniszczenie go we współdziałaniu ze wspomnianym wyżej zgrupowaniem północnym nacierającym na Mińsk z rejonu Suwałk.

Następnie wojska tego zgrupowania, a szczególnie zas związki 2 grupy pancernej winny były wyjść w rejon Smolenska i opanowac go z marszu.

Na południe od Polesia od Włodawy aż do ujścia Dunaju na froncie o szerokości 780 km została rozwinięta do działan grupa armii "Południe" /dowódca Feldmarszałek von Rundstedt/. W skład jej wchodziły dwie armie polowe /6 dowódca gen. płk v. Reihenau i dowódca gen.płk v. Stülpnagel 17/ i pierwsza grupa pancerna /dowódca gen. płk v.Kleist/ rozwinięte na terytorium Polski oraz trzy armie /11 niemiecka dowódca gen. płk Schübert oraz 3 i 4 rumuńska dowódca całości marszałek Atonescu/ rozwinięte na terytorium Rumunii.

Na wschodniej granicy Węgier rozwinięte były wojska tzw. węgierskiego korpusu "Szybkiego" /4 brygady/.

Razem w grupie armii "Południe" znajdowało się 57 dywizji oraz 13 brygad[x/] tj. 32% całości sił i ok. 27% dywizji piechoty skierowanych przeciwko ZSRR. W tym było 5 niemieckich dywizji pancernych oraz 4 dywizje zmotoryzowane/tj. 30% dywizji pancernych i zmotoryzowanych skierowanych na ZSRR. Dawało to średnią gęstość operacyjną w całym pasie działan - dywizja na 12,2 km/.

---

x/ W tym 13 dywizji i 9 brygad rumuńskich oraz 4 brygady węgierskie.

Natarcie grupy armii "Południe" wspierała 4 flota powietrzna i lotnictwo rumuńskie liczące ogółem 1300 samolotów bojowych tj. 26% sił lotnictwa skierowanego przeciwko ZSRR.

Zadaniem sił grupy armii "Południe", zgrupowanych na terytorium Polski było zniszczenie wojsk radzieckich na terytorium Zachodniej Ukrainy, przerwanie się nad Dniepr oraz uchwycenie przyczółków na jego wschodnim brzegu w rejonie Kijowa i przygotowania warunków do dalszego prowadzenia operacji zaczepnych na obszarach położonych na wschód od dolnego biegu Dniepru.

Główne uderzenie miały wykonać 6 i 17 armie polowe oraz 1 grupa pancerna z rejonu Tomaszowa Lubelskiego, w kierunku na Żytomierz, Kijów.

6 armia polowa i 1 grupa pancerna miały przełamać obronę wojsk radzieckich na północ od Rawy Ruskiej, szybko przerwać się w rejon Kijowa i uchwycić przeprawy na Dnieprze. Następnie 1 grupa pancerna miała rozwinąć natarcie na południowy wschód i nie pozwolić jednostkom radzieckim na wycofanie się na wschodni brzeg Dniepru.

17 armia polowa miała przełamać obronę radziecką na północ od Przemyśla i wykorzystując powodzenia 1 grupy pancernej zniszczyć odrzucone na południe jednostki radzieckie, wyjść w rejon Berdyczowa i Winnicy w gotowości do działań w kierunku południowym lub południowo-wschodnim.

11 armia polowa oraz 3 i 4 armia rumuńska i jednostki węgierskie miały początkowo wiązać wojska radzieckie na granicy z Węgrami i Rumunią, a następnie po rozwinięciu natarcia przez siły główne grupy armii "Południe" nacierać wzdłuż wybrzeża Morza Czarnego w kierunku wschodnim[x].

W odwodach strategicznych przeznaczonych do działań przeciwko ZSRR dowództwo niemieckie posiadało 24, a od 4 lipca 26 dywizji /w tym 2 DPanc/ oraz dyspozycyjne dowództwo 2 armii polowej.

W toku pierwszych miesięcy walk w skład poszczególnych armii niemieckich weszły dodatkowo również dwie dywizje słowackie, włoski korpus ekspedycyjny, hiszpańska błękitna dywizja ochotnicza oraz francusko - belgijski faszystowski pułk ochotników[xx].

Grupy pancerne wchodzące w skład zgrupowań uderzeniowych poszczególnych grup armii miały przełamać front wojsk radzieckich na szeregu najważniejszych kierunkach i działając głębokimi klinami uderzeniowymi

x/ Natarcie to zostało podjęte dopiero w 9 dniu po rozpoczęciu wojny tj. 30 czerwca 1941 roku.

xx/ Suchoputnaja armija giermaniji, Tom II, s. 148-149.

miały rozbijać, okrążać i niszczyć wojska radzieckie, rozwijając szybko natarcie w głąb ZSRR. Przewidywane tempo działań niemieckich wojsk pancernych w czasie tzw. marszu z walką tj. przełamywania obrony radzieckiej do 40 - 50 km na dobę, a w czasie działań w przestrzeni operacyjnej /marsz bez walki/ do 80 - 90 km na dobę[x/].

KOK
KOP
POK
OPK
KPO
OKP

Armie polowe nacierając za grupami pancernymi miały wykorzystywać i utrwalać ich powodzenie oraz likwidować resztki rozbitych armii radzieckich.

W planie "Barbarossa" bardzo ważną rolę przeznaczono także siłom powietrznym. Według dyrektywy nr 21 ich zadanie polegało na paraliżowaniu działania lotnictwa radzieckiego i zniszczeniu jego sił głównych już w pierwszych dniach wojny. Równocześnie miało ono wspierać działania własnych wojsk naziemnych, a szczególnie zaś grup pancernych.

Po osiągnięciu celów operacyjnych, postawionych przed wojskami lądowymi, lotnictwo niemieckie miało wykonać uderzenia na rejony przemysłowe oraz ośrodki administracyjne i polityczne ZSRR oraz zniszczyć lub zdezorganizować je.

KO

123
231
321

Niemieckie siły morskie miały zniszczyć marynarkę radziecką na morzach: Czarnym, Bałtyckim i Barentsa, opanować jej bazy oraz współdziałać operacyjnie i taktycznie z wojskami lądowymi, rozwijającymi natarcie wzdłuż wybrzeży morskich ZSRR. Z koncepcji strategicznej dowództwa niemieckiego wynika, że zamierzało "zadać klęskę Rosji radzieckiej w szybkiej kampanii jeszcze przed zakończeniem wojny przeciwko Anglii". Według tych zamiarów "operacje wojsk niemieckich

123
231
312
132
213
321

miały być przeprowadzone w taki sposób, aby w wyniku głębokiego wtargnięcia grup pancernych została zniszczona podstawowa masa wojsk radzieckich znajdujących się w Rosji Zachodniej. Za nieodzowne przy tym uważano przeciwdziałanie możliwości zorganizowanemu odwrotowi wojsk radzieckich w głąb obszernych, wewnętrznych terenów ZSRR"[xx/].

Zgodnie z tym poglądem dowództwo niemieckie zaangażowało do pierwszego uderzenia maksimum sił i technicznych środków walki celem rozbicia zasadniczych sił Armii Radzieckiej już w toku początkowych operacji. W tym celu zarówno armie polowe jak i grupy pancerne rozwinięte zostały w jednym, pierwszym rzucie strategicznym.

---

x/ Są to terminy używane wówczas przez sztaby niemieckie.
xx/ Porażenije giermańskiego imperializma wo wtoroj mirowoj wojnie. Direktywa po sosriedotoczeniju wojsk p. I s. 203. Wyd. Moskwa 1960 g.

W odwodzie OKH pozostawiono zaledwie nieco ponad 12% wojsk lądowych skierowanych przeciwko ZSRR, a w odwodach Grup armii około 6,8% tych sił zostało przeznaczonych do zasilania wojsk pierwszego rzutu strategicznego w toku dalszych operacji, w głębi ZSRR.

Takie rozwinięcie strategiczne armii niemieckich uważa się jako błędne. Wprawdzie zapewniało ono dużą siłę początkowego uderzenia /szczególnie na kierunkach głównych uderzeń/, jednakże wobec głębokich zadań i możliwości narastania oporu Armii Radzieckiej, zwłaszcza w głębi terytorium ZSRR wojska niemieckie nie posiadając odpowiedniej ilości odwodów, a przede wszystkim wojsk szybkich w tych odwodach, nie były w stanie potęgować siły swych uderzeń w głębi terytorium ZSRR, kiedy to przewaga początkowa została utracona i przestał działać czynnik zaskoczenia.

b/ Związek Radziecki

Agresywne zamiary Niemiec hitlerowskich nie były dla partii i rządu radzieckiego czymś nieoczekiwanym. Cała polityka faszyzmu niemieckiego w okresie poprzedzającym drugą wojnę światową świadczyło o agresywnych zamiarach Hitlera wobec ZSRR. Niebezpieczeństwo tej agresji stało się bardziej możliwe z chwilą gdy Niemcy rozpoczęły drugą wojnę światową i kolejno zbrojnie podbijały coraz to nowe państwa europejskie. Pakt o nieagresji zawarty pomiędzy Niemcami, a ZSRR w dniu 23.8.1939 r. nie zapobiegał, a zaledwie odsuwał na pewien czas niebezpieczeństwo bezpośredniej agresji.
ZSRR wypełniając warunki tego paktu prowadził politykę pokojową i robił wszystko, aby zapobiec ewentualnej wojnie. Równocześnie jednak wobec rozwijania się agresji niemieckiej w Europie, rząd i dowództwo radzieckie od połowy 1940 r. rozpoczęło podejmowanie szeregu przedsięwzięć mających na celu zwiększenie obronności ZSRR i podniesienie gotowości bojowej radzieckich sił zbrojnych.

Na wypadek możliwego napadu Niemiec hitlerowskich został opracowany plan osłony zachodnich granic państwowych, który nakładał na wojska zachodnich okręgów wojskowych zadanie odparcia ewentualnej agresji niemieckiej oraz osłonięcia mobilizacji, strategicznego ześrodkowania i rozwijania sił głównych Armii Radzieckiej[x/].

x/ Na ogólną liczbę 303 dywizji jakimi dysponował wówczas ZSRR /w tym DP - 198, DPanc-61, DZmech-31, DK-13/ 170 dywizji znajdowało się w zachodnich okręgach wojskowych /w tym: KA-34 tj. 103-DP; 320-KZmech. tj. 40-DPanc i 20-DZmech; 3-KKaw tj. 7-DK/, 25 dywizji znajdowało się w południowych okręgach wojskowych /w tym: KA-4 tj. 14-DP; 2/KZmech. tj. 4 DPanc i 2 DZmech; 1 KKaw tj. 5 DK/ 31 dywizji znajdowało się na D.Wschodzie /w tym:KA-6 tj.23 DP,KZmech-2 tj.4 DPanc i 3 DZmech.
c.d. - str. 19 -

Leningradzki okręg wojskowy /gen. lejt. M. Popow/ w składzie trzech armii /14-dca gen. lejt. W.A. Frołow, 7 - dca gen.lejt. F.D. Gorelenko, 23 - dca gen. lejt. P.S" Pszennikow/ osłonić miał granicę państwową z Norwegią i Finlandią od Murmańska, do Zalewu Fińskiego/ szer. 1200 km/. Na Półwyspie Hanko zgodnie z układem z Finlandią znajdowała się 8 samodzielna brygada piechoty.

Specjalny Nadbałtycki Okręg Wojskowy /dowódca gen. płk F. Kuźniecow/ winien był rozwinąć dwie armie /8 - dowódca gen.mjr P.P. Sobiennikow i 11 - dowódca gen. lejt. W.J. Morozow/ na 300 km froncie na granicy z Prusami Wschodnimi i osłonić kierunki wyprowadzające na Rygę, Dźwińsk i Wilno. Natomiast obrona wybrzeża M. Bałtyckiego od Tallina do Libawy powierzona została dwom dywizjom i jednej samodzielnej brygadzie piechoty. W drugim rzucie Frontu znajdowała się 27 armia /dowódca gen. mjr N.E. Bierzanin/.

Specjalny Zachodni Okręg Wojskowy /dowódca gen. armii D.G. Pawłow/ miał rozwinąć do osłony granicy państwowej trzy armie/ 3 - dowódca gen. lejt. W.J. Kuźniecow, 10 - dowódca gen. mjr K.D. Gołubiew,4 - dowódca gen. mjr A.A. Korowkow/.
Front osłony tych armii przykrywających przede wszystkim kierunek miński i pobrujski wynosił 450 km. Przebiegał on od m. Gołdap do Włodawy. W drugim rzucie Frontu miała być rozwinięta w rejonie Mińska 13 armia /dowódca gen. lejt. P.M. Fiłatow/.

Specjalny Kijowski Okręg Wojskowy /dowódca gen. płk M. Kirponos/ w składzie czterech armii /5 - dowódca gen. mjr M.J. Potapow, 6 - dowódca gen. lejt. J.N. Muzyczenko, 26 - dowódca gen. lejt. F.J. Kostienko, 12 - dowódca gen. mjr P.G. Poniedielin/ osłonić miał kierunek kijowski. Front obrony tych armii wynosił łącznie 800 km i przebiegał od Włodawy do m. Lipkany[x/] .

Wojska Odeskiego Okręgu Wojskowego /dowódca gen.lejt. J. Czerewiczenko/ w składzie 9 armii /dowódca gen.mjr Charitonow/ miały zgodnie z planem osłony rozwinąć się wzdłuż granicy z Rumunią

oraz 1 - SDK/ i 77 dywizji w wewnętrznych okręgach ZSRR /w tym: KA- 18 tj. 58 DP, KZmech - 5 tj. 13 DPanc i 6 DZmech/ /patrz zał. nr 5/.

W dniu 22.6.1941 r. radzieckie siły zbrojne liczyły w sumie 4.900 tys. żołnierzy z tego w Zachodnich okręgach wojskowych 2.600 tys. żołnierzy /patrz zał. nr 1/.

x/ Styk granicy Ukraińskiej i Mołdawskiej Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz Rumunii.

na froncie 450 km od m. Lipkany do ujścia Dunaju[x/].
Wojska te miały osłaniać tzw. kierunek nadmorski.

Do osłony Krymu wydzielono stacjonujący tam y samodzielny korpus armijny.

Radzieckie floty morskie miały następujące zadania:

Flota Północna /wiceadm. A. Gołowko/ składająca się z okrętów podwodnych, kilku torpedowców, kutrów torpedowych, dozorowców oraz lotnictwa morskiego i artylerii/ nadbrzeżnej, fortecznej, przeciwkutrowej i przeciwlotniczej/, a takze piechoty morskiej /główna baza - port Polarnyj/ miała zadanie obrony wybrzeża M. Barentsa, zabezpieczenia północnych dróg komunikacyjnych oraz obrony portów i baz morskich /Murmańsk, Archangielsk, Polarnyj[xx/].

Flota Bałtycka/dowódca wiceadmirał W. Tribuc/ oraz podporządkowana jej artyleria nadbrzeżna winna była bronić wybrzeża M. Bałtyckiego i nie dopuścic okrętów przeciwnika do Zalewu Ryskiego i Fińskiego. Główną jej bazą był Tallin. Główną bazą tyłową Kronsztadt, zaś bazami pomocniczymi Libawa, Hanko, Ryga i inne mniejsze porty. W chwili wybuchu wojny część Floty Bałtyckiej znajdowała się w remoncie w Leningradzie. Jednostki lotnicze Floty Bałtyckiej bazowały na około 20 lotniskach rozmieszczonych na przestrzeni od Libawy do jeź. Ładoga.

Flota Czarnomorska /dowódca wiceadmirał Oktiabrskij/ miała bronic wybrzeża M. Czarnego od Odessy do m. Batumi oraz osłaniać swe komunikacje morskie. Główną bazą morską był Sewastopol, tam też znajdowały się siły główne floty. Pozostałe porty Odessa, Nikołajew, Noworosyjsk i Batumi były bazami pomocniczymi. W Nikołajewie znajdowała się ponadto baza remontowa oraz studium doświadczalne floty.

Główną bazą pińskiej flotylli wojennej był Pińsk. Jej część bazowała jednak w Kijowie. Przeznaczona ona była głównie do działań w operacyjnym obszarze Polesia.

---

x/ Po wybuchu wojny tj. 24 czerwca okręg odeski został przemianowany na Front Południowy /dowódca gen. armii Tiuleniew/. W jego skład dodatkowo weszły 18 armia /dowódca gen. lejt. A.K. Smirnow/ zorganizowana w Charkowie, część jednostek 12 armii przekazana ze składu Frontu Południowo - Zachodniego /okręg kijowski/ oraz 2 i 18 korpus zmechanizowany.

xx/ Admirał A.F. Gołowko, W miestie z flotem, Wojennyje memuary, Moskwa 1960.

Główną bazą dunajskiej flotylli wojennej był Izmaił. W jej skład wchodził również także tzw. Dunajski sektor obrony wybrzeża.

Ogólnie należy stwierdzić, że siły morskie ZSRR na Bałtyku były słabsze od sił morskich Niemiec hitlerowskich i Finlandii razem wziętych we wszystkich klasach okrętów. Natomiast na północnym teatrze działań wojennych ZSRR miał pewną przewagę w okrętach podwodnych i nadwodnych, zaś przewaga w powietrzu była po stronie nieprzyjaciela. Podobnie też było i na M. Czarnym.

Ześrodkowywanie części sił Armii Radzieckiej w pobliżu granicy zachodniej rozpoczęło się w maju 1941 r. Jednakże wojska przemieszczały się w rejony zachodnie nie będąc w pełni zmobilizowane i ukompletowane. Nie posiadały one również potrzebnych im etatowych środków transportowych.

Linie kolejowe pracowały jeszcze według pokojowych rozkładów jazdy. Ogólnie biorąc ześrodkowywanie wojsk przebiegało bardzo powoli, bowiem w kierowniczych i decydujących kołach ZSRR panowało przekonanie, że wojna nie rozpocznie się jeszcze w najbliższym czasie[x].

W dniu 22.6.1941 r. tj. w chwili napadu Niemiec hitlerowskich, jednostki radzieckie wojskowych okręgów nadgranicznych były rozmieszczone na znacznych przestrzeniach. Np. wojska Nadbałtyckiego okręgu wojskowego były rozrzucone na głębokości do 330 km od granicy, wojska Zachodniego okręgu wojskowego na głębokość 300 - 500 km, zaś wojska Kijowskiego okręgu wojskowego na głębokość 400 do 600 km od granicy.

Wojska te w chwili wybuchu wojny nie były także jeszcze w pełni skompletowane. W maju i czerwcu 1941 r. w ZSRR przeprowadzona została bowiem tylko częściowa mobilizacja, w wyniku której do dywizji zachodnich okręgów wojskowych powołano na tzw. "uczebnyje sbory" ponad 750 tys. rezerwistów. W rezultacie ogólny stan Armii Radzieckiej podniesiony został z około 4.200 tys. do ponad 4.900 tys. żołnierzy. Wcielenie tych ludzi do jednostek pozwoliło ukompletować dywizje zachodnich okręgów wojskowych w sposób następujący: 21 dywizji do stanu 14000 żołnierzy; 72 dywizje do stanu

---

x/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny op. cit. T. I s. 472.

12000 żołnierzy i 6 dywizji do stanu 11000 żołnierzy[x/].

Jednakże powyższa mobilizacja nie objęła sprzętu samochodowego i koni. Zgodnie bowiem z planami radzieckiego sztabu generalnego całkowite ukompletowanie wojsk okręgów nadgranicznych do stanów wojennych w ludzi sprzęt oraz samochody i konie miało być zakończone w okresie 8 - 15 dni od chwili ogłoszenia mobilizacji powszechnej[xx/].

W ślad za tym przewidywano, że od chwili ogłoszenia mobilizacji względnie jej rozpoczęcia, do rozpoczęcia działań wojennych upłynie określony okres czasu, który winien wystarczyć na pełną koncentrację i rozwinięcie wojsk.

Na podstawie dyrektywy sztabu generalnego z lutego 1941 r. sztaby okręgów nadgranicznych rozpracowały plany działań początkowych na wypadek naruszenia przez przeciwnika zachodnich granic ZSRR[xxx/].

Zgodnie z tymi planami przygotowywanymi w okresie od lutego do maja 1941 r. ze składu każdego okręgu nadgranicznego wydzielono część sił. Miały one tworzyć tzw. wojska osłonowe granicy zachodniej. W skład ich wchodziły pierwszorzutowe armie ogólnowojskowe każdego okręgu nadgranicznego, które miały być rozmieszczone wzdłuż granicy państwowej, lub w niewielkiej od niej odległości.

W rezultacie w chwili wybuchu wojny wojska radzieckie były ugrupowane w ten sposób, że z 170 dywizji przeznaczonych w skład Zachodnich Okręgów wojskowych ok. 2/3 sił włączone było w skład tzw. rzutu osłony /załącznik nr 6/. Zostały one jednak rozmieszczone równomiernie wzdłuż granicy państwowej a równocześnie urzutowane w głąb na 100-150 km od granicy. Pozostałe siły nadgranicznych Okręgów wojskowych tworzące drugie rzuty i odwody okręgów znajdowały się w odległości od 300 do 600 km od granicy.

---

x/ Etatowy skład radzieckich związków taktycznych był następujący:
Korpus piechoty: 3-DP, 2-part, 1-daplot, 1-bsap, 1-błącz.
Razem: ok. 51 tys. ludzi, 306 dział, 162 dział ppanc 45 mm, 48 dział plot, 108 moździerzy /nie licząc granatników 50 mm/, 48 czołgów lekkich i 39 samoch. panc.
Dywizja piechoty: 3-pp, 2-part, 1-dappanc, 1-daplot, baon łączności, baon saperów, Razem: 14483 ludzi, 78 dział, 54 dział ppanc 45 mm, 12 dział plot /4-76 mm i 8-37 mm/, 66 moźdź. /bez 50 mm granatników/, 16 czołgów lekkich, 13 samoch. panc. 558 samochodów i 3039 koni.

xx/ Mobilizacja powszechna ogłoszona została bowiem juz po napaści niemieckiej na ZSRR.

xxx/ Tamże s. 473.

Zgodnie z opracowanym planem osłony zachodniej granicy państwowej ZSRR, od Pieczengi /Murmansk/ do ujścia Dunaju tj. na froncie długości ponad 4500 km miało byc rozwiniętych ogółem 13 armii pierwszego rzutu tj. 108 dywizji[x/], z tego na granicy z Prusami Wschodnimi, Generalnym Gubernatorstwem i Rumunią /2000km/ znajdowało się 9 armii pierwszego rzutu. W ich składzie, w pierwszej linii /1-y rzut osłonowy armii/ znajdowało się jednak zaledwie 40 dywizji piechoty i 2 dywizje kawalerii[xx/]. Pozostałe siły armii pierwszego rzutu, głównie korpusy zmechanizowane tworzyły odwody armijne, rozmieszczone przeciętnie w odległości 60-100-120 km od granicy.

Przy takim rozmieszczeniu na jedną dywizję osłonową /pierwszej linii/ przypadało średnio do osłony 50 km frontu.

Na najważniejszych kierunkach operacyjnych dywizje radzieckie opierając się o przygotowane rejony umocnione i umocnienia polowe broniły pasów o szerokości 25 - 30 km. Natomiast na pozostałych odcinkach granicy, gdzie istniały wygodne dla obrony rubieże /lesiste Karpaty, rzeki Prut i Dunaj, Polesie/, szerokość pasów obronnych dywizji dochodziła nawet do 100÷120 km. W większości wypadków szerokość pasów obronnych dywizji osłonowych wahała się w granicach 25 - 50 km, podczas gdy zgodnie z zasadami regulaminowymi były one zdolne bronić na normalnym froncie pasów o szerokości 8-12 km, a na szerokim froncie pasów o szerokości 12 - 16 km.

Pierwszy rzut armii osłonowych miał bronić bezpośrednio granicy, zaś drugie rzuty i odwody tych armii miały swymi przeciwuderzeniami zniszczyć te siły nieprzyjaciela, które przerwały obronę pierwszego rzutu osłonowego.

Radziecki Sztab Generalny przygotowując plan wojny wychodził z założenia, że w tym celu w drugich rzutach armii osłonowych oraz Okręgpw wojskowych należy mieć przede wszystkim silne związki zmechanizowane. Związki takie w postaci korpusów zmechanizowanych

---

x/ W.A. Antiłow. Naczało Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny, Moskwa 1962 g. s. 42 /załączniki nr 6 i 7/.

xx/ Radziecka dywizja kawalerii wg etatu z 1941 r. miała posiadać: 4-pk, 1-pcz, 1-dak, 1-daplot i inne pododdziały. Razem: 9240 ludzi, 64 czołgów lekkich, 18 samochodów panc, 32 działa polowe, 8 haubic 122 mm, 16 dział ppanc, 20 dział plot, 16 moździerzy 82 mm, 555 samochodów i 21 traktorów.

miały znaleźć się zarówno w armiach, jak i Okręgach wojskowych[x/].

Dywizje wchodzące w skład armii osłonowych w okresie pokojowym rozmieszczone były w koszarach oraz obozach letnich i poligonach ćwiczebnych w różnym oddaleniu od granicy /od kilku do 20-40-60 i więcej km/. W wypadku zagrożenia napadem nieprzyjaciela, miały one na specjalny sygnał sztabów przełożonych zająć wyznaczone i przygotowane zawczasu rubieże obronne wzdłuż granicy. Jednakże rozwinięcie tych wojsk wymagało pewnego czasu. Planowane przybycie jednostek osłonowych pierwszego rzutu armii w wyznaczone im rejony, z obozów, gdzie zgromadzały się szkoleniem bojowym, przewidywane było w okresie 3 - 4 dni od chwili ogłoszenia alarmu.

Organizacja obrony przez wojska osłonowe oraz ich ugrupowanie i gęstości operacyjne widoczne są na przykładzie dwóch armii Kijowskiego Okręgu wojskowego.

Kierunek Łuck - Równe osłaniały wojska 5 armii /5-DP oraz KZmech/. Główne siły tej armii ześrodkowywały się na dwóch odcinkach granicy, najbardziej dogodnych do natarcia dużych sił nieprzyjaciela i wyprowadzających na Kowel-Sarny oraz na Łuck i Równe. Były to odcinki Włodzimiersko - Wołyński i Kamionkowsko-Strumiłowski o łącznej szerokości 176 km. Miały tu rozwinąć się cztery dywizje piechoty. W odwodzie armii znajdowała się jedna dywizja piechoty i 22 korpus zmechanizowany

---

x/ Jak wiadomo korpusy zmechanizowane zostały w ZSRR rozwiązane na przełomie 1938-1939 r. na skutek niesłusznych wniosków wyciągniętych z wojny domowej w Hiszpanii. Jednakże doświadczenia wojny polsko-niemieckiej 1939 r. oraz kampanii niemieckiej na Zachodzie w 1940 r. wykazały ogromną rolę związków pancernych i zmotoryzowanych i dlatego też dowództwo radzieckie nakazało ponowne ich zorganizowanie. Miały one zatem być zorganizowane w dwóch kolejnych etapach: Pierwszy - od lipca 1940 r. do marca 1941 r. /21 - KZmechanizowanych/. Drugi- od marca do września 1941 r. /10-KZmechanizowanych/.

Etatowo każdy nowotworzony korpus zmechanizowany miał posiadać: 2-DPanc, 1-DZmech, 1-pułk motocyklistów. Razem: 36-000 ludzi, 1031 czołgów /w tym czołgów: KW-126, T-34-420, BT-316, T-26-44, T-26 MO-gnia-108-i T-37--17/ 256 samochodów pancernych, 100 dział polowych, 36 dział ppanc, 36 dział plot i 48 moździerzy 82mm.

Dywizja pancerna miała posiadać etatowo: 2-pcz, 1-pzmech, 1-pah, 1-daplot, baon pontonowo-mostowy itd. Razem miała ona mieć w swym składzie: 10940 ludzi, 375 czołgów, 99 samochodów panc, 28 dział polowych, 12 dział plot 37 mm, 18 moździerzy 82mm i 1568 samochodów różnych typów.

Dywizja zmechanizowana miała posiadać etatowo: 2-pzmot, 1-ppanc, 1-part, dywizjon aplot, dywizjon artylerii, batalion inżynieryjny, batalion rozpoznawczy itd. Razem: 11650 ludzi, 275 czołgów lekkich, 49 samoch.panc., 44 dział polowych, 30 dział ppanc 45 mm, 12 dział plot, 12 moździerzy 82 mm i 1587 samochodów.

Op. cit. Sowietskoje Wojennoje Iskustwo w Wielikoj Otieczestwiennoj Wojnie 1941-1945 g. T. I s. 52-55.

będący jeszcze w toku organizowania i przezbrojenia. Odwody te przeznaczone były do wykonania zdecydowanych przeciwuderzeń celem zniszczenia tych zgrupowań nieprzyjaciela, którym udało się werwać na terytorium ZSRR.

Plan obrony 6 armii 4 DP oraz KZmech tego okręgu był zsynchronizowany z planem obrony 5 armii. Wojska tej armii wykorzystując przedpole i umocnienia Rawsko-Ruskiego i Kamionkowsko-Strumiłowskiego rejonu umocnionego miały nie dopuścić do przerwania się przeciwnika na odcinku Krystynopol-Jaworów. Szerokość pasa osłony 6 armii wynosiła 125 km. Miał on być osłonięty siłami dwóch dywizji piechoty oraz jednej dywizji kawalerii w pierwszym rzucie armii, mającymi współdziałać z garnizonami i załogami stałymi rejonów umocnionych.

W odwodzie armii znajdowała się jedna dywizja piechoty oraz 4 korpus zmechanizowany znajdujący się jeszcze w toku organizowania i przezbrojenia, rozlokowany w rejonie Kowla.

W znacznej odległości od granicy znajdowały się drugie rzuty i odwody innych armii, a także Okręgów wojskowych. Np. formowana od marca 1941 r. w rejonie Prużan w odległości około 100 km od rejonu przyszłych działań 30 DPanc /14 KZmech/ 4 armii Zachodniego Okręgu wojskowego potrzebowała 6 godzin czasu, od chwili ogłoszenia alarmu, by osiągnąć wyznaczony jej rejon zbiórki[x/]. W praktyce nastąpiło to dopiero o godz. 13.00 22.6 równocześnie[z] wyjściem jednostek niemieckich w ten rejon tj. w 6 godzin od chwili ogłoszenia alarmu.

8 korpus zmechanizowany /26 armii/ Kijowskiego Okręgu wojskowego rozlokowany był w rejonie Stryja i Drohobycza tj. ponad 80 km od granicy i około 300 km od rejonu, w którym użyty był do działań w pierwszym dniu wojny.

132 dywizja piechoty przeznaczona do składu drugorzutowej 13 armii Zachodniego Okręgu wojskowego, ześrodkowującej się w rejonie Mińska, w chwili wybuchu wojny znajdowała się jeszcze w rejonie Połtawy na Ukrainie tj. ok. 700 km od rejonu przeznaczenia[xx/].

Inna, 64 dywizja piechoty tej armii stacjonowała w obozach ćwiczebnych w rejonie Dorogobuża. Została ona skierowana w rejon Mińska i w chwili wybuchu wojny znajdowała się w transportach kolejowych rozciągniętych na przestrzeni 340 km od Smoleńska do Mińska[xxx/]. Takich przykładów można przytoczyć o wiele więcej.

x/ 30 DPanc posiadała:2 pułki czołgów,pułk zmotoryzowany,pułk artylerii haubic.Razem 197 czołgów T-26 i 12 haubic 122 mm bez ciągników.

xx/ Marszałek S.Biriuzow,Pierwyje dni,Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 10/1960 r. s. 14-24.

xxx/ Gen.mjr S.Jowlew,Walki pod Mińskom,Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 9/1960 r.

Jak widać położenie radzieckich wojsk osłonowych i postawione im zadania nie w pełni odpowiadały wymaganiom istniejącej sytuacji. Przede wszystkim należy podkreślić, że przy organizowaniu obrony zachodniej granicy państwowej sztab generalny i sztaby okręgów wojskowych wychodziły z założenia, że niespodziewany napad nieprzyjaciela jest raczej nieprawdopodobny. Uważano, że zdecydowane działania zaczepne jego sił głównych spodziewane są około 15 dnia wojny i że poprzedzi je wypowiedzenie wojny, lub też, że ewentualne rozpoczęcie działań zaczepnych przeciwnika nastąpi siłami ograniczonymi. W tym wypadku sądzono, iż radzieckie wojska osłonowe będą w stanie wyjść na swoje pozycje obronne, zająć je na czas oraz powstrzymać uderzenia przeciwnika. Działając w ten sposób miały one osłonić mobilizację i koncentrację pozostałych sił okręgów nadgranicznych oraz sił głównych Armii Radzieckiej i zapewnić im czas potrzebny na przygotowanie się do podjęcia zdecydowanego przeciwnatarcia, celem całkowitego rozgromienia wroga[x/].

Tymczasem rzeczywiste rozmieszczenie radzieckich wojsk osłonowych w Okręgach nadgranicznych w chwili wybuchu wojny nie odpowiadało zadaniu odparcia niespodziewanego napadu nieprzyjaciela. Nie tworzyły one odpowiednich zgrupowań operacyjnych i taktycznych, a szczególnie nie posiadały odpowiednio silnych i ruchliwych odwodów zdolnych do natychmiastowego i skutecznego odparcia pierwszego, silnego uderzenia przeciwnika.

Natomiast przeciwnik, przygotowując napad na ZSRR utworzył na głównych kierunkach uderzeń silne i zwarte zgrupowania uderzeniowe wojsk pancernych, które 22.6 1941 r. uderzyły z całą mocą na radzieckie wojska osłonowe rozciągnięte nadmiernie wzdłuż całej granicy i w momencie nie osiągnięcia przez nie pełnej gotowości bojowej. Obrazuje to podane niżej zestawienie:

---

x/ Op cit. Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny T. I, s. 474.

Wojska niemieckie na głównych kierunkach działań			Jednostki radzieckie w pasach natarcia grup pancernych rozwinięte w poblizu granicy
nr grupy pancernej	skład 1-go rzutu grup pancernych	front natarcia grup panc. w km	
4	1,6 i 9 DPanc /ponad 600 czołgów/ oraz 290 i 268 DP	40	125 DP
3	7, 12 i 20 DPanc /ponad 800 czołgów/	50	128 DP i pułk 188 DP
2[x/]	3,4,17,18 DPanc /ponad 800 czołgów/	70	Oddziały i pododdziały 6,42,75 DP oraz 22 DPanc w stanie niepełnej gotowości bojowej
1	299,111,74,57, 298 i 44 DP /DPanc 1 gr. panc.-ok.600 czołgów znajdowały się za DPiech czyli w drugim rzucie/	65	87 i 124 DP

Dane te wskazują, że przeciwnik w pierwszych rzutach swych grup pancernych miał nad jednostkami radzieckimi rozmieszczonymi nad granicą znaczną przewagę sił i środków, a bezwzględną przewagę w czołgach.

Za czołowymi jednostkami radzieckich wojsk osłonowych w głębi pasów działania poszczególnych okręgów znajdowała się wprawdzie znaczna ilość jednostek i związków taktycznych, jednakże nieprzyjaciel miał doskonałe warunki /mozliwosć zaskoczenia wojsk radzieckich, początkowa przewaga sił, możliwosć dogodnego wyboru kierunków głównych uderzeń itd/ zapewniające mu uzyskanie sukcesów w wyniku początkowych uderzeń. Szybkie uchwycenie przez niego inicjatywy strategicznej na całym froncie działań powiększało sukces tego pierwszego silnego uderzenia[xx/].

Jak wynika z przedstawionych wyżej planów dowództwa radzieckiego zadania postawione wojskom radzieckim Okręgów nadgranicznych i Flot morskich nosiły charakter czysto obronny[xxx/]. Należy też podkreślić, że

x/ Według danych radzieckich. Natomiast według gen. płk Guderiana w pierwszym rzucie 2 grupy panc na froncie o szerokości ok. 100 km znajdowały się następujące jednostki,biorąc od północy:167 DP,17 i 18 DPanc, 31 i 45 DP, 3i 4 DPanc, 1 DK,255 DP tj. dyw. na ok. 6,5 km. Wspomnienia żołnierza. MON 1958 r. s. 125.

xx/ Druga wojna światowa 1939-1945 pod red.gen.lejt.Płatonowa.MON 1961 r. s. 18 i 182.

xxx/ Zadaje to kłam niektórym twierdzeniom wysuwanym obecnie w NRF o tym, że ZSRR przygotowywał agresję przeciw Niemcom.

nawet do celów obronnych nie stworzono niezbędnego zgrupowania sił. W dniu 22 czerwca 1941 r. bezpośrednio nad granicą, poza wojskami ochrony granicy, znajdowały się jedynie pojedyncze bataliony czołowe tych dywizji, które zgodnie z planem miały zająć wyznaczone rubieże osłonowe. Główne siły tych dywizji znajdowały się jeszcze w letnich obozach ćwiczebnych, oddalonych od granicy 20-40, a niekiedy nawet 60 km. Szereg jednostek artyleryjskich należących do wojsk osłonowych było jeszcze zgrupowane na specjalnych poligonach artyleryjskich, gdzie odbywały one strzelania bojowe.

Jeżeli zaś chodzi o pozostałe związki sił zbrojnych ZSRR, które na wypadek wojny miały wejść w skład armii walczącej, to większość ich znajdowała się jeszcze w głębi w wewnętrznych okręgach ZSRR.

Takie rozlokowanie wojsk radzieckich spowodowało, że przeciwnik posiadał na kierunkach swych głównych uderzeń 3-4-krotną przewagę ogólną sił i środków oraz zdecydowaną przewagę czołgów. Do tego dochodziły poważne niedostatki istniejące w przygotowaniu i ukompletowaniu składu osobowego, technice bojowej i uzbrojeniu wojsk okręgów nadgranicznych. Niedostatki te wpływały bardzo ujemnie na możliwości bojowe wojsk radzieckich.

I tak np. w jesieni 1940 r. ze składu Armii Radzieckiej zwolniony został do rezerwy rocznik, który odbył już swą służbę wojskową. Na jego miejsce przybył rocznik nowy. Do czerwca 1941 r. odbył on zaledwie początkowe przeszkolenie. Tymczasem w związku z decyzją o stopniowym zwiększaniu stanów radzieckich sił zbrojnych od wiosny 1941 r. do jednostek zaczęły napływać nowe dalsze uzupełnienia składające się z rezerwistów. Np. w skład wojsk Kijowskiego Okręgu wojskowego uzupełnienia te zaczęły jednak przybywać dopiero w połowie maja 1941 r. W rezultacie w chwili wybuchu wojny znaczna część nowoutworzonych jednostek poszczególnych okręgów wojskowych znajdowała się dopiero w początkowym stadium formowania, wyposażenia technicznego i wyszkolenia.

Radziecki sztab generalny zamierzał bowiem dostarczyć Okręgom uzbrojenia i sprzęt niezbędny dla pełnego ukompletowania jednostek dopiero w końcu 1941 r. i na początku 1942 r. I tak np. formowane od nowa i reorganizowane istniejące jednostki pancerne /KZmech, DPanc i Zmot/ zaczęły otrzymywać nowoczesne czołgi T-34 i KW dopiero w kwietniu i maju 1941 r. Do wybuchu wojny jednostki pancerne i zmechanizowane wszystkich pięciu nadgranicznych okręgów wojskowych otrzymały zaledwie 1475 tych nowoczesnych czołgów /z tego czołgów T-34-967 i KW-508/. Wprawdzie wojska posiadały jeszcze znaczne ilości czołgów starych typów /BT-5, BT-7, T-26 itp/ jednakże w najbliższym czasie zamierzano wycofać

je z uzbrojenia ze względu na zużycie techniczne. W połowie czerwca 1941 roku z kilkunastu tysięcy czołgów starych typów, jakimi dysponowały wojska radzieckie, tylko 27% było na ogół sprawnych.

Podjęty na wiosnę 1941 r. zamiar remontu czołgów starych typów nie doszedł do skutku ze względu na brak części zamiennych. Ze złożonych przez okręgi wojskowe zamówień na dostawę części zamiennych fabryki przyjęły ok. 30% żądanych zamówień. Do 1.6.1941 r. wykonały one zaledwie 11% przyjętych zamówień na części zamienne. W rezultacie, wartość istniejących w chwili wybuchu wojny korpusów zmechanizowanych była dość niska, mimo, iż posiadały one w sumie stosunkowo duże ilości czołgów[x/].

Nie udało się także w pełni zakończyć formowania nowych korpusów zmechanizowanych[xx/]. Większość z nich w zachodnich okręgach wojskowych w chwili wybuchu wojny nie posiadała pełnych stanów etatowych, dostatecznego wyszkolenia bojowego i nie osiągnęła należytej gotowosci bojowej. Niektóre dywizje pancerne tych korpusów nie miały etatowych stanów artylerii naziemnej, szczególnie zaś przeciwlotniczej i przeciwpancernej.

Brak transportu samochodowego powodował duże trudności w wojskach pancernych i zmechanizowanych. W chwili wybuchu wojny poważnej części istniejących już korpusów zmechanizowanych brak było średnio około 50% środków transportu samochodowego. Braki samochodów i ciągników artyleryjskich obniżały możliwości marszowe, manewrowe i uderzeniowe dywizji pancernych i zmotoryzowanych, wychodzących w skład korpusów zmechanizowanych.

Przygotowanie specjalistów dla nowoformowanych jednostek pancernych i zmechanizowanych wymagało czasu. Żołnierze, podoficerowie i oficerowie powoływani byli do jednostek pancernych z innych rodzajów wojsk, a szczególnie z piechoty i kawalerii. Nie zdołali oni zatem dość szybko

x/ W chwili wybuchu wojny Armia Radziecka posiadała ogółem 29 korpusów zmechanizowanych liczących łącznie 61 dywizji pancernych i 31 dywizji zmechanizowanych. Razem z czołgami DP i DK posiadały one w sumie około 17500 wozów bojowych.
Z tego 20 korpusów zmechanizowanych /tj. 40 DPanc i 20 DZm/ znajdowało się w składzie Zachodnich Okręgów wojskowych. Razem z czołgami organicznymi dywizji piechoty i kawalerii w Zachodnich Okręgach wojskowych znajdowało się ok. 9900 wozów bojowych. Z tej liczby zaledwie jednak 15% wozów bojowych stanowiły czołgi nowoczesne.
/Patrz załącznik nr 5 i 1/.

xx/ W chwili wybuchu wojny tylko 7 z istniejących już 29 korpusów zmechanizowanych ukompletowano do 80-100% czołgami starych typów. Pozostałe korpusy posiadały 30-50% braki zarówno w sprzęcie bojowym jak i transporcie samochodowym.

i prawidłowo opanować nowej specjalności. Np. wielu kierowców i mechaników czołgowych powołanych do służby wojskowej w jesieni 1940 r. i na wiosnę 1941 r. oraz skierowanych do jednostek pancernych z innych rodzajów wojsk w chwili wybuchu wojny miało zaledwie około 1-1,5 godziny praktyki kierowania czołgami. Nie wszyscy również dowódcy zdążyli przyswoić sobie skomplikowaną sztukę dowodzenia jednostkami pancernymi i zmotoryzowanymi w nowoczesnej walce. W dodatku w chwili wybuchu wojny, w wojskach istniały duże braki w kadrze dowódczej. W wojskach lądowych średnio sięgały one 15%, a w wojskach pancernych aż 36%.

W zachodnich okręgach wojskowych aż 50-60% kadry pochodziło z rezerwy. Zarówno dowódcy kompanii i batalionów jak i pułków i dywizji w większości nie mieli należytego doświadczenia i praktyki dowodzenia podległymi im oddziałami i związkami.

Dywizje piechoty armii osłonowych nie były także ukompletowane w pełni w artylerię. Niektóre z nich rozpoczęły dopiero organizowanie drugich etatowych pułków artylerii, a w większości z nich stan artylerii przeciwlotniczej wynosił zaledwie 30% norm etatowych. Odczuwały one także dotkliwe braki w etatowym wyposażeniu w artylerię przeciwpancerną.

Gotowość radzieckich sił powietrznych do wojny była także niedostateczna. Wprawdzie lotnictwo radzieckie w dniu 1.6.1941 r. posiadało ogółem 16000 samolotów bojowych[x/], lecz tylko 10% tej liczby stanowiły samoloty nowoczesne. Pozostałe 90% samolotów było w dużej mierze przestarzałych[xx/].

W dniu 22.6.1941 r. nad zachodnią granicą państwową znajdowało się ogółem ok. 9170 samolotów bojowych. Z tej liczby lotnictwo frontowe liczyło 6772 samoloty /w tym 64% myśliwców, 30,3% bombowców i ok. 0,1% samolotów szturmowych/. Lotnictwo bombowe dalekiego zasięgu odwodu naczelnego dowództwa znajdujące się na obszarach zachodnich okręgów

x/ W tym lotnictwo frontowe liczyło 13288 samolotów, a lotnictwo odwodów naczelnego dowództwa składające się przeważnie z bombowców dalekiego zasięgu liczyło 2311 samolotów. Rżk I.B.Korec. Razwitije sowietskogo wojennego iskustwa, operatiwnogo i-skustwa wojenno wozduszhych sił i taktiki rodow awiacji w WOW 1941-1945gg. Izd. Moskwa 1961g. Uczebnoje posobije, s. 20.

xx/ Samoloty te znacznie ustępowały podobnym typom samolotów niemieckich. Np. myśliwiec I-16 ustępował myśliwcowi niemieckiemu Me-109 w prędkości o ok. 70 km. Myśliwce I-15 i I-153 miały mniejszą prędkość od bombowców niemieckich odpowiednio o ok. 100 i 30 km. Ponadto nie rozporządzały one dostatecznym uzbrojeniem. Posiadając w eskadrach tylko po 1-2 samoloty z radiostacjami lotnictwo myśliwskie miało duże trudności w dowodzeniu samolotami w powietrzu. Bombowiec frontowy SB ustępował także bombowcom niemieckim zarówno pod względem zasięgu jak i udźwigu bomb. Tamże s. 21.

wojskowych liczyło ok. 1000 samolotów, a lotnictwo flot morskich: północnej, bałtyckiej i czarnomorskiej ok. 1400 samolotów.

Lotnictwo to zaczęło otrzymywać już wprawdzie nowoczesne samoloty: Ła GG-3, JAK-1, MIG-3, Ił-2, Pe-2 i PO-2, jednakże w chwili wybuchu wojny stanowiły one zaledwie 15-18% samolotów będących w dyspozycji zachodnich okręgów wojskowych i flot morskich. Sprzęt ten ponadto nie został należycie opanowany przez pilotów. Np. w jednostkach lotniczych zachodnich okręgow wojskowych piloci odbyli na nowych samolotach zaledwie 4 /okręg kijowski/, 9 /okręg Zachodni/ do 15 godzin lotów /okręg Nadbałtycki/. W lotnictwie bombowym dalekiego zasięgu 30% załog latało w nocy i trudnych warunkach atmosferycznych. W lotnictwie bombowym bliskiego zasięgu odpowiednio 15,6% załóg, a w lotnictwie myśliwskim 18% załóg.

Wreszcie przed samą wojną jednostki lotnicze okręgów nadgranicznych otrzymały na uzupełnienie duży kontyngent młodych pilotów ze szkół i uczelni lotniczych. Równocześnie przystąpiono do formowania 49 nowych pułków lotniczych, do których odesłano na stanowiska dowódcze wielu doświadczonych oficerów-pilotów. W związku z tym poziom ogólny wyszkolenia bojowego jednostek lotniczych obniżył się bardzo. Młodzi piloci stanowili bowiem duży procent personelu latającego jednostek, a do wybuchu wojny opanowali tylko loty nocne w rejonie lotnisk oraz loty w składzie pary i klucza. Natomiast wyższy pilotaż na przestarzałych samolotach myśliwskich był zabroniony.

Sieć lotniskowa w zachodnich okręgach nadgranicznych rozwinięta była dość słabo. Istniejące w strefie nadgranicznej lotniska nie mogły być wykorzystane przez lotnictwo frontowe i armijne, bowiem w związku z przesunięciem w latach 1939-1940 granicy zachodniej ZSRR znalazły się one od niej w zbyt dużej odległości. Równocześnie dla samolotów nowych typów nadchodzących do jednostek lotniczych należało zwiększyć rozmiary pasów startowych, zabetonować je oraz częściowo lub całkowicie przebudować istniejące lotniska, zbudować lotniska nowe oraz zwiększyć sieć lotnisk polowych.

Decyzja w tej sprawie zapadła w lutym 1941 r. Przewidywała ona przebudowę i rozbudowę lotnisk istniejących oraz budowę w zachodnich okręgach wojskowych 200 nowych lotnisk w okresie od maja do września 1941 r.

Rozpoczęte na wiosnę 1941 r. prace w tym zakresie, do wybuchu wojny nie zostały zakończone. W rezultacie duża ilość lotnisk nie była zdatna do użycia. Brak było lotnisk zapasowych i polowych, szczególnie dotyczy to Zachodniego i Kijowskiego Okręgu Wojskowego. Utrudniało to

zarówno rozśrodkowanie lotnictwa, jak i manewr nim w chwili wybuchu wojny.

W związku z tym duża ilość samolotów, szczególnie myśliwskich skupiona została na ograniczonej ilości lotnisk. Utrudniało to ich maskowanie, manewr i rozśrodkowanie, a w wypadku niespodziewanych uderzeń lotnictwa nieprzyjaciela na lotniska, narażało je również na duże straty.

Słabo wreszcie zorganizowana była służba obserwacji powietrza i powiadamiania. W związku z tym jednostki lotnicze nie były w stanie otrzymywać na czas odpowiednich danych, zarówno o przelotach, jak i kierunkach lotów samolotów nieprzyjaciela i przeciwdziałać im we własnym zakresie.

Nie w pełni i słabo na ogół przygotowany był zachodni teatr działań wojennych. Plan budowy oraz przebudowy linii kolejowych podjęty do realizacji w pierwszym kwartale 1941 r. nie został wykonany. Prace w tej dziedzinie prowadzono zbyt powoli. W rezultacie główne węzły kolejowe i stacje przeładunkowe rozwinięte były słabo.

Wiele linii kolejowych na Zachodniej Ukrainie i Białorusi oraz w Republikach Nadbałtyckich nie miało przygotowanych drugich torów do przepuszczania pociągów o szerszym rozstawie osi. Niektóre rampy załadowcze i wyładowcze nie posiadały odpowiednich urządzeń. Zużycie szyn, słabość nasypów i podkładów kolejowych nie pozwalały na przejazd długich i zbytnio przeładowanych transportów. Wszystko to wpływało na dość niską przepustowość dróg kolejowych[x/].

Zły stan dróg kolejowych i niska ich przepustowość utrudniały nadzwyczaj strategiczne zesrodkowanie i rozwijanie wojsk. Wojska te były zmuszone wyładowywać się z pociągów w pobliżu starej granicy z 1939 r. czyli 200-250 km od linii frontu i przesuwać na zachód w większości marszami pieszymi, bowiem w chwili wybuchu wojny w jednostkach i związkach taktycznych piechoty brak było również odpowiednich ilości transportu samochodowego.

---

x/ Przepustowość radzieckich linii kolejowych w czerwcu 1941 r. była następująca:
a/ na obszarach przyległych do nowych granic zachodnich na odcinku od Archangielska do Odessy teoretycznie - 832 pary pociągów, a praktycznie - 513 par pociągów na dobę, podczas gdy Niemcy na tym samym odcinku frontu mogli uzyskać przepustowość 988 par pociągów/dobę;
b/ na wschód od b. granicy z 1939 r. 692 pary pociągów na dobę;
c/ na wschód od linii Leningrad - Odessa 700 par pociągów na dobę;
d/ na linii rz. Wołgi zaledwie 149 par pociągów na dobę.

Inżynieryjna rozbudowa rubieży obronnych na nowych zachodnich granicach ZSRR nie została także zakończona. Stare umocnienia obronne położone nad granicą z 1939 r. zostały rozbrojone. W lecie 1940 r. opracowane zostały plany budowy rejonów umocnionych wzdłuż nowej granicy państwowej, rozłożone zresztą na okres kilku lat. W czerwcu 1941 r. kończono dopiero budowę oddzielnych rejonów i węzłów obrony pierwszego pasa nadgranicznych rubieży obronnych. Większość rozbudowywanych rejonów umocnionych nie została jednak jeszcze obsadzona załogami stałymi.

Do chwili wybuchu wojny udało się jedynie częściowo uzbroić umocnienia rozbudowane w 1940 r. Natomiast umocnienia zbudowane na wiosnę 1941 r. znajdowały się jeszcze w stadium urządzenia i dalszej rozbudowy. Np. w pasie Włodzimiersko-Wołyńskiego i Kamionkowsko-Strumiłowskiego rejonu umocnionego wchodzącego w skład pasów obrony 5 i 6 armii o łącznej szerokości 301 km do chwili wybuchu wojny zbudowano zaledwie 93 betonowe schrony bojowe oraz 33 długotrwałe punkty ogniowe pierwszej linii[x/].

Skrzydła poszczególnych węzłów i punktów oporu rejonów umocnionych nie były zabezpieczone i powiązane ogniem oraz należycie osłonięte zaporami.

Plan wykonania zapór i przeszkód przeciwpancernych i przeciwpiechotnych przed przednim skrajem obrony w chwili wybuchu wojny został wykonany zaledwie w 25-30%. Uwarunkowane to było brakiem siły roboczej, a szczególnie brakiem odpowiednich środków materiałowych /min/. W rezultacie ,w większości gniazd ogniowych i punktów oraz węzłów oporu rejonów umocnionych nad granicą,nie został zorganizowany należyty system ognia broni maszynowej i artylerii.

Maskowanie umocnień obronnych znajdowało się również w stanie niezadawalającym.

Istniejąca sieć łączności ZSRR nie stała także na odpowiednim poziomie. Szczególnie słabo rozbudowana była łączność w zachodnich okręgach wojskowych. Stan łączności w tych okręgach nie odpowiadał potrzebom kierowania wojskami w okresie wojny. Należało ją zatem pilnie przebudować. Jednakże prace w tym zakresie, rozpoczęte w 1940 r. do wybuchu wojny nie zostały zakończone. Np. budowa stałych, naziemnych linii łączności w zachodnich okręgach wojskowych została wykonana w 25-30% planowanych potrzeb, a linii podziemnych zaledwie w 10-13%.

x/ Tj. jedno umocnienie typu stałego na 2,3 km frontu obrony w każdej z wymienionych armii.

Jeżeli chodzi o urządzenia tyłowe to należy podkreślić, że składy zapasów materiałowych i żywnościowych w chwili wybuchu wojny rozlokowane były w sposób następujący: składy centralne na linii Moskwa, Rostów; składy Frontowe na obszarze ograniczonym od czoła linią Grodno, Brześć, Lwów i od tyłu linią Leningrad, Witebsk, Kijów. Daleko niewystarczające były również i zapasy MPS. Przewidziane zapasy dwumiesięczne, w chwili wybuchu wojny wynosiły: w Okręgu Nadbałtyckim- na 6 dób; w Okręgu Zachodnim - na 8 dób i w Okręgu Kijowskim - na 15 dób potrzeb przewidywanego zużycia wojennego.

Zaopatrzenie w amunicję zgromadzone w składach Frontowych i centralnych wystarczało na 85% przewidywanych dwumiesięcznych potrzeb zużycia wojennego. Było więc na ogół wystarczające.

W ujemnym stopniu na stan przygotowania radzieckich sił zbrojnych do wojny wpłynęło także naruszenie praworządności socjalistycznej przez J. Stalina w latach 1937-1939. W okresie tym poważna, wielotysięczna grupa doświadczonych dowódców i pracowników politycznych oraz partyjnych wszystkich szczebli Armii Radzieckiej została poddana różnego rodzaju represjom /aresztowania; usunięcia z czynnej służby wojskowej, a nawet rozstrzeliwania/[x/].

Represje te m.in. objęły takich wybitnych i doświadczonych dowódców i działaczy wojskowych jak: marszałków M. Tuchaczewskiego, A. Jegorowa i W. Blüchera; komandarmów I stopnia J. Jakira, H.Uborewicza, I. Biełowa, A. Bubnowa i J. Fedko; komandarmów II stopnia A. Korka, A. Siediakowa, E. Kowtiucha i M. Amielina; flagmana floty II stopnia /wiceadm/ J. Kożanowa; komisarza armijnego I stopnia J. Gamarnika i komisarza armijnego II stopnia J. Sławina, komkorów W. Putnę, R. Ejdemana, I. Griaznowa, N. Kujbyszewa, S. Pugaczowa, G. Bazilewicza, A. Łapina, J. Gajlita i A. Borisenko oraz komdiwa N. Rogowskiego, a ponadto J.S. Unszlichta, N.W. Krylenkę, N.G. Krąpiwiańskiego i wielu innych[xx/].

Represje objęły dziesiątki tysięcy ludzi i pociągnęły za sobą szereg niekorzystnych zmian personalnych[xxx/]. Zmiany personalne objęły większość dowódców pułków i dywizji, niemal wszystkich dowódców korpusów, wszystkich dowódców armii, okręgów i flot morskich oraz większość odpowiedzialnych pracowników Sztabu Generalnego i Ludowego Komisariatu Obrony ZSRR.

---

x/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza 1941-1945g. T. I s. 479 oraz XXII Zjazd KPZR. KiW 1961 r. s. 349.

xx/ Wojenno-istoriczeskij Żurnał. Roczniki 1962-1964 r. oraz Sowietskaja Istoriczeskaja Encikłopedija T.I-V i Encyklopedia Powszechna T.II s.186.

xxx/ Gen.armii A.Jepiszew,Wojenno-istoriczeskij Zurnał nr 1,1963r.s.4 oraz W.A.Anfiłow,Naczało Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny,Moskwa 1962,s.28.

Na miejsce usuniętych wyznaczano ludzi nowych, często nie posiadających odpowiedniego przygotowania i doświadczenia potrzebnego do pracy na wysokich stanowiskach i kierowania działaniami dużych związków taktycznych i operacyjnych. Na przykład na 225 dowódców pułków piechoty zebranych w końcu 1940 r. przez inspektora piechoty na szkolenie w Moskwie, ani jeden z nich nie miał studiów akademickich, zaledwie 25 ukończyło szkoły oficerskie, a pozostali mieli jedynie za sobą ukończone kilkumiesięczne kursy młodszych lejtnantów[x], /tj. dowódców plutonów/. Musiało to wszystko wywrzeć ogromnie ujemny wpływ na stan gotowości bojowej wielu jednostek oraz na przebieg działań wojennych wojsk radzieckich szczególnie na początku wojny.

Należy także podkreślić, że sam moment napadu hitlerowskiego niemal całkowicie zaskoczył radzieckie związki taktyczne i operacyjne, znajdujące się na obszarze przygranicznym Zachodnich Okręgów wojskowych. W poważnej mierze przyczyniła się do tego błędna ocena sytuacji wojskowo - politycznej w Europie dokonana przez J. Stalina.

Stalin prawdopodobnie zdawał sobie sprawę z niedostatecznej gotowości Armii Radzieckiej do wojny i dlatego wykazywał maksimum dążności do uniknięcia wojny za wszelką cenę. Z drugiej strony wydaje się, iż wierzył on zbytnio w trwałość paktu o nieagresji pomiędzy ZSRR a Niemcami. Z tego też względu wszelkie wiadomości świadczące o przygotowaniach Niemiec hitlerowskich do napadu na ZSRR, napływające z różnych źródeł /m. in. od wywiadu radzieckiego, od rządu brytyjskiego oraz innych źródeł/ Stalin oceniał jako wieści prowokacyjne, rozsiewane w celu zaostrzenia stosunków pomiędzy Związkiem Radzieckim a Niemcami i pchnięcia ich do wojny.

Wychodząc z takiej oceny sytuacji, Stalin upoważnił agencję "TASS" do ogłoszenia w dniu 14.6.1941 r. komunikatu, który podawał, że "szerzone przez prasę zagraniczną, szczególnie angielską, wiadomości o bliskim początku wojny między ZSRR a Niemcami są zmyślone i nie mają żadnych podstaw, bowiem tak Niemcy jak i ZSRR przestrzegają ściśle warunków paktu o nieagresji"[xx].

Skutki tego komunikatu okazały się zgubne. W wojskach nastąpiło ogólne zdezorientowanie, a przede wszystkim uśpienie czujności wielu dowódców wyższych szczebli, w momencie kiedy należało ją wzmocnić, w momencie kiedy należało przyspieszać prace nad podniesieniem gotowości bojowej wojsk.

x/ Tamże.
xx/ "Prawda" z 14.6.1941 r.

Oczywiście nie miałoby to tak wielkiego znaczenia gdyby w kierowaniu krajem zachowana była leninowska zasada kierownictwa kolektywnego. Tymczasem Stalin nie zawsze liczył się ze zdaniem innych. Podejmował on szereg ważnych decyzji jednoosobowo i tym samym wiele spraw wymagających głębokiego opracowania kolektywnego rozwiązywał według własnych nie zawsze słusznych zapatrywań.

Tymczasem dowództwo niemieckie przygotowując napad na ZSRR prowadziło dokładne rozpoznanie naziemne i powietrzne radzieckich rejonów nadgranicznych, rejonów rozmieszczenia wojsk i lotnisk, baz marynarki wojennej oraz obiektów obronnych na wybrzeżu. Rozpoznanie to przez wiele miesięcy prowadzili specjalnie do tego przygotowani agenci, grupy dywersyjne i lotnictwo. Tylko od stycznia do czerwca 1941 r. zanotowano 152 wypadki naruszenia granicy przez samoloty nieprzyjaciela. Walka z rozpoznaniem lotniczym i naziemnym nieprzyjaciela mogła być prowadzona dość intensywnie przez radzieckie wojska ochrony pogranicza, jednostki specjalne nadgranicznych Okręgów Wojskowych, lotnictwo oraz marynarkę wojenną. Jednakże jeszcze w marcu 1940 r. ówczesny minister spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego Beria kategorycznie zabronił prowadzenia ognia do samolotów nieprzyjaciela naruszających granicę ZSRR . W ten sposób zarządzeniem swym Beria ograniczył możliwość zwalczania rozpoznania lotniczego i naziemnego nieprzyjaciela[x/]. Jak to już podkreślono w ostatnich miesiącach przed napaścią niemiecką w ZSRR rozpoczęto częściową mobilizację rezerwistów, w rezultacie której do wybuchu wojny stan sił zbrojnych doprowadzony został do liczby 4.900 tys. żołnierzy. Równolegle z mobilizacją osobową nie przeprowadzono jednak chociażby częściowej mobilizacji rzeczowej obejmującej przede wszystkim sprzęt samochodowy i konie[xx/].

Należy przy tym podkreslic, iz ówczesny stan gospodarki narodowej ZSRR pozwalał na uzupełnienie wojsk w potrzebne samochody i traktory do 80-90% potrzeb, a w konie do 100%. Tego jednak nie zrobiono na czas.

W Sztabie Generalnym do opracowania nowego planu mobilizacyjnego przystąpiono dopiero w końcu października 1940 r. Zatwierdzono go natomiast w końcu lutego 1941 r. W rezultacie na rozpracowanie planu w sztabach Okręgów Wojskowych pozostał czas do 1.5.1941 r. a więc tylko 2 miesiące. W tym krótkim czasie należało opracować zagadnienia ukompletowania

x/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza 1941-45 Tom I s. 478 - 479.

xx/ Sowietskoje wojennoje iskustwo w WOW. 1941-1945 g. T. I Moskwa 1962 g.

wojsk zarówno pod względem składu osobowego i rzeczowego, opracować przewozy mobilizacyjne ludzi, koni i sprzętu oraz transportu napływającego z poboru w różnych gałęziach gospodarki narodowej.

W Zachodnich Okręgach Wojskowych mobilizację wojsk i sprzętu zamierzano przeprowadzić w okresie jednego miesiąca. W ciągu 1-3 dni zamierzano zmobilizować jednostki osłony w okręgach zachodnich stanowiące 25-30% wojsk okręgów /a w okresie pokojowym posiadające stany wzmocnione/ oraz jednostki lotnicze okręgów i jednostki obrony powietrznej kraju. W ciągu dalszych 4 - 7 dni zamierzano zmobilizować 2-gi rzut mobilizacyjny tj. wszystkie związki okręgów, oddziały zabezpieczenia bojowego, urządzenia i oddziały armijne oraz tyłowe. W ciągu 8 - 15 dni zmobilizować 3-i rzut mobilizacyjny tj. były okręgów /Frontów/, środki i oddziały remontowe, oraz frontowe oddziały zapasowe. W okresie od 16 do 30 dnia mobilizacji zmobilizować 4-y rzut mobilizacyjny obejmujący rozwinięcie oddziałów zapasowych i szpitali stacjonarnych.

Zgodnie z planem mobilizacji zachodnich Okręgów Nadgranicznych dywizje piechoty, dywizje pancerne, zmotoryzowane oraz kawalerii mające 71-80% ukompletowania bojowego miały być zmobilizowane w 2 rzutach. Pierwszy rzut bojowy tych dywizji miał osiągnąć gotowość bojową w 2 - 4 godziny /DPanc w 6 godzin/ od chwili ogłoszenia alarmu. Zaś ich drugi rzut na 2 - 3 dzień mobilizacji.

Mobilizację komplikowało najbardziej rozwijanie wojsk technicznych i tyłów. Z chwilą ogłoszenia mobilizacji oddziały te i urządzenia tyłowe miały rozwinąć się co najmniej 3-4 krotnie, a oprócz tego wydzielały kadry dla formowania nowych oddziałów. W ten sposób stosunek starych kadr do nowych w tych oddziałach po przeprowadzeniu pełnej mobilizacji miał kształtować się jak 1:10.

Mobilizacji podlegało zgodnie z potrzebami ponad 730 tys. koni. Stanowiło to około 20% rocznego pogłowia koni ZSRR.

W związku zaś tylko z reorganizacją i rozbudową wojsk pancernych trzeba było zmobilizować: ponad 380 tys. samochodów różnych typów, 50 tys. traktorów, 58 tys. przyczep samochodowych i 54 tys. motocykli.

Sprzęt ten miał być dostarczony wojskom z dwóch zasadniczych źródeł: z produkcji 1941 r. oraz gospodarki narodowej w drodze mobilizacji.

Z gospodarki narodowej zamierzano dostarczyć 25.400 samochodów lekkich, 222.100 samochodów ciężkich / stanowiło to 44% ogólnej ilości samochodów w kraju/ 35.850 traktorów /tj. 32% stanu traktorów w kraju/, 15.000 motocykli oraz 10.000 przyczep samochodowych.

Przemysł miał dostarczyć ogółem 87.000 samochodów /w tym 37000 samochodów osobowych, 43.000 ciężarowych i 40.300 samochodów specjalnych/. Miało to zabezpieczyć siły zbrojne w 95-97% w samochody ciężarowe i osobowe, w 48% w samochody specjalne, w 88% w traktory, w 47% w motocykle i w 100% w konie.

W chwili wybuchu wojny przedsięwzięcia te nie były jednak zrealizowane. W rezultacie np. 5 armia okręgu kijowskiego /Front Płd-Zach/ broniąca się w pasie o szerokości 176 km posiadała: dwa korpusy piechoty /15 KP-45 i 62 DP oraz 27 KP-87, 124 i 135 DP/; 22 korpus zmechanizowany /19 i 41 DPanc oraz 215 DZmech/; jedną dywizję lotnictwa bombowego i jedną mieszaną dywizję lotniczą; pułk artylerii haubic OND; trzy dywizjony aplot, trzy rejony umocnione /odpowiednik baonu ckm i artylerii/ oraz podporządkowane jej dwa oddziały Wojsk Ochrony Pogranicza. Razem liczyła ona ogółem 102000 żołnierzy,1214 dział, 804 moździerzy, 4903 km-y, 2577 pmów, 265 samolotów /w tym 174 myśliwskich, a w nich 74% starych typów I-15, I-16, I-163, CB/ oraz tylko 804 samochody[x/] i 10602 koni. 22 korpus zmechanizowany tej armii ukompletowany był następująco: 63% stanu etatowego czołgów /tj. 652 wozy bojowe w tym tylko 65 wozów nowych typów T-34 i KW, reszta to czołgi lekkie T-26 i BT/ oraz 25% stanu etatowego /tj. ok. 800/samochodów[xx/].

Podobna sytuacja była i w innych korpusach zmechanizowanych. Np. w Kijowskim Okręgu Wojskowym na 16 istniejących już dywizji pancernych tylko cztery ukompletowane były w chwili wybuchu wojny w nowy sprzęt w granicach 57 - 83%. W Zachodnim Okręgu Wojskowym tylko dwa korpusy zmechanizowane posiadały nowe wozy bojowe T-34 i KW w 79-95% przewidywanych stanów etatowych.

Nawet czołgami starych typów ukompletowane były w 30-100% jedynie korpusy zmechanizowane rozmieszczone w pobliżu granicy zachodniej. Pozostałe korpusy Okręgów Nadgranicznych miały w swej dyspozycji jedynie czołgi szkolcniowe. Np. 17, 20 i 13 KZmech Zachodniego Okręgu Wojskowego, 24 DZmech Kijowskiego Okręgu Wojskowego i 18 KZmech. Okręgu Odesskiego miały zaledwie od 6 do 25% czołgów stanu etatowego.

x/ Etat armii przewidywał posiadanie przez nią 6560samochodów,nie licząc samochodów wchodzących w skład KZmech.

xx/ Etat KZmech przewidywał posiadanie przez niego:36tys.żołnierzy,1031 czołgów /w tym KW-126,T-34-420,BT-316,T-26-44,T-26 MO-108,T-37-17 samoch. panc. - 256/ oraz 3264 samochodów i 344 traktorów.

W 22 KZmech. Kijowskiego Okręgu Wojskowego tylko 41 DPanc miała w swym składzie sprzęt bojowy. Pozostałe dywizje dysponowały sprzętem ćwiczebnym. Wszystkie dywizje tego korpusu nie posiadały w ogóle ciągników do posiadanej artylerii haubicznej. W rezultacie powyższych braków radzieckie wojska pancerne oraz związki piechoty nie dysponowały przewidywaną siłą uderzenia i ruchliwością. Nie posiadały one zatem takiej wartości bojowej, jaką zakładał ich pełny stan etatowy.

Ilość uzbrojenia w wojskach i składach magazynowych wg stanów na 22.6.1941 r. była następująca:

- uzbrojenie strzeleckie - ponad 100% pmy, ckm i kmplot- od 27 do 30%;

- działa - 37 mm plot - 13,9%, 122 mm, armaty - 96,2%, 152 mm, hb - 93,1%, 152 mm ahb - 88%, 203 mm armaty - 75% wszystkie inne - 90-100%;

- czołgi różne - 60% w tym ciężkie - 13% i T-34-7%.

A zatem opracowane przez Ludowy Komisariat Obrony oraz Sztab Generalny Armii Radzieckiej plany jednoczesnego formowania dużej ilości nowych jednostek i oddziałów specjalnych /wojsk pancernych i zmechanizowanych, lotnictwa i obrony powietrznej kraju, przeciwpancernych i artylerii oraz wojsk powietrzno-desantowych[x]/ nie były zgrane z państwowym planem produkcji uzbrojenia i wyposażenia niezbędnego dla sił zbrojnych na wypadek wojny.

Formowanie nowych jednostek oraz reorganizacja jednostek istniejących i proces wyposażenia ich w nowoczesny sprzęt należało zgrać z możliwościami produkcyjnymi przemysłu, tak aby nie utraciły zdolności bojowej od początku reorganizacji, czy ich formowania. Tymczasem duża liczba nowo formowanych oraz reorganizowanych związków i oddziałów miała być wyposażona w potrzebny nowy sprzęt dopiero w połowie i końcu 1942 r. podczas, gdy terminy ich formowania i reorganizacji ustalone zostały już na 1941 r.

Mimo tych zjawisk wpływających niezwykle ujemnie na siłę bojową i gotowość obronną Armii Radzieckiej, stwierdzić trzeba, na podstawie istniejących faktów, iż radziecki Sztab Generalny prowadził

x/ W chwili wybuchu wojny ZSRR posiadał zorganizowane dwa korpusy wojsk powietrzno-desantowych /każdy w składzie: 3-BPDes i samodzielnego baonu czołgów lekkich.
Razem: 10 400 ludzi/.
BPDes posiadać miała: 4 bataliony, dyon artylerii, k rozp, Kkm plot, K.łącz. i szkołę młodszych dowódców. Razem: 2588 ludzi. Dalsze trzy korpusy powietrzno-desantowe znajdowały się w toku organizowania.

intensywne prace nad przygotowaniem planu działań na wypadek agresji niemieckiej na ZSRR. W czerwcu 1941 r. mimo wielu niedociągnięć i braków prace te były szeroko zakrojone i na ogół daleko zaawansowane.

Istniał więc, opracowany w zasadzie, plan osłony radzieckiej zachodniej granicy państwowej. Przygotowany był i realizowany plan częściowej mobilizacji ukrytej wojsk lądowych, lotnictwa oraz marynarki wojennej. W pełnym toku były prace nad przygotowaniem i przeprowadzeniem mobilizacji powszechnej ludzi i sprzętu. Istniały też plany operacyjnych przewozów kolejowych oraz przemarszów samochodowych i pieszych w rejony wyznaczone związkom taktycznym i operacyjnym w pobliżu zachodnich granic ZSRR.

Opracowany był także plan mobilizacji przemysłu oraz sposób jego przejścia na tory produkcji wojennej począwszy od września 1941 r.

Wszystkie omówione wyżej przedsięwzięcia podporządkowane były jednej zasadniczej idei, istota której zawarta była w tezie "odeprzeć agresję wroga na linii granicy siłami wojsk osłonowych, a następnie w okresie od 10 do 15 dni od chwili rozpoczęcia wojny przejść do przeciwnatarcia strategicznego siłami drugich rzutów Okręgów /Frontów/ i odwodów strategicznych, zadać mu silne uderzenia/ odwetowe oraz przenieść działania na terytorium przeciwnika i zniszczyć całkowicie jego siły zbrojne"[x/].

Jak wykazano wyżej, niezbędne ku temu przedsięwzięcia wojskowe, ekonomiczne i polityczne były podejmowane. Niemniej jednak podkreślić należy, że ich realizacja praktyczna przebiegała powoli i z dość dużym opóźnieniem. Pracownicy Ludowego Komisariatu Obrony /z marszałkiem Timoszenko na czele/ i Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej/ z gen. armii G. Żukowem na czele/ przejawiali zbyt dużą powolność i nie zdecydowanie działania oraz nie potrafili wykorzystać obiektywnych możliwości ZSRR w zakresie przygotowań do odparcia agresji wroga. Słabo orientowali się oni w istniejącej wówczas sytuacji wojskowo - politycznej i strategicznej oraz nie wyciągali właściwych wniosków doprowadzających do szybszego doprowadzenia Armii Radzieckiej do stanu należytej gotowości bojowej[xx/].

W rezultacie powyższych niedociągnięć prace obronne prowadzone na zachodniej granicy ZSRR w chwili wybuchu wojny nie były zakończone.

---

x/ Op. cit. Sowietskoje Wojennoje Iskustwo w WOW. 1941-1945. T. I s. 262 oraz Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny 1941-1945 T. I s. 479.

xx/ Tamże T. II s. 10.

Mobilizacja częściowa armii została dopiero rozpoczęta. Przezbrojenie wojsk i ich reorganizacja znajdowały się w toku realizacji. Przemysł nie został zmobilizowany i chociażby częściowo przestawiony na produkcję wojenną.

Niedociągnięcia te nie miały-by tak decydującego wpływu na stan gotowosci obronnej ZSRR oraz przebieg działań w pierwszych tygodniach wojny, jeśliby wojska osłonowe nawet przy istniejącym stanie organizacyjnym i wyposażenia, otrzymały na czas rozkaz osiągnięcia gotowości bojowej, rozwinięcia swych sił i zajęcia wyznaczonych rubieży obronnych.

Opracowane bowiem przedsięwzięcia mobilizacyjne pozwalały skrycie i na ogół w dość krotkim czasie całkowicie zmobilizować jednostki Zachodnich Okręgów Wojskowych i doprowadzić je do stanu gotowosci bojowej. Tego jednak nie zrobiono na czas.

Odpowiednia dyrektywa Ludowego Komisarza Obrony oraz Sztabu Generalnego wydana została bowiem dopiero w nocy o godzinie 0.30 z 21-22 czerwca tj. wówczas, gdy otrzymano już niezbite dane, że 22 lub 23 czerwca armia niemiecka uderzy na ZSRR.

Treść tej dyrektywy przekazanej niezwłocznie sztabom wszystkich zachodnich okręgow wojskowych oraz flot morskich brzmiała następująco:

1. W ciągu 22-23.6.1941 r. możliwy jest niespodziewany napad Niemców na frontach Leningradzkiego, Nadbałtyckiego, Zachodniego, Kijowskiego i Odesskiego Okręgow Wojskowych. Napaść Niemców może rozpocząć się od działań prowokacyjnych.

2. Zadaniem naszych wojsk - nie poddawać się żadnym prowokacjom mogącym wywołać większe komplikacje. Równocześnie wojska okręgow winny być w pełnej gotowości bojowej do odparcia niespodziewanego napadu Niemców lub ich sojuszników.

3. Rozkazuję: a/ w ciągu nocy na 22.6.1941 r. skrycie zająć stanowiska ogniowe rejonów umocnionych na granicy państwowej; b/ przed świtem 22.6.1941 r. rozsredkować na lotniskach polowych całe lotnictwo i odpowiednio je zamaskować; c/ wszystkie jednostki doprowadzić do gotowosci bojowej bez dodatkowego powoływania rezerwistów. Poczynić wszelkie przedsięwzięcia dla zaciemnienia miast i obiektów. Żadnych innych przedsięwzięć bez specjalnych zarządzeń nie podejmować" x/.

---

x/ WA. Anfiłow, Naczało Wielikoj Otiecziestwiennoj Wojny, Moskwa 1962r., s. 48-49 z powołaniem się na Akta Archiwum MO ZSRR f. 208, op. 2454, d. 26, l.69.

Powyższa dyrektywa dotarła do sztabów okręgów wojskowych około godz. 1.05 22.6. O godzinie 2.25 dowódcy okręgów skierowali analogiczne dyrektywy do podległych im armii. Np. w Nadbałtyckim Okręgu Wojskowym /Front Płn-Zach/ armiom nakazano: "W ciągu nocy na 22.6 1941 r. zająć skrycie obronę głównego pasa obrony. Na przedpole wysunąć jedynie ubezpieczenia, zaś pododdziały przeznaczone do obsadzenia przedpola umiejętnie trzymać w głębi. Wydać amunicję bojową i granaty. W wypadku działań prowokacyjnych ze strony Niemców ognia nie otwierać. W wypadku lotów samolotów niemieckich nad naszym terytorium nie zdradzać się i nie otwierać ognia do chwili, gdy samoloty te nie podejmą działań bojowych. W wypadku natarcia dużych sił przeciwnika rozgromić je ... Miny przeciwpancerne i mało widoczne przeszkody ustawić niezwłocznie"x/.

Podobne rozkazy otrzymały też armie pozostałych okręgów wojskowych /Frontów/ oraz flot morskich. Jednakże rozkazy te dotarły do wielu z nich z dużym opóźnieniem. Natomiast dywizje osłonowe otrzymały je na ogół już po napadzie wojsk niemieckich.

W rezultacie wojska osłonowe w większości nie były w stanie wykonać powyższych zarządzeńxx/. Atak niemiecki zastał je bądź w toku zajmowania rubieży obronnych, bądź też w czasie przemarszów w kierunku granicy, a więc w położeniu jak najbardziej niedogodnym do odparcia niespodziewanych, zaskakujących i niezwykle silnych uderzeń dobrze uzbrojonego i doświadczonego w bojach przeciwnika.

Pozostaje także do wyjaśnienia zagadnienie dlaczego J. Stalin mimo napływających z szeregu źródeł wiadomości o przygotowaniach niemieckich do agresji na ZSRR dopiero w nocy 21.6.1941 r. zezwolił na zarządzenie, spóźnionej jak okazał bieg wypadków, gotowości bojowej dla wojsk okręgów nadgranicznych.

---

x/ Tamże z powołaniem się na Archiwum MO SSSR f. 221, op. 2467, d. 39, 11.77-84.

xx/ Jedynie lotnictwo Odeskiego Okręgu Wojskowego uniknęło niespodziewanych ataków lotnictwa nieprzyjaciela. Szef Sztabu tego Okręgu gen.-mjr M.W. Zacharow na własną odpowiedzialność wydał po południu 21.6 rozkaz dowódcy lotnictwa okręgu, w którym polecił mu do świtu 22.6 rozśrodkować lotnictwo na lotniska polowe. W rezultacie uderzenia lotnictwa niemieckiego trafiły w próżnię, a wykonany manewr lotniskowy w odpowiednim czasie uchronił lotnictwo Okręgu od strat. /W dniu 22.6 Okręg stracił na lotniskach tylko 3 samoloty, podczas gdy w innych Okręgach straty te wynosiły kilkaset samolotów/.

Zagadnienia te są różnie interpretowane. Wydaje się jednak, iż wpłynęło na to szereg istotnych przyczyn, które nie zdejmują bynajmniej z niego odpowiedzialności za błędy popełnione w tej dziedzinie, ale jednocześnie w pewnym stopniu wyjaśnić mogą ich właściwe źródła.

Zastanówmy się nad tym z jakich źródeł pochodziły wiadomości o agresywnych przygotowaniach Niemiec docierające do ZSRR ? Pochodziły one przede wszystkim z danych wywiadu radzieckiego, zbiegłych osób z terytoriów zajmowanych przez wojska niemieckie /Polaków, Norwegów, Rumunów/ oraz od premiera rządu brytyjskiego W.Churchilla[x/].

Wiadomości z pierwszego źródła wydawały się być najbardziej pewne. Wywiad radziecki dysponował bowiem doskonałymi agentami pracującymi na rzecz ZSRR zarówno w placówkach dyplomatycznych i wielu ministerstwach Niemiec[xx/], jak i w sztabach niemieckich różnych szczebli[xxx/]. Jednakże wiadomości napływające z tych źródeł przyjmowano z ogromną ostrożnością i niedowierzaniem uważając zapewne, że agenci ci mogą być równocześnie na usługach wywiadu niemieckiego i brytyjskiego oraz celowo wprowadzać w błąd władze radzieckie.

Co do wiadomości z drugiego źródła to wydaje się, iż traktowano je również bardzo podejrzliwie. Uważano bowiem, że mogą być to agenci wywiadu niemieckiego lub innych państw, którzy z polecenia swych mocodawców /niektórych awanturniczych generałów niemieckich, względnie rządów mocarstw zachodnich, a szczególnie zaś W. Brytanii/ mają zadanie doprowadzić do pogorszenia stosunków radziecko-niemieckich.

I wreszcie trzecie źródło tj. uprzedzenia premiera brytyjskiego skierowane do J. Stalina w początku czerwca 1941 r. ostrzegające go o możliwej bliskiej agresji niemieckiej. Było to być może w mniemaniu J. Stalina najmniej wiarygodne źródło. Przeciwnie uważał on zapewne, że jest ono odzwierciedleniem odwiecznej polityki W.Brytanii zmierzającej do skłócenia radziecko-niemieckiego oraz wywołania konfliktu zbrojnego obu państw. Prawdopodobnie oceniał on, że Wielka Brytania nie tylko może pogodzić się z Niemcami, ale też wspólnie z nimi podjąć akcję zbrojną przeciwko ZSRR.

---

x/ D. Batler Bolszaja Strategija IX 1939-VI.1941, s. 495-496. Moskwa 1959 r.

xx/ Np. dr R. Sorge atache prasowy ambasady niemieckiej w Tokio. Pamiętniki Waltera Schellenberga /tłum. z angielskiego, Warszawa 1960 r./ s. 150-156. Gen. mjr "SS" W. Schellenberg był kierownikiem niemieckiej służby bezpieczeństwa.

xxx/ Tamże, s. 130-149.

Wyciągnięciu tego rodzaju wniosków sprzyjały dość istotne, a równocześnie alarmujące radzieckie kierownictwo polityczne i wojskowe. Fakty. W maju 1941 r. zastępca Hitlera Rudolf Hess wyleciał samotnie samolotem do W. Brytanii w celu, jak twierdził, nakłonienia rządu brytyjskiego do zawarcia porozumienia pokojowego z Niemcami. Został on wprawdzie w W. Brytanii internowany niemniej, jednak okoliczność ta wywołała w ZSRR podejrzenie, że W. Brytania i Niemcy porozumiały się między sobą w sprawie zakończenia wojny.

Domysły te były tym prawdopodobniejsze, że jeszcze w lipcu 1940 r. wywiad niemiecki próbował, drogą przez Madryt i Lizbonę, nawiązać kontakty z b. królem W. Brytanii ks. Edwardem przebywającym w Portugalii, celem przeciągnięcia go na stronę Niemiec za obietnicę poparcia w powrocie na opuszczony przed kilku laty tron brytyjski[x/].

Sądzono zatem, że Niemcy przez porozumienie z W. Brytanią próbują rozwiązać sobie ręce na Zachodzie i chcą nie tylko uniknąć wojny na dwa fronty, ale też wspólnie z W. Brytanią uderzyć na ZSRR.

Jednakże J. Stalin uważał, że uderzenie na ZSRR nie nastąpi w 1941 r. ponieważ Niemcy muszą się do tego odpowiednio przygotować[xx/].

Z innych okoliczności na uwagę zasługuje sprawa paktu o nieagresji pomiędzy ZSRR, a Niemcami zawartego w dniu 23.8.1939 r. Oczywiście pakt ten nie był w ZSRR uważany za coś bardzo trwałego i nienaruszalnego przez Niemcy. Niemniej jednak był on ściśle przestrzegany, nie tyle z uwagi na pokojowe zapewnienia Hitlera, ile z uwagi na nie dawanie Niemcom żadnego pretekstu do zaatakowania ZSRR.

J. Stalin zdawał sobie napewno sprawę z tego, że rozpoczęte w ZSRR na przełomie 1940-1941 roku przezbrojenie i reorganizacja sił zbrojnych mogą być zakończone dopiero w ciągu 1941 r. i do tego czasu należy nie poddawać się żadnym prowokacjom mogącym doprowadzić do konfliktu przed zakończeniem prac nad podniesieniem obronności państwa. Stąd, wydaje się ogromna ostrożność w przedsięwzięciach obronnych ZSRR. Stąd podejrzliwość w stosunku do uprzedzeń brytyjskich o możliwej agresji niemieckiej na ZSRR. Stąd też i mniemanie, że nie dawanie Niemcom żadnego pretekstu do napaści nie skłoni ich do jej podjęcia przed porozumieniem się Niemiec z W. Brytanią, lub też przed zakończeniem wojny na Zachodzie.

---

x/ Op. cit. Pamiętniki Waltera Schellenberga s. 104-108.
xx/ Op. cit. Sowietskoje wojennoje iskustwo 1941-1945 gg. T. I oraz wiceadm. I.I. Azarow, Oboronitielnaja Odessa, Moskwa 1952 r. s. 5.

Jednakże, jak wykazały wydarzenia, wszystkie te oceny i wnioski oparte były na błędnych przesłankach i kalkulacjach. Doprowadziły one do wielu zaniedbań w przygotowaniach obronnych ZSRR. Dopuściły one zaskoczenia radzieckich sił zbrojnych, szczególnie na szczeblach taktycznych i operacyjnych oraz postawiły je w niezmiernie trudnych warunkach, już od pierwszych godzin wojny.

3) 3. Cechy charakterystyczne działań stron walczących w pierwszych tygodniach wojny oraz ich wpływ na dalszy przebieg działań wojennych.

Dnia 22.6.1941 r. o godzinie 3.30 niemieckie siły zbrojne dokonały niespodziewanego napadu na ZSRR na lądzie, w powietrzu i na morzach. W kilka dni później rozpoczęły działania wojenne wojska satelitów Niemiec[x/].

Radzieckie wojska osłonowe Zachodnich Okręgów Wojskowych, przemianowanych z chwilą wybuchu wojny na Fronty[xx/] zostały całkowicie zaskoczone silnymi i niespodziewanymi dla nich uderzeniami nie - przyjaciela, który od pierwszych godzin walki uchwycił inicjatywę strategiczną w swoje ręce.

Zaskoczenie to narastające od dołu, od szczebli najniższych, spowodowane było m. in.tym, ze dyrektywa Sztabu Generalnego nakazująca doprowadzenie jednostek Okręgów Nadgranicznych do gotowości bojowej dotarła do nich z dużym opóźnieniem. W wielu wypadkach już po napaści Niemieckiej /do niektórych jednostek nie dotarła w ogóle/.

W wyniku tego np. wojska Kijowskiego Okręgu Wojskowego zaczęły zajmować swoje rubieże nad granicą dopiero 22 czerwca pomiędzy godziną 4.00-6.00. Podobnie było i w innych Okręgach Wojskowych. W ten sposób pełne zaskoczenie szeregu jednostek radzieckich oraz duża siła początkowego uderzenia pozwoliły wojskom niemieckim od pierwszych godzin wojny rozwinąć błyskawiczne natarcie w głąb terytorium ZSRR, a dowództwu niemieckiemu ująć inicjatywę strategiczną w swoje ręce.

---

x/ Wojska fińskie oraz niemieckie znajdujące się w Finlandii rozpoczęły działania wojenne w dniu 29.6.1941 r. tj. w 8 dni po rozpoczęciu wojny przez Niemcy.

xx/ Wojska rumuńskie i węgierskie oraz niemieckie znajdujące się na terytorium Rumunii i Węgier rozpoczęły działania wojenne przeciw ZSRR w dniu 1.7.1941 r. tj. w 10 dniu po rozpoczęciu wojny.

xx/ Poszczególne Okręgi Wojskowe przemianowano: w dniu 22.6.1941 r. - Nadbałtycki na Front Północno-Zachodni, Zachodni na Front Zachodni, Kijowski na Południowo-Zachodni; w dniu 24.6.1941 r. - Leningradzki na Front Północny i Odeski na Front Południowy.

Lotnictwo niemieckie już w pierwszych godzinach wojny wykonało szereg zmasowanych uderzeń na lotniska radzieckie w pasie przygranicznym oraz w głębi kraju i zniszczyło poważne ilosci lotnictwa radzieckiego, zdobywając bezwzględne panowanie w powietrzu[x/]. Równocześnie wykonywało ono silne uderzenia przeciwko radzieckim wojskom lądowym zarówno przesuwającym się w kierunku granicy, jak i rozmieszczonym jeszcze w stałych rejonach dyslokacji, lub obozach cwiczebnych.

Uderzenia lotnictwa skierowane zostały także na węzły łączności, składy, przeprawy, węzły kolejowe i inne obiekty tyłowe. Zdezorganizowało to w poważnej mierze ich funkcjonowanie oraz pracę.

Radzieckie wojska osłonowe zmuszone były prowadzić działania obronne na całym froncie oraz skomplikowane działania odwrotowe na kierunkach głównych uderzeń grup pancernych nieprzyjaciela.

Tymczasem wbrew zaistniałej sytuacji 22 czerwca o godz. 7.15 Ludowy Komisarz Obrony ZSRR wydał dyrektywę, w której zażądał od dowódców Okręgów Nadgranicznych prowadzenia aktywnych działań zaczepnych. W szczególności żądał on by:

a/ wszystkimi siłami i środkami znajdującymi się w ich dyspozycji uderzyli na wroga i zniszczyli go w rejonach gdzie naruszył on granicę ZSRR;

b/ przy pomocy lotnictwa myśliwskiego ustalili miejsca zesrodkowania lotnictwa oraz miejsca zgrupowań pancernych wojsk nieprzyjaciela. Natomiast lotnictwo bombowe i szturmowe mieli wykorzystać do zniszczenia lotnictwa nieprzyjaciela na lotniskach oraz rozbicia zgrupowań uderzeniowych jego wojsk lądowych[xx/].

---

x/ W dniu 22.6.1941 r. do godz. 12.00 lotnictwo radzieckie straciło ogółem ponad 1200 samolotów. Z tego aż 828 samolotów zostało zniszczonych na ziemi.
Z tej ogólnej cyfry Front Zachodni stracił 728 samolotów w tym aż 526 samolotów na ziemi. W ciągu pierwszych ośmiu dni wojny Front Zachodni stracił ponad 1500 samolotów.
Front Południowo-Zachodni w ciągu pierwszych 3 dni wojny stracił 650 samolotów tj. ok. 24% stanu posiadanego lotnictwa.
Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny T. II s. 16, Moskwa 1961 r.

xx/ Tamże s. 17-18.

Należy podkreślić, że wielu dowódców Frontów i armii oraz innych wyższych dowódców radzieckich przy wielu zaletach /oddanie sprawie ojczyzny, waleczność itp/ nie posiadało niezbędnego operacyjno - strategicznego przygotowania oraz należytego doświadczenia w praktycznym dowodzeniu dużymi związkami operacyjnymi w warunkach wojny. Postawieni przez niespodziewany atak wroga w ciężkie i skomplikowane położenie, nie byli w stanie prawidłowo oceniać powstałej sytuacji, przejawiać właściwej inicjatywy oraz umiejętnie wykorzystywać znacznych przecież sił i środków znajdujących się w ich dyspozycji.

Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej i Sztab Generalny nie otrzymując na czas obiektywnych informacji o sytuacji na Frontach nie mogły początkowo należycie oceniać położenia. Tym też należy wytłumaczyć fakt, że 22.6 o godz. 20.00 położenie na Frontach oceniono jako ciężkie, ale nie wywołujące większych obaw[x/].

Wychodząc z niewłaściwej oceny sytuacji oraz aktualnych możliwości wojsk własnych Ludowy Komisarz Obrony o godz. 21.15 22.6.1941 r. wydał Frontom dyrektywę nr 3, w której nakazał im przejść do działań zaczepnych na głównych kierunkach, rozgromić zgrupowania uderzeniowe nieprzyjaciela i przenieść działania na jego terytorium[xx/].

Wojskom Frontów Północno - Zachodniego i Zachodniego nakazano siłami korpusów zmechanizowanych /po dwa KZmech w każdym Froncie/ i lotnictwa Frontowego przy wsparciu lotnictwa bombowego dalekiego zasięgu /ONB/ wykonać ześrodkowane uderzenia z rejonu Kowna i Grodna w kierunku na Suwałki okrążyć i zniszczyć suwalskie zgrupowanie przeciwnika oraz opanować ten rejon do końca 24.6.1941 r.

Wojskom Frontu Południowo-Zachodniego siłami 5 i 6 armii z wykorzystaniem nie mniej jak pięciu korpusów zmechanizowanych i całego lotnictwa Frontowego wspartego lotnictwem bombowym dalekiego zasięgu /ONB/ nakazano wykonać zbieżne uderzenia w kierunku na Lublin, okrążyć i zniszczyć zgrupowanie uderzeniowe przeciwnika nacierające na kierunku Łucka i do końca 24.6 opanować rejon Lublina.

Pozostałe Fronty otrzymały zadania obronne. Miały one nadal osłaniać granicę państwową i nie dopuścić do wtargnięcia wojsk nieprzyjaciela w głąb terytorium ZSRR[xxx/].

---

x/ Tamże s. 20.

xx/ 23.6.1941 r. Ludowy Komisariat Obrony został przekształcony w Kwaterę Główną Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej, marszałkiem Timoszenko jako głównodowodzącym.

xxx/ Tamże s. 30.

Jak widać zamiar Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej przewidywał rozgromienie tych zgrupowań nieprzyjaciela, które przedstawiały sobą największe niebezpieczeństwo. I to było na ogół słuszne. Z drugiej jednak strony zamiar ten był całkowicie nierealny, bowiem nie uwzględniał on absolutnie stanu w jakim znajdowały się wojska radzieckie mające go zrealizować oraz ich aktualnych możliwości. Trudno było przecież przypuszczać, że wojska przeznaczone do wspomnianych operacji będą mogły w tak krótkim czasie zesrodkować się i wykonać planowane uderzenia.

Należy przy tym podkreślić, że większość korpusów zmechanizowanych przeznaczona do działań zaczepnych nie była ukompletowana. Oprócz tego straty poniesione przez armie osłonowe i ich wymuszony odwrót w głąb kraju na kierunkach głównych uderzeń nieprzyjaciela, zdezorganizowane dowodzenie oraz niedostateczna praca tyłów stwarzały niepokonalne trudności dla prowadzenia dużych operacji zaczepnych na głębokość 100 - 150 km nakazanych dyrektywą Naczelnego Dowództwa[x/].

Mimo ogromnych trudności, wynikających ze skomplikowanego położenia, Fronty podjęły próby wykonania nakazanych działań. Jednak uderzenia przygotowane w ograniczonym czasie nie były należycie przemyślane i zorganizowane.

Lotnictwo Frontów, które poniosło ogromne straty nie było w stanie osłonić wojsk od ataków lotnictwa nieprzyjaciela. Kiedy jednostki poszczególnych korpusów zmechanizowanych wychodziły na nakazane rubieże rozwinięcia były atakowane zmasowanymi uderzeniami lotnictwa nieprzyjaciela i ponosiły duże straty. Niektóre z nich zostały w marszu zaatakowane przez związki pancerne nieprzyjaciela, które przerwały się na tyły dywizji osłonowych i zostały częściowo rozbite.

Bardzo trudne okazało się również zorganizowanie artyleryjskiego zabezpieczenia planowanego natarcia. Artyleria korpusów zmechanizowanych i osłonowych jednostek ogólnowojskowych nie posiadała odpowiedniej ilości środków ciągu. Nie była zatem w stanie na czas zesrodkować swych wysiłków na głównych kierunkach działań. Związki ogólnowojskowe nie zabezpieczone dostatecznie w transport samochodowy również nie były w stanie wyjść na czas w wyznaczone im rejony.

Wszystko to sprawiło, że działania zaczepne wojsk podjęte w dniu 23.6 zarówno w pasie działań Frontu Północno-Zachodniego jak i Zachodniego przerodziły się w źle zorganizowane i nieskoordynowane przeciwuderzenia jednostek zmechanizowanych. Operacyjne rezultaty tych przeciwuderzeń

x/ D. Bołdin. 45 dniej w tyłu wraga. Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 4/1961 r.

były niewielkie, a poniesione straty niewspółmiernie duże. Niektórym jednostkom udało się wprawdzie na krótki okres czasu zatrzymać natarcie nieprzyjaciela /np. w rejonie Grodna na okres 2-3 dni/, ale nie osiągnęły one przewidywanych rezultatów.

Podjęte przez dowództwo Frontu Północno-Zachodniego próby wykonania przeciwuderzeń przeciwko 4 grupie pancernej nieprzyjaciela z rejonu na płn - zach od Kowna siłami 12 KZmech i 2 DPanc /3 KZmech./ zakończyły się niepowodzeniem. W następstwie tego jednostki pancerne i zmotoryzowane 3 i 4 grupy pancernej nieprzyjaciela nacierając na kierunkach rozbieżnych na Dźwińsk i Wilno-Mińsk już pod wieczór 23.6 rozszerzyły wyłom na styku z Frontem Zachodnim do 130 km. Do końca 25.6 przesunęły się one około 130 km w głąb ZSRR w kierunku na Dźwińsk, uzyskując średnie tempo działań do 40 km na dobę /4 grupa panc/ i na głębokość 230 km na kierunku Wilno - Mińsk uzyskując średnie tempo działań do 40 km na dobę /3 grupa panc./.

Duże niepowodzenie spotkało również wojska 4 armii Frontu Zachodniego osłaniającej kierunek Brześć - Baranowicze[x/], Związki 2 grupy pancernej nieprzyjaciela zadały jej poważne straty i do końca 25.6 wyszły w rejon Baranowicz włamując się w głąb ZSRR na ponad 200 km uzyskując średnie tempo działań do 70 km na dobę.

Nieco pomyślniej przebiegały działania wojenne na Froncie Południowo - Zachodnim. Osiągnięte tu przez nieprzyjaciela rezultaty działań w pierwszym dniu wojny nie były duże. Niemniej jednak już w dniu 24.6 na kierunku Równego na styku 5 i 6 armii powstała luka o szerokości 50 km, w którą weszły wojska 1 grupy pancernej. Spowodowało to realną groźbę włamania się nieprzyjaciela w ugrupowanie obronne wojsk Frontu Południowo-Zachodniego i oskrzydlenie od północy jego głównych sił. By zlikwidować tę groźbę i rozbić zgrupowanie uderzeniowe wojsk pancernych nieprzyjaciela, dowództwo Frontu

x/ W skład 4 armii wchodziło: 5-DP i 14 KZmech /organizowany od lutego 1941 r./. Szerokość pasa działania armii wynosiła 150 km. Przeciwko niej nacierało dziesięć dywizji niemieckich, w tym cztery pancerne. Za nimi w drugim rzucie nacierały jeszcze dwie dywizje piechoty, jedna pancerna i trzy zmotoryzowane. A zatem w pasie obrony 4 armii nieprzyjaciel posiadał 2-krotną przewagę w piechocie, 2,5-krotną w jednostkach pancernych oraz 3-krotną przewagę w jednostkach zmotoryzowanych. Na kierunku głównego uderzenia przeciwnika /kierunek Brześć - Baranowicze/ przewaga Niemców była 4-5-krotna. Gen. płk L. Sandałow, Pierieżytoje, Moskwa 1961 r.

wykonując dyrektywę Naczelnego Dowództwa zaczęło ściągać na zagrożony kierunek korpusy zmechanizowane armii i Frontu rozrzucone dotąd w całym pasie działań[x]. Niektóre z nich jednak np. 9 i 19 KZmech miały do przebycia na rubież rozwinięcia 200 km, a 8 KZmech /26 A/ ok. 300 km marszu[xx].

Mimo olbrzymich trudności, dowódcy Frontu Południowo-Zachodniego udało się ściągnąć w rejon powstałego wyłomu dość duże siły i na ogół w sposób zorganizowany, chociaż nierównocześnie, wprowadzić je do walki. Od dnia 25.6 w rejonie Łucka, Brodów i Równego rozpoczęła się największa w początkowym okresie wojny bitwa wojsk pancernych, w której z obu stron brało udział łącznie ponad 4000 czołgów[xxx].

Miała ona ogromne znaczenie dla dalszego przebiegu działań na kierunku południowo - zachodnim. W rezultacie wykonanych przeciwuderzeń nieprzyjaciel został zatrzymany na tym kierunku na przeciąg tygodnia, ponmósł duże straty, a jego plan okrążenia i zniszczenia sił głównych Frontu Południowo - Zachodniego w występie lwowskim został załamany.

Zacięte walki toczyły się również i na pozostałych odcinkach Frontu Południowo - Zachodniego. Radzieckie wojska osłonowe w miarę wychodzenia na rubieże spotkania z przeciwnikiem, z marszu wstępowały do walki i toczyły uporczywe walki dopóki starczyło im sił oraz pozwalało położenie. Szereg jednostek i związków odciętych od sąsiadów oraz pozbawionych łączności z wyższymi dowództwami walczyło w okrążeniu, wychodziło z niego, znów wstępowało do walki powstrzymując nieprzyjaciela i odciągając jego znaczne siły z kierunków głównych uderzeń.

Tymczasem wojska niemieckie po sukcesach odniesionych bezpośrednio nad granicą dążyły do jak najszybszego okrążenia i zniszczenia głównych sił Frontu Zachodniego, nie osłabiając równocześnie tempa działań na kierunku północnym /leningradzkim/ i południowym /kijowskim/. W rezultacie już w 4 dniu wojny powstała realna groźba wyjścia wojsk nieprzyjaciela na rubież rz. Z. Dźwina i w rejon Mińska. W najbardziej krytycznym położeniu, głęboko oskrzydlone od północy i południa znalazły się wojska 3 i 10 armii Frontu Zachodniego walczące w tzw. występie białostockim.

---

x/ Gen. lejt M. Popiel. Trudne dni, /wspomnienia/ MON 1961 r.
xx/ Bronie tankowyje i mechanizowannyje wojska Sowietskoj Armii, Moskwa 1958 r., s. 79-80 oraz Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza 1941-45 T. II s. 31.
xxx/ Tamże s. 80.

W tej sytuacji w dniu 25.6 Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej nakazało wojskom Frontu Zachodniego wycofać swe siły na rubież: Lida, Słonim, Pińsk i zorganizować tu nową linię obronną. Dyrektywa ta została przekazana przez dowództwo Frontu do poszczególnych armii. Jednakże była ona zbyt spóźniona. Już bowiem pod wieczór tego dnia wojskom Frontu pozostał w rejonie Wołkowyska do odwrotu w kierunku wschodnim korytarz posiadający zaledwie 60 km szerokości. Ponadto brak transportu samochodowego nie pozwolił wojskom 3 i 10 armii na szybkie oderwanie się od nieprzyjaciela od czoła, i ze skrzydeł. Wycofując się musiały one równocześnie prowadzić zacięte walki. R Tymczasem zaczęło im brakować amunicji, żywności i paliwa. Składy Frontowe i armijne zostały w większości przez lotnictwo nieprzyjaciela zniszczone, a dowóz środków materiałowych zdezorganizowany, do czego przyczynił się w dużej mierze brak dostatecznej ilości transportu samochodowego. Wszystko to spowodowało osłabienie zdolności bojowej wojsk. Ich odwrót wykonywany był w sposób nie zorganizowany. Jednostki odczuwały także brak dostatecznej ilości środków łączności szczególnie zaś radiostacji. Łączność przewodowa została bowiem w zasadzie zerwana przez działania lotnictwa oraz grupy dywersyjne przeciwnika, grasujące na tyłach wojsk radzieckich[x]. W rezultacie dowództwa utraciły panowanie nad wojskami i nie były w stanie wpływać na tok ich walk odwrotowych.

Podobna niemal sytuacja zaistniała również we Froncie Północno-Zachodnim. Jednostki i oddziały 11 armii tego Frontu, słabo dowodzone, prowadziły ciężkie walki odwrotowe. Ponosząc w nich duże straty przebijały się one w kierunku Połocka odsłaniając w tym samym kierunek na Dźwińsk. 8 armia tego Frontu uchroniła wprawdzie swą zdolność bojową, jednakże atakowana od czoła i lewego skrzydła przez przeważające siły nieprzyjaciela w obawie przed okrążeniem wycofała się szybko w kierunku Rygi.

W ten sposób zarówno wojska Frontu Zachodniego jak i Północno-Zachodniego nie zdołały zatrzymać natarcia nieprzyjaciela i zmuszone zostały do odwrotu na dużą stosunkowo głębokość.

Tymczasem pod koniec czerwca Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej doszło do wniosku, że zdezorganizowane oraz częściowo rozbite i poważnie osłabione wojska pierwszego rzutu strategicznego nie są w stanie zatrzymać dalszego natarcia nieprzyjaciela[xx]. Przestało

x/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza T. I s. 479.
xx/ Tamże T. II, s. 35.

ono liczyć również na to, że będą one zdolne do wykonania silnych uderzeń odwetowych celem wyrzucenia nieprzyjaciela poza granice ZSRR.

W zaistniałej sytuacji przed radzieckimi siłami zbrojnymi stanęło zatem nowe zadanie. W uporczywych walkach obronnych należało wyczerpać i wykrwawić nieprzyjaciela oraz zatrzymać jego natarcie na kierunkach głównych uderzeń. Tylko po wykonaniu tego zasadniczego zadania można było następnie przystąpić do zamierzonego poprzednio przeciwnatarcia strategicznego.

Realizując powyższy zamiar Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej zdecydowało wykorzystać odwody strategiczne podciągane z głębi kraju nie do wykonania przeciwnatarcia jak planowano początkowo w dniach 23-25.6 ale przede wszystkim do utworzenia przez nie ciągłego, strategicznego frontu obrony na rubieży rzek Zachodnia Dźwina i Dniepr.

W tym celu została zorganizowana grupa armii odwodowych /22, 19, 20 i 21 A - dowódca marszałek Budionny/, która otrzymała zadanie zorganizowania obrony na rubieży Suszczewo, Newel, Witebsk, Żłobin, Homel, Czernikow i rz. Dniepr do Kremienczuga oraz utworzenia przed tą rubieżą szerokiego pasa zapór inżynieryjnych /przesłaniania/ przebiegającego na rubieży Drissa, Połock, Borisow i ok. 50 km na zachód od Bobrujska. Oprócz tego armie te otrzymały zadanie dodatkowe być w gotowości do przeciwnatarcia na specjalny rozkaz naczelnego dowództwa[x]. Fronty otrzymały następujące zadania:

Front Północno-Zachodni siłami wycofujących się armii pierwszego rzutu i jednostkami 27 armii /drugi rzut Frontu/ miał zorganizować obronę na rzece Zach. Dźwina od Rygi do m. Krasławy.

Front Zachodni wojskami wycofującymi się od granicy siłami organizującej się w rejonie Mińska 13 armii /drugi rzut Frontu/ oraz siłami korpusów zmechanizowanych miał zatrzymać nieprzyjaciela w tzw. mińskim oraz słuckim rejonie umocnionym.

Front Południowo-Zachodni miał kontyniować przeciwuderzenia w rejonie Łucka, Brodów i Równego oraz załamać natarcie nieprzyjaciela w tym rejonie.

Tymczasem już w czasie opracowywania omówionych wyżej planów, sytuacja na froncie zmieniła się wybitnie na niekorzyść Armii Radzieckiej.

---

x/ Tamże s. 35.

Wojska Frontu Północno-Zachodniego mimo wzmocnienia ich 21 KZmech. /z moskiewskiego okręgu wojskowego/ nie zdołały zorganizować na czas obrony na rz. Zach. Dźwina. W rezultacie związki pancerne nieprzyjaciela sforsowały ją z marszu w dniu 29 czerwca na północ od Dźwińska i opanowały to miasto.

W rezultacie pomiędzy 27 armią, która odeszła w kierunku na południe od Ostrowa, a 8 armią broniącą się w rejonie Rygi powstała szeroka luka, co pozwoliło 4 niemieckiej grupie pancernej utworzyć głęboki wyłom na kierunku Pskowa. Skomplikowało to położenie 8 armii i zagroziło jej odcięciem w rejonie Rygi. W tej sytuacji 8 armia rozpoczęła odwrót za Dźwinę i przeprawiając się na środkach podręcznych straciła przy tym cały sprzęt ciężki[x/].

Przewidując możliwość przerwania się wojsk nieprzyjaciela przez rz. Zach. Dźwina i dążąc do osłony kierunku leningradzkiego, Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej jeszcze 29.6 nakazało dowódcy Frontu Północno-Zachodniego, aby równocześnie z organizowaniem obrony na rz. Zach. Dźwina, wojska Frontu przygotowywały i zajęły dogodną do obrony rubież rz. Wielikaja na odcinku: Psków, Ostrów, Opoczka i dalej rubież na odcinku: Idrica, Wielkie Łuki. W tym celu ześrodkowały się tam /oddane do dyspozycji dowódcy Frontu, z odwodów Naczelnego Dowództwa /dwa korpusy piechoty oraz jeden korpus zmechanizowany i zdezorganizowane resztki oddziałów 11 armii. Jednakże szybkie opuszczenie przez 27 armię rubieży na rz. Zach. Dźwina i zejście jej z kierunku głównego uderzenia 4 grupy pancernej pozwoliło czołowym jednostkom tej ostatniej wyjść w rejon Ostrowa przed ześrodkowaniem się tam wojsk radzieckich, sforsować rzekę Wielikaja i w dniu 6.7 opanować Ostrów, a następnie Psków.

W rezultacie przerwania się wojsk nieprzyjaciela w rejon Pskowa, 8 armia Frontu Północno-Zachodniego została odcięta od sił głównych Frontu i zmuszona do odwrotu w kierunku Tallina, gdzie udało jej się umocnić i zatrzymać natarcie 18 armii niemieckiej na dłuższy okres czasu.

Wraz z utratą Ostrowa i Pskowa powstała realna groźba przerwania się 4 grupy pancernej nieprzyjaciela do rz. Ługi i dalej w kierunku na Leningrad. Było to następstwem złej organizacji obrony na rz. Zach. Dźwina oraz opóźnień w wykonaniu zarządzeń Naczelnego Dowództwa w pskowskim i ostrowskim rejonie umocnionym. Groźba

---

x/ W tym czasie wchodząca w skład Frontu 11 armia po stratach poniesionych nad granicą nie istniała jako zorganizowany związek operacyjny.

przerwania się nieprzyjaciela do Leningradu była tym większa, że miasto nie posiadało od południowego - zachodu żadnych przygotowanych umocnień obronnych. Podjęta już w toku wojny rozbudowa rubieży obronnych na rz. Ługa i przedpolach Leningradu daleka była od należytego przygotowania.

Jeszcze groźniejsza sytuacja powstała na kierunku zachodnim, gdzie toczyła się jedna z najcięższych bitew w początkowym okresie wojny. Wojska 3 i 10 armii Frontu Zachodniego poważnie zdezorganizowane i słabo na ogół dowodzone zostały w dniach 28,29.6 okrążone przez nieprzyjaciela w rejonie Białegostoku i Wołkowyska. Okrążenia uniknęły tylko cztery dywizje piechoty, jedna dywizja pancerna i jedna dywizja kawalerii, które walcząc swymi ariergardami wycofywały się stopniowo pod naporem nieprzyjaciela w rejonie Mińska.

Tymczasem znajdująca się w rejonie tzw. mińskiego rejonu umocnionego 13 armia /2 rzut Frontu Zachodniego/ już w dniach 25-26.6 rozpoczęła ciężkie walki. Na cztery dywizje tej armii uderzyły od północnego zachodu trzy dywizje pancerne 3 niemieckiej grupy pancernej, a od południowego zachodu dwie dywizje pancerne 2 grupy pancernej[x]. Na skutek znacznej przewagi sił nieprzyjaciela wojska 13 armii po trzydniowych ciężkich walkach utraciły Mińsk, który 29 czerwca został opanowany przez przeciwnika. Równocześnie jedna z dywizji pancernych nieprzyjaciela opanowała m. Smolewiczi przecinając tym samym linię kolejową łączącą Mińsk z Orszą.

W ten sposób drogi odwrotu wojsk 3 i 10 armii zostały odcięte całkowicie. Na tyłach nieprzyjaciela w rejonie Mińsk pozostały też trzy dywizje z 13 armii i dwie dywizje podległe dotąd bezpośrednio dowódcy Frontu Zachodniego. W sumie w okrążeniu w rejonie Mińska znalazło się jedenaście pełnych dywizji /3, 10 i 13 armii/ oraz resztki kilku dywizji wchodzących w skład innych armii Frontu Zachodniego[xx].

Wojska te odczuwały brak amunicji i żywności. Atakowane przez lotnictwo i wojska lądowe nieprzyjaciela dążyły do wyrwania się z okrążenia oraz połączenia z siłami głównymi Armii Radzieckiej. Niektórym oddziałom i pododdziałom udało się to osiągnąć. Jednakże tysiące żołnierzy poległo w tych nierównych walkach, lub dostało się do niewoli. Część z nich rozproszyło się po lasach i rozpoczęła działania partyzanckie[xxx]. Likwidacja mińskiego zgrupowania wojsk radzieckich trwała jednak aż do 10.7.

---

x/ H. Guderian. Wspomnienia Żołnierza s. 131 MON 1959 r.
xx/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza Op. cit. I, II s. 37.
xxx/ Tamże s. 37.

Tak więc w końcu czerwca sytuacja w pasie działań Frontu Zachodniego stała się niezwykle ciężka i groźna. Wojskom 2 i 3 grupy pancernej nieprzyjaciela, dążącym do szybkiego przerwania się jak najdalej na wschód, przeciwstawiało się zaledwie szesnaście dywizji radzieckich, które w toku poprzednich walk poniosły ogromne straty w sile żywej i technice bojowej. Dywizje te działały na froncie o szerokości 350 km - od Dokszycy przez Smolewiczi, Słuck do Pińska /średnie nasycenie dywizja na ok. 22 km/. Działając często w oderwaniu, bez łączności z sąsiadami, nie były one w stanie utworzyć ciągłego frontu obrony[x/].

W międzyczasie część niemieckich dywizji pancernych i zmotoryzowanych, walcząca jeszcze w obszarze Mińska z okrążonymi jednostkami radzieckimi, została zluzowana przez jednostki piechoty 9 i 4 armii polowej i skierowane w kierunku wschodnim. Miały one wraz z głównymi siłami 3 i 2 grupy pancernej przygotować nowe natarcie, celem opanowania rubieży górnego biegu rz. Zach. Dźwiny i Dniepru, do których pozostawało im zaledwie około 150 km[xx/].

Duże sukcesy osiągnięte przez nieprzyjaciela na kierunku centralnym oraz ciężkie straty poniesione przez Armię Radziecką szczególnie w lotnictwie i czołgach, w pierwszych 2 tygodniach wojny spowodowały,iż dowództwo niemieckie było przekonane o całkowitym zwycięstwie oraz rozbiciu głównych sił Armii Radzieckiej w czasie bitew nadgranicznych. Dają temu wyraz notatki szefa sztabu niemieckich wojsk lądowych gen. Haldera. Czytamy tam m.i., że "kampania przeciwko Rosji została wygrana w ciągu 14 dni ... obecnie problem polega, nie tyle na rozgromieniu reszty sił Armii Radzieckiej ile, na zajęciu rejonów przemysłowych Rosji i ich okupacja" ...

Również i Hitler w dniu 4.7 stwierdził ... "Przeciwnik praktycznie przegrał wojnę ... bardzo dobrze, że w początku wojny udało nam się zniszczyć rosyjskie wojska pancerne i lotnictwo. Rosjanie nie są w stanie uzupełnić tych strat"[xxx/].

Równocześnie jednak, już w pierwszych dniach lipca, dowództwo niemieckie było bardzo zaniepokojone tym, że w Republikach Nadbałtyckich wojska radzieckie nie dały się okrążyć i mimo dużych strat zdołały wycofać się na kolejne rubieże w głąb kraju. Jeszcze większy niepokój wzbudzał zacięty upór i przeciwuderzenia wojsk Frontu Południowo-Zachodniego. Grupa armii "Południe" ponosiła tu ogromne straty

x/ Tamże.
xx/ Marszałek A. Jeremienko. Wspomnienia /czerwiec 1941r.-luty 1942r./, MON 1961 r. s. 21.
xxx/ Istoria Wielikoj Otiecziestwiennoj Wojny Op.cit. T.II s. 38.

i wyraźnie nie mogła wywiązać się z nałożonych nań zadań.

Hitler zaczął obawiać się, że dalsze natarcie na kierunku centralnym i jego powodzenie może narazić skrzydła i tyły grupy armii "Środek" na ewentualne uderzenia wojsk radzieckich z Republik Nadbałtyckich i z Ukrainy. Dlatego też zaczął sprzeciwiać się dalszemu rozwijaniu natarcia na Moskwę, czego żądały dowództwa grup pancernych /m.in. gen. Guderian/, dowództwo Grupy Armii"Środek" i Naczelne dowództwo wojsk lądowych. W końcu jednak uległ on ich żądaniom, mimo że sytuacja na Ukrainie nie dawała mu nadal spokoju[x/].

W początku lipca dowództwo grupy armii "Środek" zdecydowało przyspieszyć natarcie na kierunku centralnym. Celem zwiększenia siły uderzeniowej i skoordynowania działań 2 i 3 grupy pancernej, które w dotychczasowych walkach poniosły dość duże straty w czołgach,połączono je w 4 armię pancerną, dowództwo której objął dotychczasowy dowódca 4 armii polowej /feldm. v. Kluge/ wraz ze swym sztabem.

Jednostki wchodzące dotychczas w skład 4 armii polowej przekazane zostały w skład 2 armii polowej, której dowództwo /gen. płk v. Weichs/ znajdowało się w dyspozycji OKH. 2 armia polowa otrzymała zadanie pełnego zlikwidowania broniących się w rejonie Mińska okrążonych jednostek radzieckich.

Dowódca nowej 4 armii pancernej zdecydował głównymi siłami armii wykonać uderzenie przez Smoleńsk na Moskwę. Zgodnie z tym zamiarem 3 grupa pancerna miała pokonać rz. Zach. Dźwina na odcinku Drissa, Witebsk i wspólnie z 2 grupą pancerną przerwać obronę radziecką w rejonie Witebska i Smoleńska. Natomiast 2 grupa pancerna miała sforsować Dniepr na odcinku od Orszy do Rogaczewa i opanować rejon Jelni oraz obszar położony na wschód od Jarcewa.

Tymczasem po okrążeniu części wojsk Frontu Zachodniego w rejonie Mińska oraz odwrocie pozostałej części jego sił w kierunku rzeki Berezyny, Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej nakazało w dniu 27.6 Dowódcy grupy armii odwodowych /22, 19, 20 i 21 A/ przyspieszyć rozwinięcie i do końca dnia następnego zająć wskazaną już 25.6.1941 r. rubież Drissa, Połock, Witebsk, Orsza, rz. Dniepr do rejonu na płd od Homla i uporczywie bronić jej. Miało to uniemożliwić nieprzyjacielowi przerwanie się w kierunku Moskwy. Na rubież tę została skierowana również 16 armia ześrodkowująca się dotąd w rejonie Smoleńska i Jarcewa[xx/].

---

x/ Tamże s. 39.

xx/ 16 armia początkowo przeznaczona była w skład odwodu Frontu Południowo-Zachodniego. Na skutek jednak groźnej sytuacji na kierunku zachodnim skierowano ją na kierunek zachodni.
Gen.mjr A.Łobaczew. Trudnymi dorogami. Moskwa 1960 r. s. 142-150.

W głębi w odległości 200 - 400 km od nakazanej rubieży Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej organizowało drugą linię obrony przebiegającą na 380 km odcinku od Nielidowa /płd Andreapol/ poprzez Bieły, Dorogobuż, Jelnię i dalej nad rz. Desnę do rej. Żukowki. Obronę tej rubieży organizowały 24 i 28 armie skierowane tu również z odwodów Naczelnego Dowództwa.

Przy organizacji obrony na obu rubieżach, zwrócono główną uwagę na zabezpieczenie kierunków: Smoleńsk, Wiaźmia i Bobrujsk, Kaługa. Ta przed jedną, jak i przed drugą rubieżą obronną armiom nakazano zorganizować pas zapór inżynieryjnych /przesłaniania/ o głębokości 20-30 km i bronić go oddziałami wydzielonymi.

Podstawowym celem wszystkich tych przedsięwzięć było zorganizowanie na kierunku moskiewskim obrony głęboko urzutowanej i niepokonalnej dla wroga. Naczelne dowództwo liczyło na to, że na jednej z tych rubieży natarcie nieprzyjaciela zostanie załamane, a to pozwoli Armii Radzieckiej na zorganizowanie strategicznego przeciwnatarcia. Z tego też powodu armie wychodząc na nakazane rubieże obronne poza zadaniem przygotowania obrony miały również być gotowe do przeciwnatarcia[x/].

W początku lipca w celu wzmocnienia wojsk Frontu Zachodniego oraz lepszej organizacji oporu armie odwodowe działające na centralnym kierunku strategicznym włączone zostały w skład tego Frontu, a jego dowództwo objął Ludowy Komisarz Obrony marszałek Timoszenko. Jego zastępcami mianowano marszałka Budionnego i gen. lejt. Jeremienkę[xx/].

Natarcie 4 armii pancernej nieprzyjaciela /3 i 2 grupa pancerna/ podjęte ponownie na początku pierwszej dekady lipca na kierunku Witebska i Orszy oraz Mohylewa i Bobrujska przebiegało przy zdecydowanej przewadze sił nieprzyjaciela zarówno na ziemi, jak i w powietrzu.

Mimo zaciętego oporu wojsk radzieckich 3 i 2 grupie pancernej 4 armii pancernej nieprzyjaciela udało się z marszu uchwycić przyczółki na rz. Zach. Dźwina i na Dnieprze w rejonie Disny i Witebska oraz Orszy i Żłobina. Próby zlikwidowania tych przyczółków oraz zatrzymanie natarcia przez wojska armii odwodowych /22, 20 i 21 A/ oraz przeciwuderzeń 5 i 7 korpusu zmechanizowanego /razem 1000 czołgów starych typów/ w rejonie Sienna nie doprowadziły do zlikwidowania zgrupowań uderzeniowych grup pancernych nieprzyjaciela.

Brak pełnego powodzenia w przeciwuderzeniach 5 i 7 korpusu zmechanizowanego spowodowany był słabą osłoną wojsk z powietrza, niedostatecznym artyleryjskim przygotowaniem i zabezpieczeniem działań, nie-

x/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny. Op. cit. T. II s. 38.
xx/ Tamże.

należytego skoordynowania oraz brakiem współdziałania związków wykonujących przeciwuderzenia. Ponadto wykonywanie przeciwuderzeń na 100--150 km przed linię frontu obrony wojsk własnych, przez nowowprowadzone do walki i nie ostrzelane jeszcze jednostki nie było celowe. Ich niepowodzenia, a następnie odwrót przez linię obrony armii odwodowych, często pociągał je również do odwrotu i powodował cofanie się całego frontu[x/].

Niemniej jednak wspomniane przeciwuderzenia a także opór wojsk na pozostałych odcinkach frontu zatrzymały przejściowo pod koniec pierwszej dekady lipca natarcie 4 armii pancernej na całym froncie jej działań - od Disny do Żłobina.

W czasie kiedy na kierunku północno - zachodnim i zachodnim rozwijały się omówione wyżej wydarzenia, również i na południowym - zachodzie trwała zacięta walka z głównymi siłami Grupy Armii "Południe" rozwijającymi natarcie na kierunku Żytomierza i Berdyczewa. Wojska prawego skrzydła tej Grupy Armii /11 armia niemiecka oraz 3 i 4 armia rumuńska oraz korpus węgierski - razem 20 dywizji i 9 brygad/ rozpoczęły natarcie 11ipca przeciwko wojskom Frontu Południowego /18 i 19 A oraz 2 i 18 KZmech i 2 KKaw. Posiadające łącznie 26 dywizji[xx/].

Tempo działań wojsk nieprzyjaciela w pasie obrony Frontu Południowego nie było jednak tak wysokie jak na innych kierunkach. Front ten zaatakowany znacznie później od innych Frontów radzieckich mógł lepiej przygotować się do odparcia uderzeń nieprzyjaciela i stawiał mu dość skuteczny opór.

Niemniej jednak Front Południowy nie zdążył jeszcze w pełni rozwinąć swych sił głównych. Dlatego też pod koniec pierwszej dekady lipca wojska niemieckie oraz rumuńskie działające na kierunku Mohylewa Podolskiego uzyskały dwukrotną przewagę sił w wyniku czego włamały się w obronę wojsk radzieckich na głębokość około 60 km, uzyskując średnie tempo działań ok. 10 km na dobę[xxx/].

---

x/ Marszałek A. Jeremienko. Wspomnienia /czerwiec 1941 r. - luty 1942r./, MON 1961 r. s. 32.

xx/ W dniu 4.7. 18 KZmech oraz inne jednostki przekazane zostały Frontowi Południowo - Zachodniemu. Tak więc 11.7.1941 r. Front Południowy posiadał w swym składzie ogółem zaledwie 20 dywizji.

xxx/ Gen. armii I. Tiuleniew. Na jużnom frontie, Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 3/1960 r.

W następnych jednak dniach położenie Frontu Południowego oraz Frontu Południowo - Zachodniego pogorszyło się gwałtownie. Brak należytego współdziałania pomiędzy wojskami 5 i 6 armii działającymi na prawym skrzydle Frontu Południowo-Zachodniego spowodował przerwanie się na ich styku dwóch korpusów zmotoryzowanych 1 grupy pancernej nieprzyjaciela. Próby zatrzymania tego natarcia w rejonie Ostroga siłami dwóch dywizji piechoty oraz korpusu armijnego przerzuconymi tu z Frontu Południowego nie dały powodzenia. Związki pancerne nieprzyjaciela rozwijając natarcie /w tempie ok. 25 km na dobę/ w kierunku Żytomierza i Berdyczewa w dniach 8-9.7 opanowały oba te miasta.

W ten sposób został zagrożony Kijów - stolica Ukrainy. Co gorsza, przełamanie uzyskane przez nieprzyjaciela na kierunku Żytomierza i Mohylewa Podolskiego zagroziło okrążeniem sił głównych Frontu Południowo - Zachodniego i głębokim obejściem od północy prawego skrzydła Frontu Południowego.

W tej sytuacji dowództwo Frontu Południowo - Zachodniego za zgodą Naczelnego Dowództwa nakazało 6,26 i 12 armii przyspieszyć wycofanie swych wojsk na rubież nakazaną rozkazem Naczelnego Dowództwa jeszcze w dniu 30.6 i do 9 lipca zająć obronę w tzw. kijowskim rejonie umocnionym, przebiegającą na linii Korostień, Płoskórów, Kamieniec Podolski.

W celu zatrzymania natarcia wojsk 1 grupy pancernej nieprzyjaciela na kierunku Żytomierz, Kijów wykonane zostało silne przeciwuderzenie od czoła siłami jednostek 4, 15 i 16 korpusu zmechanizowanego. Drugie przeciwuderzenie wykonane zostało z rejonu Korostienia w lewe skrzydło 1 grupy pancernej nieprzyjaciela, siłami 31 korpusu armijnego /5 A/ oraz jednostkami 9, 19 i 22 korpusu zmechanizowanego[x/].

Przeciwuderzenia te zatrzymały przejściowo natarcie nieprzyjaciela na kierunku Żytomierz - Kijów oraz umożliwiły wycofanie spod jego uderzeń sił 6, 28 i 12 armii Frontu Południowo - Zachodniego oraz zorganizowanie przez nie obrony w obszarze Kijowa.

W ten sposób próby dowództwa niemieckiego zmierzające do okrążenia i zniszczenia wojsk radzieckich na południowym kierunku strategicznym chwilowo nie zostały uwieńczone powodzeniem.

W położeniu wojsk Frontu Południowego w końcu pierwszej dekady lipca nie zaszły większe zmiany. Prowadziły one walkę obronną z nie-

x/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny. Op. cit. T. II. s. 42.

przyjacielem w sposób zorganizowany i na ogół z pozytywnymi rezultatami. Tym niemniej, przełamanie dokonane przez 11 armię niemiecką i 3 armię rumuńską na kierunku Mohylewa Podolskiego, na styku z Frontem Południowo - Zachodnim, odwrót wojsk lewego skrzydła tego Frontu na północny wschód oraz odwrót 18 armii Frontu Południowego w kierunku południowo - wschodnim, stwarzał dla niego groźną sytuację, a już w dniu 11.7 zaczął budzić poważne obawy o dalsze możliwości prowadzenia skutecznej obrony[x/].

W tym czasie na granicy z Norwegią i Finlandią działania zaczepne nieprzyjaciela rozpoczęte w 29.6 nie przyniosły mu większego powodzenia. Nie miały też one większego wpływu na sytuację strategiczną na pozostałych odcinkach frontu. Wojska radzieckie wycofały się tu na niektórych kierunkach na głębokość 20 - 30 km i w połowie lipca zatrzymały natarcie nieprzyjaciela w zasadzie na całym froncie działań. W rezultacie linia frontu na odcinku od Murmańska do jeziora Onegi pozostała już do końca wojny niemal bez żadnych zmian.

W ciężkich warunkach w tym okresie działały także radzieckie siły morskie. W rezultacie szybkiego odwrotu wojsk lądowych z rejonów nadgranicznych, radzieckie bazy morskie znalazły się pod uderzeniami wojsk lądowych nieprzyjaciela. Dlatego też już od pierwszych dni wojny marynarka radziecka zmuszona była skierować swe wysiłki na wykonanie kilku zadań równocześnie. Walczyła ona przeciwko okrętom nieprzyjaciela, broniła baz morskich oraz dostarczała im zaopatrzenia lub ewakuowała je. Wreszcie wspierała ona działania związków operacyjnych na kierunkach nadmorskich i osłaniała ich skrzydła.

Ogólnie biorąc pod koniec 3 tygodnia wojny radzieckie siły zbrojne otrząsnąwszy się po niepowodzeniach i poważnych stratach poniesionych w pierwszych dniach wojny zdołały ustabilizować front na północ od południowej granicy Republiki Estońskiej, na rzekach Ługa, Zachodnia Dźwina i Dniepr oraz na linii starych umocnień granicznych na podejściach do Kijowa. Wzmocnione podciągniętymi z głębi kraju odwodami strategicznymi zdołały one stawić przejściowo silny opór na poszczególnych odcinkach frontu, jednak-że nie zażegnały groźby przerwania się nieprzyjaciela do Leningradu, Smoleńska i Kijowa[xx/].

---

x/ I. Tiuleniew. Na jużnom froncie, Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 3/1960 r.

xx/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny. Op. cit. T. II s. 46.

W warunkach wyjątkowo niepomyślnego rozpoczęcia wojny był to jednak niewątpliwy sukces Armii Radzieckiej. W sytuacji jaka zaistniała pod koniec pierwszej dekady lipca 1941 r. ostateczne zatrzymanie natarcia nieprzyjaciela - było jeszcze niemżliwe - jeszcze zbyt trudne dla osłabionych i wykrwawionych w czasie walk nadgranicznych[x] Frontów.

W tym czasie stan ilościowy jednostek i związków taktycznych Armii Radzieckiej w rezultacie strat poniesionych w walkach był ogromnie niski. Mniej niż połowa dywizji walczących na froncie posiadała stany nie przekraczające 10-12 tys. żołnierzy. Pozostałe dywizje miały stany w granicach 3-5-8 tys. ludzi. Tymczasem dywizje niemieckie posiadały nadal po około 15 - 16 tys. żołnierzy. A zatem ogólna przewaga niemieckich sił żywych była półtorakrotna[xx]. Dużą nieprzyjaciel przewagę posiadał także w sprzęcie technicznym i uzbrojeniu. Wojska radzieckie już w pierwszym tygodniu wojny, na skutek strat i niemożliwości uzupełnienia, odczuwały poważne braki w artylerii przeciwpancernej i przeciwlotniczej. Brak sprzętu samochodowego oraz ciągników artyleryjskich obniżał manewrowość oraz ruchliwość taktyczną i operacyjną wojsk. Ponadto nieprzyjaciel posiadał całkowite panowanie w powietrzu. Mógł on ześrodkowywać odpowiednie siły na wybranych kierunkach działań na lądzie oraz w powietrzu, narzucać swą inicjatywę i w ten sposób odnosić sukcesy.

Przed Armią Radziecką stało nadal zadanie powstrzymania natarcia silnych zgrupowań uderzeniowych nieprzyjaciela, zadawanie mu strat, niszczenie jego techniki bojowej oraz gromadzenie nowych sił do zadania agresorowi silnych uderzeń odwetowych.

Analizując możliwe zamiary dalszych działań wroga, Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej oceniło, że będzie on nadal wykonywał uderzenia na trzech kierunkach strategicznych, przy czym głównym z nich będzie kierunek centralny-moskiewski.

Według przewidywań radzieckich, wyniki działań na tym kierunku winny były zadecydować o dalszym przebiegu wojny. Stąd też główną uwagę zwrócono na organizację oporu na centralnym odcinku frontu. Równocześnie zamierzano ograniczać możliwości zaczepne nieprzyjaciela i na kierunkach pozostałych.

Osiągnięcie tego celu wymagało powiązania uporczywej obrony z systematycznymi silnymi przeciwuderzeniami wojsk radzieckich przede wszystkim na skrzydła zgrupowań uderzeniowych nieprzyjaciela oraz styki pomiędzy jego Grupami Armii.

---

x/ Tamże s. 60-61.
xx" Tamże s. 61.

Odpowiednio do powstałej sytuacji oraz decyzji podjętych przez Naczelne Dowództwo Armii Radzieckiej w pierwszej połowie lipca, Sztab Generalny i dowództwa Frontów rozpracowały plany operacji obronnych i częściowych uderzeń zaczepnych. Równocześnie dokonywały one niezbędnych koncentracji i przegrupowań sił potrzebnych do realizacji tego celu.

Utworzony w dniu 30 czerwca Państwowy Komitet Obrony /Przewodniczący J. Stalin/ podjął ogromne wysiłki zmierzające do wzmocnienia radzieckich sił zbrojnych i mobilizacji całego kraju do pracy dla potrzeb frontu. Cały wysiłek produkcji krajowej skierowano na potrzeby wojny. W szczególności rozpoczęto masową produkcję nowych typów sprzętu bojowego i uzbrojenia skonstruowanego tuż przed wybuchem wojny. Zwiększono także lub wznowiono produkcję dział p-lot i ppanc oraz dział polowych /np. Zis-2, 76 mm/, które na krótko przed wojną zostały zdjęte z uzbrojenia, względnie których produkcję zaniechano. Tak więc całe zaplecze kraju zostało zmobilizowane do wytężonej pracy zabezpieczającej skuteczną i uporczywą walkę z niemieckim agresorem[x/]. Wydano również dyrektywę dotyczącą sposobów organizacji walki partyzanckiej na tyłach wroga.

Część II. Obrona strategiczna wojsk radzieckich w lecie 1941 r.

Sytuacja jaka zaistniała na froncie radziecko - niemieckim w końcu pierwszej dekady lipca oraz dotychczasowy trzytygodniowy przebieg wojny wykazał konieczność wprowadzenia szeregu zmian zarówno w sposobach przeprowadzenia działań wojennych, jak i w systemie dowodzenia wojskami. Ogromny rozmach działań i gwałtownie zmieniająca się sytuacja na froncie wymagały od wyższych dowództw elastycznego kierowania wojskami. Bezpośrednie kierowanie Frontami przez Naczelne Dowództwo było bardzo utrudnione. Z tego też powodu Państwowy Komitet Obrony powołał do kierowania i koordynowania działaniami Frontów, Flot morskich i Sił powietrznych tzw. Główne Dowództwa kierunków strategicznych jako pośrednie ogniwa dowodzenia między Naczelnym Dowództwem, a Frontami[xx/].

Były to Główne Dowództwa następujących kierunków strategicznych:

a/ Północno-Zachodniego /marszałek K. Woroszyłow i A. Żdanow/, któremu podporządkowano Front Północny i Północno-Zachodni oraz Flotę Bałtycką i Północną[xxx/];

b/ Zachodniego /marszałek S. Timoszenko i K. Bułganin/, któremu

x/ Tamże s. 55.
xx/ Tamże s. 62.
xxx/ Istniało do jesieni 1941 r.

podporządkowano Front Zachodni, a później Centralny, Odwodowy i Briański oraz Pińską Flotyllę Wojenną[x/];

c/ Południowo - Zachodniego /marszałek S. Budionny i N. Chruszczow/, któremu podporządkowano Front Południowo - Zachodni i Południowy oraz Flotę Czarnomorską[xx/].

Głównodowodzącym kierunków strategicznych powierzono również zadanie kierowania walką partyzancką na obszarach podlegających danemu kierunkowi[xxx/].

W związku z dużymi stratami w broni pancernej poniesionymi w pierwszych tygodniach wojny oraz niemożliwością ich uzupełnienia w najbliższym czasie, w połowie lipca wydana została dyrektywa Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej, nakazująca rozformowanie istniejących korpusów zmechanizowanych. Jednostki i oddziały pancerne wchodzące dotąd w ich skład nakazano zorganizować w samodzielne dywizje i brygady pancerne oraz podporządkować je dowódcom armii ogólnowojskowych. Dywizje zmotoryzowane przemianowane zostały na dywizje piechoty.

Armie przeszły na organizację dywizyjną w składzie 4 - 6 dywizji każda. Zdekompletowane na skutek strat, dowództwa korpusów zostały częściowo rozformowane, a częściowo na ich bazie tworzono sztaby i dowództwa nowo organizowanych armii[xxxx/], a nawet Frontów[xxxxx/].

Zreorganizowano również lotnictwo oraz podjęto kroki w celu usunięcia niedociągnięć w jego działaniach. Powołane zostało Dowództwo sił powietrznych Armii Radzieckiej /gen. lejt P. Zigariew/. W celu zaś uprawnienia dowodzenia lotnictwem oraz zwiększenia jego manewrowości i operatywności zmieniona została dotychczasowa struktura organizacyjna jednostek i związków lotniczych. W lotnictwie bombowym dalekiego zasięgu zniesiony został szczebel korpuśny, a w lotnictwie frontowym wprowadzono organizację dywizji lotniczych /po 2 pułki w każdej/, o zmniejszonym składzie /z 80 do 30 samolotów/[xxxxxx/].

x/ Istniało do wiosny 1942 r.

xx/ Istniało do wiosny 1942 r.

xxx/ Centralne kierownictwo walki partyzanckiej zpowstało znacznie później, dopiero w dniu 30.5.1942r. W dniu tym przy kwaterze Głównej NDArmii Radzieckiej utworzono Centralny Sztab ruchu partyzanckiego, a jego kierownikiem został P.K.Ponomarienko. Równocześnie przy Radach Wojennych poszczególnych Frontów utworzono sztaby partyzanckie, które przejęły na siebie kierownictwo walki partyzanckiej na kierunkach działań poszczególnych Frontów. Tamże II s. 476.

xxxx/ Tamże s. 62.

xxxxx/ W sierpniu 1941 r. na bazie sztabów 20 KA i 25 KZmech zorganizowane zostało dowództwo Frontu Briańskiego. Marszałek A. Jeremienko. Wspomnienia, Op. cit. s. 74.

xxxxxx/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny. Op.cit. T. II s. 63.

Równocześnie rozwinięto olbrzymią pracę w zakresie formowania armii odwodowych oraz związków taktycznych i operacyjnych poszczególnych rodzajów wojsk. W miarę organizowania nowych jednostek były one kierowane na front i włączane w skład armii walczących. Były one też wysuwane na rubieże tyłowe dla pogłębienia obrony na kierunkach głównych uderzeń nieprzyjaciela, albo pozostawały w odwodach i przeznaczone były do przeciwnatarcia, którego możliwość przewidywano nadal w ciągu całego lata 1941 r.

Tak więc prowadzono wszechstronne przygotowania, aby nadal stawić nieprzyjacielowi zdecydowany opór i nie tylko ostatecznie zatrzymać jego natarcie, ale wyrwać z jego rąk inicjatywę strategiczną.

Tymczasem dowództwo niemieckie już pod koniec pierwszej dekady lipca uznało, że wojna przeciw ZSRR została całkowicie wygrana. W dniu 8.7 Hitler stwierdził, że ..." w najbliższym czasie wojna z fazy walki z Armią Czerwoną przejdzie w fazę ekonomicznego zniszczenia ZSRR"[x]. Stwierdzenie to wynikało z wyraźnego przeceniania dotychczasowych sukcesów niemieckich sił zbrojnych uzyskanych w pierwszych tygodniach wojny na lądzie, w powietrzu i na morzach.

Niemiecki sztab generalny miał niewłaściwe wyobrażenie i niepełne dane o rzeczywistym stosunku sił oraz wartościach bojowych Armii Radzieckiej. Wprowadzony w błąd przez swój wywiad uważał, że w pierwszej połowie lipca w składzie Armii Radzieckiej /z wyjątkiem granicy z Finlandią/ znajduje się nie więcej jak 66 dywizji zdolnych do walki. Dysponując zaś 180 dywizjami w pierwszym rzucie i 18 dywizjami w odwodach był on przeświadczony, że trzykrotna przewaga sił nad przeciwnikiem, który poniósł olbrzymie straty i jest zdemoralizowany pozwoli bez większych trudności złamać jego ostatni opór [xx].

Wychodząc z powyższych przesłanek dowództwo niemieckie zgodnie z "Planem Barbarossa" planowało dalsze, nowe, głębokie operacje zaczepne, które miały być prowadzone z niesłabnącą siłą na wszystkich trzech kierunkach strategicznych /leningradzkim, moskiewskim i kijowskim/.

Grupa Armii "Północ" otrzymała zadanie opanowania Leningradu. Miało to doprowadzić do odcięcia i zniszczenia wojsk radzieckich pozostających jeszcze w Republikach Nadbałtyckich oraz pełnego zniszczenia radzieckiej Floty Bałtyckiej.

Grupa Armii "Środek" otrzymała zadanie okrążenia i zniszczenia swymi związkami pancernymi zgrupowań wojsk radzieckich rozwiniętych

x/ Tamże s. 64.
xx/ Tamże s. 64.

w rejonie Smoleńska i otworzenia sobie w ten sposób drogi do natarcia na Moskwę.

Grupa Armii "Południe" miała zadanie - opanować Kijów i zabezpieczyć sobie możliwość rozwijania dalszych uderzeń wzdłuż wschodniego brzegu Dniepru w kierunku południowo - wschodnim i południowym w celu całkowitego rozgromienia wojsk Frontu Południowo-Zachodniego oraz utworzenia warunków do zajęcia Donbasu i baz morskich radzieckiej Floty Czarnomorskiej nad M. Czarnym.

Przed wojskami fińskimi, rumuńskimi i węgierskimi stały nadal zadania pomocnicze. Miały one współdziałać z wojskami niemieckimi w opanowaniu Murmańska, Leningradu oraz radzieckich portów czarnomorskich.

Jak widać w lecie 1941 r. obie strony walczące postawiły przed sobą dalekosiężne cele strategiczne, bowiem celów początkowych nakreślonych na początku wojny, ani jednej, ani drugiej stronie nie udało się dotąd całkowicie zrealizować.

Niemcom, mimo dużych sukcesów terenowych nie udało się bowiem zniszczyć głównych sił Armii Radzieckiej na-d granicą. Również i dowództwo radzieckie zmuszone było w wyniku niepomyślnego przebiegu działań nad granicą, odstąpić od zamiaru przeciwnatarcia strategicznego i zwrócić cały swój wysiłek oraz skierować 80% odwodów strategicznych do obrony w skali całego frontu.

Każda ze stron walczących przywiązywała jednak ogromne znaczenie do działań na kierunku centralnym /moskiewskim/, gdyż stanowił on ważny obszar wyjściowy do rozwijania dalszych operacji w kierunku na Moskwę-stolicę ZSRR. Na tym też kierunku w połowie lipca 1941 r. rozwinęła się bitwa smoleńska-jedna z największych bitew Wielkiej Wojny Narodowej ZSRR.

1. Działania na centralnym i północno-zachodnim kierunku strategicznym.

Bitwa smoleńska rozpoczęła się w początku drugiej dekady lipca silnymi uderzeniami niemieckich grup pancernych w kierunku na Smoleńsk z rejonu Witebska /3 grupa panc./ i Orszy /2 grupa panc./. Bitwa trwała właściwie aż do pierwszej dekady września na froncie o szerokości ok. 400 km oraz rozwijała się na głębokość 170 - 200km.

Ze strony radzieckiej była to strategiczna operacja obronna

prowadzona siłami Frontu Zachodniego[x] połączona z silnymi przeciwuderzeniami szeregu armii tego Frontu oraz przeciwuderzeniami związków odwodowych kierowanych na ten kierunek w toku trwania bitwy /m.in. Frontu Odwodowego/.

Po stronie niemieckiej prowadzącej strategiczną operację zaczepną brały początkowo udział tylko grupy pancerne 4 armii pancernej i dywizje powietrzno-desantowe zrzucone na wschód od Smoleńska celem okrążenia wojsk 20 i 19 armii radzieckich broniących tego rejonu[xx]. Pod koniec lipca w bitwie tej wzięły również udział główne siły Grupy Armii „Środek".

W bitwie smoleńskiej obie strony walczące poniosły olbrzymie straty. M. in. w rejonie Smoleńska okrążone zostały 20 i 19 armia Frontu Zachodniego, które walczyły uporczywie w okrążeniu wiążąc duże siły nieprzyjaciela. Następnie na rozkaz Naczelnego Dowództwa z 5.8 wyszły one z okrążenia przy współudziale z zewnątrz wojsk grupy operacyjnej gen. lejt. K. Rokossowskiego. Niemniej jednak poniosły one poważne straty.

Rezultaty bitwy smoleńskiej miały olbrzymie znaczenie oraz poważne następstwa dla obu stron walczących. Przede wszystkim średnie tempo natarcia wojsk niemieckich, na skutek zdecydowanego oporu i przeciwuderzeń wojsk Frontu Zachodniego, spadło z 30 do 6-7 km na dobę. W toku trwania bitwy wojskom radzieckim, mimo dużych strat oraz dalszego wymuszonego odwrotu na głębokość ok. 170 - 200 km, udało się ostatecznie załamać niemiecki plan opanowania Moskwy z marszu i w końcu lipca ustabilizować front na tym kierunku na rubieży: Andreapol, Jarcewo, Jelnia /300 km na zachód od Moskwy/[xxx] aż do końca września 1941 r.

x/ Na początku bitwy Front Zachodni posiadał siedem armii, z tego na froncie o szerokości ok. 400 km w pierwszym rzucie operacyjnym znajdowało się pięć armii, a w odwodzie Frontu początkowo dwie armie /19 i 16/. W składzie Frontu znajdowało się ogółem 3800 dział i moździerzy oraz 389 samolotów /w tym sprawnych tylko 277/, a w armiach pierwszego rzutu tylko 145 czołgów.

xx/ Razem wojska te posiadały: DP-12, DPanc-9, DZm-6, DK-1, BZm-1, DPDes-2, tj. 429 tys. żołnierzy, 1040 czołgów, 6600 dział i moździerzy oraz ponad 1000 samolotów. Pod koniec lipca do walki w obszarze Smoleńska oraz na północ i południe od niego weszły do działań siły 9 i 2 armii polowej tj. dodatkowo 35 dywizji.

xxx/ W. Siemieniow, Radziecka Sztuka Operacyjna, MON 1961 s. 164.

Równocześnie związki walczące na północnym i południowym skrzydle Frontu Zachodniego wspólnie z lewo-skrzydłowymi związkami Frontu Północno - Zachodniego i związkami Frontu Centralnego[x/] prowadziły lokalne działania zaczepne oraz wykonywały przeciwuderzenia w rejonach: Wielkie Łuki, Biełyj, Jelnia, Żłobin i na zachód od Homla, stwarzając tym poważne zagrożenie skrzydeł wojsk Grupy Armii "Środek" od północy, południa i wschodu.

W tej sytuacji dowództwo niemieckie wydało w dniu 30 lipca dyrektywę nr 34, w której wojska Grupy Armii "Środek" otrzymały zadanie przerwać natarcie na Moskwę i przejść do obrony[xx/].

Od tego dnia rozpoczął się nowy etap wojny na froncie radziecko-niemieckim. Dowództwo niemieckie zdecydowało bowiem przenieść główny wysiłek działań z centralnego odcinku frontu na skrzydła.

W tym celu dowództwo Grupy Armii "Środek" wydzieliło siedem dywizji piechoty z 9 armii polowej oraz dwie dywizje pancerne, które otrzymały zadanie rozbicia północnego skrzydła wojsk Frontu Zachodniego w rejonie Wielkich Łuków. W ten sposób dążyło ono do uchylenia zagrożenia wojsk grupy armii "Środek" z tego kierunku.

Równocześnie Grupa Armii "Północ" miała nadal rozwijać natarcie przeciwko wojskom Frontu Północno-Zachodniego stawiającym zacięty opór na rzece Ługa i w rejonie Tallina. Miała ona rozbić je, a następnie uderzyć na Leningrad i opanować go z marszu we współdziałaniu z armiami fińskimi, nacierającymi w kierunku miasta od północy na przesmyku Karelskim oraz pomiędzy jeziorami Ładoga i Onega.

Pozostająca dotąd w odwodzie strategicznym dowództwa niemieckiego 2 armia polowa oraz wydzielona ze składu Grupy Armii "Środek" 2 grupa pancerna[xxx/] razem 25 dywizji/ utworzyły nowe zgrupowanie

---

x/ Front Centralny /gen. płk Kuźniecow/ utworzony został 24.7. 1941 r. /13 i 21A, GO. kawalerii oraz 136 samolotów w tym sprawnych - 75/. Początkowo jego zadaniem była obrona kierunku Homel, Bobrujsk, a następnie osłona południowego wyk skrzydła wyłomu dokonanego przez nieprzyjaciela na rubieży: Kriczew, Żłobin, Mozyr, celem uniemożliwienia mu rozszerzenia tego wyłomu w kierunku południowym. W dniu 26.8 Front został rozformowany, a jego armie weszły w skład Frontu Briańskiego.

xx/ Wielikaja Otieczestwiennaja Wojna. Op. cit. T. II s. 73.

xxx/ Wraz z wydzieleniem 2 grupy pancernej do działań przeciwko Frontowi Centralnemu, przestała istnieć 4 armia pancerna.

uderzeniowe otrzymując zadanie rozbicia wojsk radzieckiego Frontu Centralnego w rejonie Homla. Zdecydowanym działaniem w kierunku południowym miały one udzielić pomocy Grupie Armii "Południe" w pokonaniu zaciętego oporu wojsk Frontu Południowo - Zachodniego na przedpolach Kijowa.

Radzieckie Naczelne Dowództwo nie od razu należycie oceniło zamiary przeciwnika. Uważało ono, że jego siły główne, tak jak i poprzednio w lipcu, skierowane będą do opanowania Moskwy, lecz tym razem zamiast uderzyć wprost na wschód, zastosują one manewr na obejście skrzydeł Frontu Zachodniego od północy z rejonu W. Łuków na Rżew, lub od południa z rejonu Homla w kierunku na Briańsk.

Wychodząc z powyższych przesłanek nakazało ono wojskom Zachodniego kierunku strategicznego nie dopuścić do przerwania się wojsk przeciwnika na Moskwę, na którymkolwiek z tych kierunków. Ponadto nakazało ono wojskom Frontu Zachodniego utrzymać za wszelką cenę występy w rejonie W. Łuków i Homla skąd mogły być wykonane silne uderzenia na skrzydłowe związki operacyjne Grupy Armii "Środek".

Trzy armie działające na prawym skrzydle Frontu Zachodniego miały wykonać silne uderzenia na północ od Jarcewa i Smoleńska i rozbić główne siły 9 niemieckiej armii polowej podchodzące do tego rejonu. Wojska 24 armii Frontu Odwodowego[x/] , a później i 16 armii Frontu Zachodniego otrzymały zadanie rozgromienia zgrupowania nieprzyjaciela w rejonie Jelni.

Nakazane uderzenia armii Frontu Zachodniego i Odwodowego rozpoczęły się pod koniec pierwszej połowy sierpnia i trwały z różnym powodzeniem aż do 10 września[xx/] doprowadzając do ustabilizowania frontu na kierunku moskiewskim.

Tymczasem niemal równocześnie z natarciem wojsk radzieckich na kierunku centralnym do działań zaczepnych przeszły wojska 9 niemieckiej armii polowej oraz 3 grupy pancernej, które podjęły natarcie w rejonie W. Łuków. Wojska te wykonując silne uderzenie w styk 22 i 29 armii Frontu Zachodniego okrążyły główne siły 22 armii oraz zmusiły do odwrotu pozostałe armie prawego skrzydła tego Frontu na rubież: zach. Ostaszków, Andreapol i górny bieg rz. Dźwina. Po zaciętych walkach w okrążeniu na rubież tę przedarły się również osłabione i wykrwawione poważnie jednostki 22 armii.

---

x/ Utworzony w dniu 30.7.41 r. został częściowo rozwinięty w głębi, bezpośrednio za wojskami Frontu Zachodniego, a częściowo na jego lewym skrzydle.

xx/ Np. Operacja Jelecka przeprowadzona została pomyślnie. Zakończyła się ona 5.9 wyzwoleniem Jelni.

W tym czasie wojska 16 armii polowej oraz część sił 4 grupy pancernej nieprzyjaciela przełamały obronę 27 i 11 armii Frontu Północno - Zachodniego na południe od St. Russy i odrzuciły je na wschód opanowując miejscowość Demiańsk. Dalsze natarcie nieprzyjaciela na tym kierunku zostało jednak zatrzymane w pierwszych dniach września przede wszystkim na skutek silnych przeciwuderzeń 34 armii skierowanej do tego rejonu z odwodów oraz działań obronnych pozostałych armii Frontu Północno - Zachodniego .

Tymczasem siły główne Grupy Armii "Północ" współdziałając z marynarką wojenną do 28.7 opanowały swym lewym skrzydłem /18 A/ Republikę Estońską wraz ze stolicą i portem Tallin. Równocześnie w połowie sierpnia 4 grupa pancerna nieprzyjaciela wykonała silne uderzenie na wschód oraz na północny-zachód od Ługi, pokonała zacięty opór tzw. Łuskiej grupy operacyjnej oraz 48 armii /wchodzących w skład Frontu Leningradzkiego[x]/, nad rz. Ługą i rozwijając natarcie w tempie 10 - 14 km na dobę około 25 sierpnia opanowała m. Czudowo k/Leningradu.

Dalsze natarcie nieprzyjaciela trwające do końca pierwszej dekady września doprowadziło do wyjścia jego wojsk nad jezioro Ładoga w rejonie Schlisselburga i nad Zatokę Fińską.

W tym czasie wojska fińskie nacierające od północy wyszły na bliskie przedpola Leningradu od północy oraz na rubież rz. Świr, pomiędzy jeziorami Onega i Ładoga.

W ten sposób nieprzyjacielowi udało się dokonać całkowitej blokady Leningradu od strony lądu. Jednakże wszelkie próby zmierzające do opanowania miasta zostały załamane. W połowie września front radziecko - niemiecki i fiński na północnym kierunku strategicznym ustabilizował się na dłuższy okres czasu. Działania wojenne pod Leningradem przybrały charakter zaciętych walk pozycyjnych połączonych z 900-dniową blokadą miasta przez nieprzyjaciela.

Wykorzystanie 4 grupy pancernej do bezpośredniego natarcia na miasto nie było celowe. W związku z tym pod koniec września została ona skierowana na kierunek centralny oraz podporządkowana dowódcy

x/ W dniu 23.8 Front Północny broniący się dotąd od Murmańska do Nowogrodu został podzielony na dwa Fronty: Karelski /dowódca gen. lejt Frołow/ w składzie 7, 14 i 23 armii - bronił rubieży od Murmańska do Wyborga; Leningradzki /dowódca gen. lejt. Popow, a od 5.9 marsz. K. Woroszyłow/ w składzie: 4, 52, 54 i 48 armii, Łuskiej GO oraz części sił 8 armii - bronił się od Zalewu Fińskiego do Nowgorodu.

Grupy Armii "Środek" i przeznaczona do natarcia na Moskwę celem przyspieszenia ostatecznego jej opanowania.

W czasie gdy na północnym kierunku strategicznym zachodziły omówione wyżej wydarzenia, gwałtownie zmieniła się również sytuacja w pasie działań Frontu Centralnego, Południowo - Zachodniego i Południowego.

Dowództwo radzieckie uważało bowiem nadal, że znajdujące się w rejonie Rosławia wojska 2 grupy pancernej oraz w rejonie Homla wojska 2 armii polowej podejmą natarcie na Briańsk i dalej na Moskwę.

Do odparcia tego natarcia utworzony został Front Briański[x], który wspólnie z lewoskrzydłowymi związkami Frontu Odwodowego i związkami Frontu Centralnego miał wykonać uderzenie przeciwko 2 grupie pancernej i zerwać jej natarcie. Przygotowania do tego uderzenia rozpoczęły się w połowie sierpnia i miały być zakończone do pierwszych dni września.

Tymczasem 2 grupa pancerna, wbrew przewidywaniom dowództwa radzieckiego już w dniu 8.8 wykonała silne uderzenie z rejonu Rosławia nie w kierunku wschodnim na Briańsk i Moskwę, a w południowym na Konotop i Romny. 2 niemiecka armia polowa wprowadzona do bitwy z odwodów strategicznych wykonała takie samo uderzenie z rejonu Homla w kierunku na Czernihów, a następnie również na południe. Uderzenia te odrzuciły wojska Frontu Centralnego[xx] na południe i zagroziły nieoczekiwanie prawemu skrzydłu i tyłom wojsk Frontu Południowo-Zachodniego broniącym się w obszarze Kijowa.

2. Działania na południowo-zachodnim kierunku strategicznym.

W drugiej połowie lipca pogorszyła się również sytuacja na południowym skrzydle Frontu Południowo-Zachodniego. 1 grupa pancerna i 17 armia polowa nieprzyjaciela nie mogąc pokonać oporu wojsk Frontu Południowo-Zachodniego na kierunku Kijowa skierowały swe uderzenia na

x/ Front Briański /dca gen.lejt. Jeremienko/ utworzony został w dniu 14.8. W jego skład weszły 50 i 13 A. Razem Front posiadał 16-DP, 3-DK i 1-DPanc, o bardzo małych stanach liczebnych oraz 159 samolotów. A. Jeremienko op. cit. Wspomnienia s. 74.

xx/ Front Centralny został rozformowany w dniu 24 sierpnia. Jego związki włączono w skład Frontu Briańskiego, który zorganizował nową rubież obronną nad rz. Desna od Żukowki /płd Briańsk/ do Nowgorodu Siewierskiego. Front Briański od 2 do 12 września wykonywał uporczywe przeciwuderzenia w lewe skrzydło 2 grupy pancernej nieprzyjaciela.

kierunek Żytomierz-Humań na jego styk z Frontem Południowym.

Na Humań od południowego zachodu wykonały równocześnie uderzenie 11 armia niemiecka oraz 3 armia rumuńska. Posiadając dużą przewagę w czołgach i lotnictwie /około 1100 samolotów przeciwko 250 samolotom Frontu Południowo - Zachodniego i 640 samolotów starych typów Frontu Południowego/ załamały one opór Frontu Południowego oraz okrążyły i zniszczyły część jego sił w rejonie Humania. Rozwijając nadal natarcie, wojska 4 armii rumuńskiej około 10 sierpnia podeszły pod Odessę i rozpoczęły jej oblężenie x/.

Tymczasem wojska 1 grupy pancernej oraz 17 i 11 niemieckiej armii polowej i 3 armii rumuńskiej do końca sierpnia w zaciętych walkach odrzuciły armie Frontu Południowego nad dolny bieg Dniepru, na rubież od Kremienczuga do Chersonia.

Ponadto wojskom 1 grupy pancernej i części sił 17 armii polowej nieprzyjaciela udało się pod koniec pierwszej dekady września uchwycić przyczółek na płd - wsch brzegu Dniepru w rejonie Kremienczuga. Próby zlikwidowania tego przyczółka podjęte przez wojska Frontu Południowo - Zachodniego nie dały żadnego powodzenia.

Tymczasem nacierające od północy wojska 2 grupy pancernej 9 września opanowały Konotop i Bachmacz nacierając na tyły Frontu Południowo - Zachodniego w kierunku do Romny. Równocześnie wojska 2 armii polowej opanowały Czernihów i nacierały na Nieżin.

Dążąc do zatrzymania natarcia 2 grupy pancernej nieprzyjaciela od północy na tyły zgrupowania wojsk radzieckich broniących obszaru Kijowa dowódca Frontu Południowo - Zachodniego gen. płk M. Kirponos zwrócił się do dowódcy Południowo - Zachodniego kierunku strategicznego marszałka Budionnego z prośbą o wzmocnienie odwodami. Jednakże Dowódca kierunku nie dysponował już żadnymi odwodami. Podciągnięcie zaś nowych odwodów z głębi kraju wymagało czasu. Tymczasem sytuacja nie pozwalała na żadną zwłokę, bowiem groźba wyjścia 2 niemieckiej grupy pancernej na tyły Frontu zarysowywała się z każdą godziną coraz bardziej.

W tej sytuacji dnia 11 września Dowództwo Południowo-Zachodniego kierunku strategicznego zwróciło się do Naczelnego Dowództwa z depeszą żądając zezwolenia na opuszczenie Kijowa i wycofanie wojsk Frontu Południowo-Zachodniego z zagrażającego mu okrążenia na rubież rzeki Psioł /zach. Sumy, zach. Połtawa oraz Kremienczug/.

x/ Odessy do 16.10.1941 r. broniły jednostki Samodzielnej Armii Nadmorskiej i Floty Czarnomorskiej.

Naczelne Dowództwo /J. Stalin i szef sztabu generalnego marszałek Szaposznikow/ nie zgodziło się jednak na odwrót wojsk Frontu uważając, że jest on przedwczesny oraz nakazało im bronić Kijowa za wszelką cenę[x/].

Jest to tym dziwniejsze, że równocześnie uprzedziło ono dowódcę Frontu o możliwości natarcia 1 grupy pancernej nieprzyjaciela w kierunku północnym z przyczółka na Dnieprze pod Kremenczugiem. Decyzja ta miała katastrofalne następstwa dla dalszych działań Frontu Południowo - Zachodniego w rejonie Kijowa.

Już bowiem w dniu 12.9 jednostki 1 grupy pancernej i 17 armii polowej nieprzyjaciela rozpoczęły natarcie z przyczółka pod Kremienczugiem w kierunku północnym i zaczęły wychodzić na tyły wojsk lewego skrzydła Frontu.

W tym samym dniu 2 niemiecka grupa pancerna przecięła linię kolejową w rejonie m. Łubny łączącą Kijów z Połtawą. Wojskom Frontu pozostał do odwrotu już tylko wąski 30-40 km korytarz. 14 września Szef Sztabu Frontu gen. mjr Tupikow zwrócił się ponownie do Naczelnego Dowództwa z prośbą o zezwolenie na wyprowadzenie wojsk Frontu z grożącego im niebezpieczeństwa, bowiem w przeciwnym wypadku w ciągu kilku dni może spotkać je katastrofa. Lecz i tym razem Szef Sztabu Generalnego marszałek Szaposznikow nazwał meldunek panicznym i zażądał "zachowania zimnej krwi oraz ścisłego wykonania rozkazu obrony Kijowa, potwierdzonego przez Stalina w dniu 11.9"[xx/].

Tymczasem już 16 września nastąpiło całkowite okrążenie wojsk Frontu w rejonie Kijowa. W okrążeniu znalazły się m.in. wojska 37, 26, 5 oraz 26 armii oraz szereg innych jednostek Frontu. W tej sytuacji Dowódca Południowo-Zachodniego kierunku strategicznego wziął na siebie całą odpowiedzialność za wydane decyzje. Nakazał on okrążonym jednostkom Frontu wyjść z okrążenia, a jednostkom które uniknęły okrążenia i znalazły się na wschód od niego /około 150 tys. ludzi ze składu: 40, 38 A, 2, 5 K.K oraz kilku samodzielnych dywizji piechoty i jednostek wzmocnienia/ ułatwić im to zadanie, a przede wszystkim uniemożliwić nieprzyjacielowi przerwanie się na wschodni brzeg rzeki Psioł.

Tak więc Rada Wojenna i Dowództwo Południowo-Zachodniego kierunku strategicznego, działając wbrew dotychczasowym dyrektywom Naczelnego Dowództwa, podjęły samodzielną decyzję opuszczenia Kijowa

x/ Równocześnie z tym marszałek Budionny został odwołany ze stanowiska Głównodowodzącego Południowo-Zachodniego kierunku strategicznego, a na jego miejsce 13.9 przybył marszałek Timoszenko.

xx/ Wielikija Otiecziestwiennaja Wojna op.cit.T.II s.108 oraz Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 9/1964r.s.61, Prawda o gibieli gienierała M. P. Kiroponosa.

oraz wyprowadzenia z okrążenia wojsk Frontu Południowo-Zachodniego. Jednakże dowódca Frontu gen. płk Kirponos nieoczekiwanie uchylił się od natychmiastowego wykonania decyzji Rady Wojennej bez uprzedniego akceptowania jej przez Naczelne Dowództwo.

Tymczasem Naczelne Dowództwo postawione przed faktami w dniu 17.9 o godz. 23.40 ostatecznie zezwoliło wojskom Frontu na opuszczenie Kijowa. Jednakże problem wyprowadzenia wojsk z okrążenia na rubież rz. Psioł pozostawiono nadal bez odpowiedzi[x].

Późną nocą 18,9 dowódca Frontu dał wreszcie armiom rozkaz wyjścia z okrążenia na rubież rz. Psioł. Jednakże było już za późno, bowiem z 37 armią broniącą Kijowa Sztab Frontu nie miał już łączności, a wkrótce utracił on łączność ze wszystkimi armiami, Dowództwem Południowo - Zachodniego kierunku strategicznego oraz z Naczelnym Dowództwem.

Tymczasem do 20 września nieprzyjaciel rozciął wycofujące się zgrupowania wojsk Frontu na części i rozpoczął stopniową ich likwidację.

Niektórym jednostkom Frontu udało się jednak wyrwać z okrążenia i wyjść na rubież rz. Psioł. Uporządkowały się one i wspólnie z wojskami, które znajdowały się na tej rubieży zdołały utworzyć nowy ciągły front działań. Reszta wojsk Frontu /około 175 tysięcy żołnierzy/ dostała się do niewoli. Pozostałe siły Frontu wraz z dowódcą i szefem sztabu oraz członkiem rady wojennej Frontu - sekretarzem KPZR Ukrainy M. Burmistienko poległa na polu walki[xx].

Tak więc błędna ocena sytuacji i opóźniony rozkaz do wycofania wojsk Frontu z rejonu Kijowa na kolejną rubież obronną nad rz. Psioł spowodował ich katastrofę i klęskę.

Armie niemieckie znowu osiągnęły nowy sukces operacyjno-strategiczny. Dowództwo niemieckie natychmiast podjęło kroki do rozpoczęcia przygotowanego już od 17 września decydującego i ostatecznego natarcia na kierunku centralnym /moskiewskim/. W tym celu pośpiesznie przegrupowywało ono swe siły na kierunek moskiewski /4 grupę pancerną sppd Leningradu oraz 2 grupę pancerną do działań na kierunku Briańska/ i przygotowywało je do nowego natarcia. Natarcie to zostało podjęte siłami Grupy Armii "Środek" już w dniach 30.9 - 1.10.1941 r.

Jednakże trwająca niemal miesiąc bitwa w obszarze Kijowa, mimo niepomyślnego przebiegu dla wojsk radzieckich, miała decydujący

x/ Tamże s. 109.
xx/ Tamże s. 110-111.

wpływ na działania na kierunku moskiewskim. Czas ten wykorzystywały wojska broniące tego kierunku, przygotowały obronę i w początku października znowu stawiły nieprzyjacielowi zacięty opór.

W końcu września linia frontu radziecko - niemieckiego przebiegała na rubieży: na zachód od Murmańska i Uchty, poprzez jez.Onega, rz. Świr, na północ i południe od Leningradu, wzdłuż rz. Wołchow na ~~granicy~~ rubieży Ostaszków, Andreapol, Jarcewo, na zachód od Briańska, na wschód od Konotopu, na północ i wschód od Połtawy, poprzez Krasnograd, Dniepropietrowsk, Zaporoże i Melitopol oraz przesmyk perekopski. Nadal broniła się Odessa.

Cechą szczególną istniejącego zarysu linii frontu było to, że był on już ciągłym. W przeciwieństwie zatem do poprzedniego okresu działań, nieprzyjaciel chcąc rozwijać natarcie nie mógł już wykorzystywać luk i przerw, bowiem takie nie istniały. Musiał on najpierw na każdym odcinku działań pokonać zacięty opór wojsk radzieckich wzmocnionych odwodami i utworzyć nowe wyłomy we froncie. Było to o tyle trudne, że odwody strategiczne nieprzyjaciela zostały zużyte w poprzednich walkach. Chcąc rozwijać natarcie przeciwnik musiał dokonywać przegrupowań i tylko w ten sposób mógł przygotować nowe zgrupowania uderzeniowe, niezbędne do realizacji nowych celów i zadań.

Część III. Wyniki i wnioski z działań w początkowym okresie wojny oraz w okresie od 11.7 do 30.9.1941 r.

W końcu lata 1941 r. /września/ stało się jasne, że wojna błyskawiczna, na którą tak liczyło dowództwo niemieckie zaczyna się coraz bardziej przeciągać. Jak wiadomo plany niemieckie przewidywały zwycięskie zakończenie wojny z ZSRR w przeciągu 10-12 tygodni. Tymczasem w końcu września minęło 13 tygodni wojny, a armia niemiecka była znacznie dalej od osiągnięcia nakreślonych, początkowych celów strategicznych wojny aniżeli w jej pierwszych tygodniach. Armia Radziecka nie tylko bowiem nie została rozbita i zniszczona całkowicie, ale z każdym dniem rosła w siłę, stawiała nieprzyjacielowi coraz to bardziej zacięty opór oraz zadawała mu coraz to większe straty w sile żywej i technice bojowej[x/]. W porównaniu z pierwszymi tygodniami wojny średnie tempo natarcia nieprzyjaciela na skutek oporu wojsk radzieckich na kierunku

x/ Do końca września straty sił zbrojnych nieprzyjaciela według danych niemieckich osiągnęły cyfrę 535 tys. żołnierzy i ponad 3500 samolotów. Straty w czołgach wynosiły do 50-70% stanów początkowych. W rzeczywistości straty te były jeszcze większe. Wielikaja Otieczestwiennaja Wojna. Op. cit. T. II s. 137. Meldunek dowódcy 3 grupy pancernej do dowódcy Grupy Armii "Środek" z 26.7.1941r.g.got, Tankowyje opieracji. Zał. nr 6. Wyd. Moskwa 1961 r.

północno - zachodnim i zachodnim, spadło z 30-40 do 2-3 km na dobę, a na kierunku południowo - zachodnim z około 20 do 6 km na dobę.

Do końca września wojska radzieckie zdołały już utworzyć ciągły front działań. Front ten na decydujących kierunkach strategicznych /np. kierunek moskiewski / zaczął się przejściowo stabilizować, a na niektórych odcinkach /np. pod Odessą i Leningradem/ przybierał formę pozycyjnego. Brak luk, przerw i wyłomów we froncie, istniejących w pierwszych tygodniach wojny oraz jego stabilizowanie się zmusiły nieprzyjaciela do dokonywania od nowa wyłomów w obronie radzieckiej. Tymczasem było to coraz trudniejsze, bowiem opór wojsk radzieckich wzmocnionych odwodami strategicznymi był coraz skuteczniejszy, a sposoby organizacji i prowadzenia działań obronnych coraz doskonalsze. Przeciwuderzenia odwodów radzieckich były także coraz silniejsze i przynosiły coraz to lepsze rezultaty. Okazało się też, że silne, nieoczekiwane i wydawałoby się decydujące uderzenia początkowe nie wystarczą do całkowitego rozbicia i zniszczenia sił zbrojnych państwa dysponującego ogromnym potencjałem ekonomiczno-wojskowym.

Straty radzieckich sił zbrojnych szczególnie w sile żywej, broni pancernej i lotnictwie, poniesione w tym okresie wojny, były jednak bardzo wysokie. Wróg ponadto wtargnął głęboko w głąb kraju /średnio na 700-900 km/ i opanował rozległe obszary ZSRR mające duże znaczenie wojskowe, mobilizacyjne i ekonomiczno-przemysłowe[x/]. W rezultacie utraty ośrodków przemysłowych, gospodarczych i poważnych skupisk ludności plan mobilizacji przemysłu i gospodarki oraz rezerw ludzkich dla potrzeb wojny nie mógł być zrealizowany. Dlatego też musiano go skorygować tak, aby odpowiadał on nowopowstałej sytuacji i aktualnym możliwościom.

Fakt, że wojna Niemiec faszystowskich ze Związkiem Radzieckim była walką zbrojną państw o różnych systemach społeczno-ekonomicznych przesądzał o jej zaciętości, bezkompromisowości i stawianiu sobie przez strony walczące dalekosiężnych celów strategicznych.

---

x/ Np. w początku listopada 1941 r. na okupowane przez Niemcy terytoria ZSRR przypadało: wydobycia węgla 63%, wytopu surówki - 68%, wytopu stali - 58%, wytopu aluminium - 60%, produkcji zbóż - 38%. Ewakuacja i przenoszenie 1300 zakładów przemysłowych z terenów okupowanych przez wroga na wschód spowodowały gwałtowny spadek radzieckiej produkcji zbrojeniowej.
Np. tylko produkcja samolotów była o 4,5 raza mniejsza aniżeli w analogicznym okresie 1940 r.

Podstawowym celem strategicznym nieprzyjaciela w toku początkowych operacji była dążność do całkowitego zniszczenia głównych sił Armii Radzieckiej na obszarach położonych na zachód od Dniepru i Zach. Dźwiny. Cel ten jednak nie został osiągnięty,a opór Armii Radzieckiej z każdym dniem stawał się coraz trwalszy.

Niemniej jednak w warunkach, gdy front radziecki został przełamany,w pierwszych dniach wojny na wielu kierunkach,a szybki ruch wojsk nieprzyjaciela groził opanowaniem żywotnych ośrodków ZSRR, Naczelne Dowództwo Radzieckie w końcu czerwca zmuszone było zrezygnować z poprzednich planów zakładających prowadzenie przeciwnatarcia strategicznego i postawiło przed swymi siłami zbrojnymi następujący, nowy/bliższy/ cel strategiczny. Zgodnie z nim Armia Radziecka przeszła do obrony strategicznej na całym froncie działań i za wszelką cenę usiłowała zatrzymać natarcie nieprzyjaciela oraz załamać jego plan wojny błyskawicznej. Cel ten osiągnięto jednak dopiero pod koniec września 1941 r.

Przed wybuchem wojny radziecka doktryna wojenna poświęcała zbyt mało uwagi prowadzeniu operacji początkowych. Dużym zaniedbaniem było przeoczenie i niedopracowanie tak ważnych zagadnień jak konieczność utrzymania w stałej lub przynajmniej w podwyższonej gotowości bojowej sił zbrojnych,względnie niezbędnej ich części oraz prowadzenie działań bojowych,szczególnie zaś odwrotowych i obronnych w warunkach,gdy nieprzyjaciel przejmie inicjatywę już na początku wojny. Nie przewidziano też możliwości niespodziewanego napadu przeciwnika oraz możliwości zaskoczenia i niedopuszczenia do jego powstania. Dlatego też, gdy w pierwszych dniach wojny sytuacja na frontach rozwinęła się w sposób nieprzewidziany,dowództwa radzieckie wszystkich szczebli zmuszone były podejmować pośpieszne,często improwizowane decyzje, które jak to już podkreślano,nie zawsze odpowiadały gwałtownie zmieniającej się i coraz bardziej komplikującej się sytuacji na froncie.

Omawiany okres działań wojennych na lądzie,zarówno w początkowym jej okresie, jak i następnych miesiącach wojny cechował się zaciętą walką o inicjatywę strategiczną,która była jak najściślej powiązana z walką o inicjatywę w powietrzu oraz na morzu.

W zagadnieniach związanych z wykorzystaniem odwodów,taktycznych,operacyjnych i strategicznych obu stron walczących nasuwa się również szereg istotnych wniosków.

Cel pierwszych operacji nakreślonych sobie przez dowództwo niemieckie /zniszczenie głównych sił Armii Radzieckiej/ nie został osiągnięty. Z tego też względu było ono zmuszone często używać swe odwody taktycznie i operacyjnie nie tyle do rozwijania powodzenia, ile do

wzmacniania zgrupowań uderzeniowych, osłabionych w walce, lub w celu ich zamiany. Ponieważ odwody te wprowadzano do walki pojedynczo i na różnych kierunkach nie wywierały one decydującego wpływu na późniejszy przebieg działań wojennych.

Z dwudziestu czterech dywizji posiadanych na początku wojny w odwodach strategicznych wojsk lądowych dowództwo niemieckie zamierzało wykorzystać już do 4 lipca 12 dywizji. Z nich na północ od Polesia - 8, na południe od Polesia - 4. Pozostałe 12 dywizji miały być użyte w działaniach późniejszych. W toku walki użyto je jednak znacznie wcześniej. Oprócz tego dowództwo niemieckie zmuszone było wprowadzić również w tym okresie do działań przeciwko ZSRR kilkanaście dywizji przerzuconych na front wschodni z Francji i Bałkan. Mimo to nieprzyjacielowi nie starczyło sił do rozbicia sił głównych Armii Radzieckiej oraz opanowania zasadniczych centrów politycznych i przemysłowych ZSRR: Moskwy, Leningradu i Zagłębia Donieckiego.

Dowództwo radzieckie zużyło odwody taktyczne i operacyjne /KZmech/ niemal już w pierwszych dniach wojny. Zmusiła je do tego niezmiernie groźna sytuacja na kierunku zachodnim oraz straty jakie poniósł Front Zachodni w walkach na Białorusi[x]. Odwody strategiczne /również KZmech i armie rezerwowe/ zaczęto wprowadzać do działań już w końcu pierwszego tygodnia wojny. Ich główne zadanie polegało przede wszystkim na zamykaniu powstałych na froncie wyłomów i nie dopuszczeniu do głębokiego włamania sił nieprzyjaciela na kierunku centralnym i północnym. Podstawową masę odwodów strategicznych /pojedyncze związki taktyczne oraz rezerwowe armie ogólnowojskowe/ wysuwano przede wszystkim na rubież środkowego biegu Dniepru i górnego biegu Zachodniej Dźwiny. Do 10 lipca na rubieży tej rozwinięto grupę armii odwodowych skierowaną z odwodów strategicznych Naczelnego Dowództwa /pięć armii z ośmiu jakimi dysponowała wówczas N.D.[xx], które włączono następnie w skład Frontu Zachodniego[xxx].

x/ Front ten w okresie od 30.6 do 10.7 stracił całkowicie 37 dywizji, a w pozostałych 9 dywizjach straty sięgały od 30 do 90% stanów liczebnych i uzbrojenia. Opieracji Sowietskich Wooriuziennych Sił w WOW. 1941-1945 T. IV s. 790. Moskwa 1959 r.

xx/ Z 41 dywizji skierowanych na front do 10.7 z weWnętrznych rejonów ZSRR,32 dywizje skierowane zostały na Zachodni kierunek strategiczny.Oprócz tego z dalszych 42 dywizji,które 10.7 znajdowały się w drodze na front radziecko-niemiecki 38 dywizji przeznaczonych było również na kierunek zachodni.Op.cit.T.IV s.790 oraz Sowietskoje Wojennoje Iskustwo w WOW.1941-1945 T.I s. 276.

xxx/ Marszałek ZSRR M. Zacharow,Początkowy Okres Wielkiej Wojny Narodowej i wynikające z niego nauki,Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 7/1961r. str. 10-12.

Odwody operacyjne i strategiczne kierowane były również w miarę potrzeb i na pozostałe kierunki strategiczne.

Ciężka i skomplikowana sytuacja na froncie od pierwszych dni wojny zmuszała dowództwo radzieckie do pośpiesznego wprowadzenia do działań korpusów zmechanizowanych i armii odwodowych, które nie były jeszcze całkowicie zmobilizowane i ześrodkowane. Obniżało to niezwykle skuteczność ich użycia oraz nie pozwoliło na zatrzymanie natarcia nieprzyjaciela w pierwszych dniach wojny. Niemniej jednak wysunięcie dużych sił z odwodów strategicznych na kierunek Zachodni i Północno-Zachodni odegrało decydującą rolę w wzmocnieniu oporu Armii Radzieckiej na podejściach do Smoleńska oraz Pskowa, Ostrowa i Leningradu[x/].

Zasadniczą przyczyną dużego i szybkiego stosunkowo zużycia odwodów operacyjnych były niesprzyjające warunki w jakich Armia Radziecka prowadziła walkę. Nieprzyjaciel posiadał inicjatywę działań oraz zdecydowaną przewagę w powietrzu od początku wojny i wykonywał uderzenia tam gdzie było mu dogodniej. Natomiast wojska radzieckie, aby odeprzeć te uderzenia musiały wykryć zamiary nieprzyjaciela, co nie było przecież łatwe, a ponadto musiały one tracić dużo czasu na odpowiednie przegrupowanie.

Problem utworzenia ciągłego frontu działań był zagadnieniem niezwykle trudnym i skomplikowanym. Główną siłę uderzeniową nieprzyjaciela stanowiły duże, silne i szybkie związki pancerne. Ich napór w pierwszym dniu wojny, a szczególnie od połowy lipca musiały wytrzymywać przede wszystkim radzieckie armie ogólnowojskowe, które miały bardzo mało związków pancernych oraz niewielką ilość artylerii w ogóle, a przeciwpancernej w szczególności.

Dążenie dowództwa radzieckiego do utworzenia ciągłego, strategicznego frontu działań nie oznaczało jednak równomiernego podziału sił, szczególnie zaś odwodów, na wszystkie jego odcinki. Powaga sytuacji na kierunku zachodnim spowodowała, że w lipcu i sierpniu skierowano tam ponad 80% sił jakie znajdowały się w tym czasie w odwodach strategicznych[xx/].

x/ Op.cit. Opieracji Sowietskich Woorużonnych Sił ... T. IV s. 790.

xx/ Było to konieczne przede wszystkim z tego względu, że z 170 dywizji jakie w początku wojny posiadały zachodnie okręgi nadgraniczne do 10.7 całkowicie stracono 38 dywizji /w tym 10 pancernych i 4 zmotoryzowane/, a 272 dalsze dywizje poniosły straty w ludziach i sprzęcie bojowym sięgające ponad 50% ich stanu wyjściowego.

Ogólne straty wojsk radzieckich w okresie walk w początkowym okresie wojny sięgały: tj. do 10.7.1941 r.: 850 tys. ludzi, 9500 dział, ok. 12000 moździerzy, ponad 6000 czołgów i 3500 samolotów, nie licząc zapasów sprzętu, uzbrojenia, żywności znajdujących się w składach armijnych i okręgowych na obszarach opanowanych przez wojska nieprzyjaciela. Op. cit. Sowietskoje Wojennoje Iskustwo ... T. I s. 276.

Odwody te wzmacniały wojska Frontów działających na kierunku zachodnim, wykonywały przeciwuderzenia oraz pogłębiały obronę Frontów pierwszego rzutu strategicznego i przygotowywały rubieże obronne w głębi /np. Front Odwodowy na kierunku moskiewskim/.

W rezultacie obrona Armii Radzieckiej w skali strategicznej zarówno na początku wojny, jak też i pod koniec września 1941 r. była na ogół dostatecznie głęboka, a główne jej wysiłki koncentrowały się na najważniejszych kierunkach. Dowództwo radzieckie liczyło bowiem stale, iż na jednej z przygotowanych rubieży obronnych natarcia nieprzyjaciela zostanie wreszcie załamane, a to umożliwi przygotowanie i rozpoczęcie przeciwnatarcia strategicznego. Takie też zadania otrzymywały odwody organizujące rubieże obronne w głębi.

Obrona w skali operacyjnej i taktycznej w tym okresie była niestety inna. Wojska Frontów, a szczególnie armii i związków taktycznych były grupowane bez należytego uwzględnienia realnych kierunków uderzeń nieprzyjaciela. Rozmieszczały się one równomiernie wzdłuż frontu, a równocześnie rzutowano je daleko w głąb, co zmniejszało ich siłę oporu na przednim skraju obrony i pozwalało przeciwnikowi niszczyć je stopniowo, częściami, w miarę posuwania się w głąb obrony radzieckiej.

Odwody taktyczne, a nawet armijne były zbyt słabe i mało ruchliwe. Ponadto z zasady wprowadzano je do walki częściami, na skutek czego były one stosunkowo łatwo niszczone przez zgrupowania uderzeniowe przeciwnika. Jak widać obrona operacyjna i taktyczna wojsk radzieckich, mimo nawet głębokiego urzutowania sił, miała w dużej mierze charakter linearny. Z tego też względu wojskom nieprzyjaciela udawało się ją stosunkowo łatwo przełamywać ześrodkowanymi uderzeniami jednostek pancernych i lotnictwa, a przez szybkie rozwijanie powodzenia w głąb zmuszać zarówno pierwsze rzuty wojsk radzieckich, jak i ich odwody taktyczne i operacyjne, do ciągłego odwrotu.

Do cech charakterystycznych operacji wojsk niemieckich, prowadzonych w początkowym okresie wojny należy zaliczyć wykonywanie silnych i zaskakujących uderzeń zgrupowaniami pancernymi oraz rozwijanie przez nie natarcia w wysokim tempie, na znaczną głębokość i z decydującymi celami. Dążenie do uchwycenia inicjatywy strategicznej przez zaskoczenie oraz maksymalne wykorzystanie szybkości ruchu i siły uderzeniowej wojsk pancernych celem pełnego rozbicia oraz zniszczenia pierwszego rzutu strategicznego wojsk radzieckich nad granicą było podstawowym celem dowództwa niemieckiego.

Dążność do zniszczenia lub opanowania linii i węzłów komunikacyjnych oraz ważnych rejonów ZSRR w celu zrywania mobilizacji, ześrodkowania oraz niedopuszczenia do planowego rozwijania sił głównych wojsk radzieckich na rubieżach obronnych położonych w głębi ZSRR, była głównym celem działań niemieckich związków operacyjnych w ogóle, a związków pancernych i lotnictwa w szczególności.

Dążenie do zdezorganizowania dowodzenia wojskami radzieckimi i kierowanie całokształtem życia kraju przez zmasowane uderzenia lotnictwa oraz głębokie włamania dużych i silnych zgrupowań pancernych, a także działanie grup dywersyjnych na tyłach Armii Radzieckiej ułatwić miało dowództwu niemieckiemu osiągnięcie decydujących celów wojny w krótkim okresie czasu.

Wykonanie w dniu 22 czerwca 1941 r. przez armię niemiecką niespodziewanych, silnych oraz szybkich i głębokich uderzeń pozwoliło jej uzyskać zaskoczenie, uchwycić inicjatywę strategiczną działań w swoje ręce już od pierwszych godzin wojny i osiągnąć takie korzyści, które przez dłuższy okres czasu wywierały duży wpływ na dalszy przebieg wojny.

Mimo znacznego powodzenia początkowego, dowództwo niemieckie nie zdołało zrealizować celów wojny błyskawicznej. Mimo początkowych niepowodzeń i wymuszonego odwrotu Armia Radziecka mając głębokie poparcie całego narodu, zmobilizowanego przez partię komunistyczną do obrony zdobyczy ustroju socjalistycznego, zdołała stawić agresorowi zacięty opór, który z każdym dniem wojny wzrastał na sile.

Liczenie przez kierownictwo polityczne i wojskowe Niemiec faszystowskich na nietrwałość socjalistycznego ustroju radzieckiego oraz skłócenie narodów radzieckich okazało się również złudne. Wojna Niemiec faszystowskich przeciwko ZSRR była bowiem wojną nie tylko między dwoma armiami. Była to walka wszystkich narodów niemieckich przeciwko faszyzmowi - najbardziej reakcyjnej awangardzie imperializmu międzynarodowego. Była to zatem walka na śmierć i życie, walka w obronie istnienia pierwszego w świecie państwa socjalistycznego.

Ogólnonarodowy, bezkompromisowy i niezwykle zacięty charakter wojny wypływał z socjalistycznej istoty państwa radzieckiego, z jedności moralno - politycznej wszystkich narodów radzieckich. Wymagał on przestawienia całej gospodarki ZSRR na tory wojenne, celem zabezpieczenia wszystkich potrzeb frontu, odtworzenia strat oraz przygotowania nowych środków i warunków dla osiągnięcia zwycięstwa nad agresorem.

Omówiony wyżej, najcięższy dla ZSRR, etap wojny dowiódł niezbicie, że radziecki ustrój społeczny i państwowy wytrzymał pomyślnie wszystkie najcięższe próby, dowiódł swej trwałości, żywotności i wyższości nad ustrojem państwowym krajów burżuazyjnych. Do napaści Niemiec hitlerowskich na ZSRR żadne z państw kapitalistycznych nie oparło się bowiem skutecznie agresji hord faszystowskich.

Jak już podkreślono, ogromną rolę w mobilizacji narodów radzieckich do oporu odegrała partia komunistyczna. KPZR przekształciła cały kraj w jeden, wielki obóz wojny i mimo początkowych strat oraz niepowodzeń, potrafiła nie tylko odtwarzać nadszarpnięte siły Armii Radzieckiej. Potrafiła ona powiększyć je i wzmocnić oraz zmobilizować do coraz to bardziej zdecydowanego oporu, który stworzył przesłanki do późniejszych zwycięstw.

Uporczywa i zacięta walka narodów radzieckich przeciwko agresji hitlerowskiej cieszyła się ogromną sympatią i poparciem wszystkich narodów znajdujących się pod okupacją państw faszystowskich. Cieszyła się ona także poparciem szeregu państw kapitalistycznych, które w ZSRR widziały jedyną, realną siłę zdolną do stawienia skutecznego oporu faszystowskim siłom zbrojnym i załamania ich agresji zmierzającej do podboju świata.

Już od pierwszych dni wojny radziecko - niemieckiej zaczęła tworzyć się antyhitlerowska koalicja państw z ZSRR na czele. Już 12 lipca 1941 r. rząd radziecki podpisał umowę z rządem brytyjskim o wspólnych działaniach wojennych przeciwko Niemcom hitlerowskim i ich sprzymierzeńcom. 18 lipca rząd radziecki zawarł z emigracyjnym rządem czechosłowackim E. Benesza, a 30 lipca z emigracyjnym rządem polskim gen. Wł. Sikorskim umowy o wzajemnym poparciu i pomocy w wojnie przeciwko Niemcom. 2 sierpnia podpisany został układ handlowy pomiędzy ZSRR a USA oraz przywrócone zostały stosunki dyplomatyczne z emigracyjnym rządem Norwegii i Belgii oraz szeregiem innych państw świata[x/].

W dniach od 30 września do 1 października 1941 r. w Moskwie odbyła się konferencja przedstawicieli trzech państw - ZSRR, USA i Wielkiej Brytanii, w wyniku której ustalono linię ścisłej współpracy. Na podstawie podjętych umów USA i Wielka Brytania miały, w okresie od 1.10.1941 r. do 30.6.1942 r., dostarczać Związkowi Radzieckiemu miesięcznie następujące ilości uzbrojenia i materiałów[xx/]:

---

x/ Szlak bojowy radzieckich sił zbrojnych. Wyd. MON 1962 r. s. 259-261.

xx/ Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza 1941-1945, T. II, s. 188-189.

400 samolotów /w tym 100 bombowych i 300 myśliwskich/, 500 czołgów, 200 rusznic ppanc., 2000 ton aluminium, 1000 ton płyt pancernych do czołgów, 7000 ton ołowiu, 1500 ton cyny, 300 ton molibdenu. Oprócz tego w okresie najbliższych dziewięciu miesięcy państwa te miały przekazać ZSRR 152 działa przeciwlotnicze i 756 dział ppanc. Związek Radziecki zobowiązał się ze swej strony dostarczać, zarówno Stanom Zjednoczonym, jak i Wielkiej Brytanii, pewnych surowców potrzebnych do produkcji uzbrojenia.

W ten sposób zamiary Niemiec hitlerowskich nakierowane na izolację polityczną ZSRR na arenie międzynarodowej nie doszły do skutku. Przeciwnie, po raz pierwszy od początku wojny, przeciwko koalicji państw faszystowskich, uformował się silny front oporu światowego, w którym Związek Radziecki wraz z Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi odgrywać zaczął pierwszoplanową rolę[x/].

---

x/ Tamże.

L I T E R A T U R A :

- Istoria Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietskogo Sojuza 1941-1945 r., Moskwa T. I 1960 r. T. II 1961 r.
- Druga wojna światowa /pod red. gen.lejt. Płatonowa/, MON 1961 r.
- Müller Hildebrand, Suchoputnaja armija giermaniji 1933-1945 r. /tłum. z niem./ T. I Moskwa 1956 r. T. II Moskwa 1958 r.
- Porażenije giermanskogo imperializma wo wtoroj mirowoj wojnie 1939-1945 g., /pod red.gen. mjr Pawlenko/, Moskwa, 1961 r.
- 22 Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, Książka i Wiedza 1961 r.
- A. Jeremienko marszałek ZSRR, Wspomnienia /czerwiec 1941 r.-luty 1942/, MON 1961 r.
- I. Bołdin gen. płk, Sorok piat dniej w tyłu wroga, Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 4/1961 r.
- J. Tułleniew gen. armii, Na jużnom frontie, Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 3/1960 r.
- M. Popiel gen. lejt, Trudne dni, MON 1961 r.
- M. Zacharow marszałek ZSRR, Początkowy okres Wielkiej Wojny Narodowej i wynikające z niego nauki, Biuletyn Informacyjny Wojskowego Instytutu Historycznego nr 25-26/1961 r.
- A. Gołowko wiceadmirał, W miestie z fłotom, Moskwa 1960 r.
- S. Biurizow marszałek ZSRR, Pierwyje dni. Wojennp-Istoriczeskij Żurnał nr 11/1960 r.
- Jowlew. S. gen. mjr, Walki pod Mińskom, Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 9/1960 r.
- H. Guderian, Wspomnienia żołnierza, MON 1958 r.
- W. Siemionow, Radziecka sztuka operacyjna /zarys rozwoju/, MON 1961 r.
- Sowietskoje wojennoje iskustwo w Wielikoj Otieczestwiennoj Wojnie 1941-1945 g . T. I Moskwa 1962 g.
- H.H. Greiner, Za kulisami OKW, MON 1959 r.
- Hermann Hoth, Panzer-operationem, Wyd. rosyjskie, 1961 r.
- D.F. Grigorowicz, Kijew gorod gieroj, Wojennoje Izdiatielstwo MO SSSR, Moskwa 1962 r.
- D. Batler, Bolszaja strategija, wrzesień 1939-czerwiec 1941 r. Moskwa 1959 r.
- W. Woźnienko gen. mjr, Niektóre zagadnienia treści i charakteru początkowego okresu wojny, Myśl Wojskowa nr 1/1961 r.

- W. Mirnow gen. mjr, O początkowym okresie wojen światowych, Przegląd Informacyjny ASG nr 7/1961 r.
- R. Ruchle gen. mjr, O charakterie naczelnego pierioda w dwóch mirowych wojnach, Wojenno-Istoriczeskij Żurnał nr 10-1959 r.
- Ppłk dypl. E. Żółtowski, ppłk dypl. T. Toporowicz, Początkowy okres wojny w radzieckiej literaturze wojskowej z lat 1959-1960, Myśl Wojskowa nr 3/1961 r.
- A. Bagrejew, Wojennoje iskustwo kapitlisticzeskich gosudarstw 1939 - 1945, Moskwa 1960 r.
- Bronietankowyje i miechanizirowannyje wojska sowietskoj armiji /Kratkij oczerk razwitija i bojowego puti/, Moskwa 1958 r.
- P. Worobiow i K. Krawcow, Zwycięstwa radzieckich sił zbrojnych w WWN. ZSRR 1941-1945, MON 1955 r.
- F. Ruge, Der Seekrieg 1939-1945, Stuttgard 1954 r.
- A.A.A. Anfiłow. Naczało Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny, Moskwa 1962 r.
- D.M. Projektor, Wojna w Jewropie 1939-1941, Moskwa 1963 r.
- Wojenno-Istoriczeskij Żurnał, Roczniki 1962 - 1964 r.
- Opieracji Sowietskich Woorużennych Sił w Wielikoj Otieczestwiennoj Wojnie 1941-1945, T. IV, Moskwa 1959 r.

Opracował:

/-/ppłk dypl. Stanisław FERET

Wyk. w 165 egz.

Egz. nr 1-15-Katedra H.Szt.Woj.
Egz. nr 16-165-Biblioteka Szkol. ASG
Wyk. Feret, ppłk
Druk JD, dnia 27.I.65 r.
nr ks. 279/WW.

A K A D E M I A S Z T Ą B U G E N E R A L N E G O
im.gen.broni K.Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

Rok szkolny 1964/65
Tylko do użytku
wewnętrznego ASG.

ppłk dypl. Stanisław FERET

Temat: "Przebieg działań wojennych oraz ogólna charakterystyka sztuki wojennej Armii Radzieckiej w Wielkiej Wojnie Narodowej ZSRR w okresie od 22.6 do 30.9.1941 r. ze szczególnym uwzględnieniem początkowego okresu wojny".

/ Z a ł ą c z n i k i /

Warszawa-Rembertów styczeń 1965 r.

Spis załączników:

nr 1. Stan ilościowy radzieckich i niemieckich sił zbrojnych w chwili wybuchu wojny.

nr 2. Podział sił niemieckiej armii czynnej na teatry działań wojennych na dzień 22.6.1941 r.

nr 3. Podział związków operacyjnych i taktycznych niemieckiej armii czynnej oraz odwodów na dzień 22.6.1941 r.

nr 4. Podział sił niemieckich na kierunkach strategicznych frontu radziecko-niemieckiego w chwili wybuchu wojny.

nr 5. Podział sił radzieckich na teatry działań wojennych.

nr 6. Urzutowanie sił zbrojnych stron walczących w chwili wybuchu wojny.

nr 7. Urzutowanie sił Zachodnich Okręgów Wojskowych /Frontów/ w chwili wybuchu wojny.

nr 8. Podstawowe dane taktyczno-techniczne czołgów radzieckich.

nr 9. Podstawowe dane taktyczno-techniczne czołgów niemieckich.

nr 10. Zasadnicze dane samolotów radzieckich.

nr 11. Podstawowe dane samolotów niemieckich.

nr 12. Zmiany procentowe w radzieckim lotnictwie w 1941 r.

nr 13. Schematyczne ugrupowanie zaczepne 2 niemieckiej grupy pancernej /schemat nr 1/.

nr 14. Schematyczne ugrupowanie obronne 4 A Frontu Zachodniego /schemat nr 2/.

nr 15. Schematyczne ugrupowanie zaczepne 1 niemieckiej grupy pancernej /schemat nr 3/.

nr 16. Schematyczne ugrupowanie obronne 5 i 6 A Frontu Płd-Zach. /schemat nr 4/.

nr 17. Organizacja radzieckiego lotnictwa wojskowego /schemat nr 5-7/.

nr 18. Ogólny przebieg działań w okresie od 22.6 do końca września 1941 r. /szkic nr 1/.

nr 19. Przebieg działań na kierunku północno-zachodnim /szkic nr 2/.

nr 20. Przebieg działań na kierunku zachodnim /szkic nr 3/.

nr 21. Przebieg działań na kierunku południowo-zachodnim /szkic nr 4/.

Załącznik nr 1

Stan ilościowy radzieckich i niemieckich sił zbrojnych w chwili wybuchu wojny

a/ Stan ogólny na 22.6.1941 r.		
Wyszczególnienie	ZSRR	Niemcy
ludzie	4.900.000	7.234.000
czołgi	17.500 x/	5.640
samoloty bojowe	16.000 xx/	10.000
artyleria i moździerze	91.500	?
b/ Stan sił nad granicą w dniu 22.6.1941 r.		
ludzie	2.600.000	ok.5.000.000
czołgi	9.900 xxx/	3.570
samoloty	9.170 xxxx/	4.950
artyleria i moździerze	46.800	50.000

Uwagi:
x/ w tym nowoczesnych - 15%
xx/ w tym nowoczesnych - 10%
xxx/ w tym nowoczesnych - 15%
xxxx/ w tym nowoczesnych - 15÷18%

Załącznik nr 2

a/ Podział sił niemieckiej armii czynnej na poszczególne teatry działań wojennych na dzień 22.6.1941 r.

L.p.	Nazwa związku	Wschód			Północ		Zachód /Francja/	Płd wsch /Bałkany/	Afryka	Niemcy	Razem:
		w grupach armii	w dyspozycji OKH	w odwodzie OKH2/	Finlandia	Norwegia					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	Sztaby grup armii	3	-	-	-	-	1	-	-	-	4
2.	Sztaby armii polow.	7	1	-	-	1	3	1	-	-	13
3.	Sztaby grup panc.	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4
4.	Sztaby KA	28	2	-	1	-	2	1	-	-	34
5.	Sztaby KZmech.	10	-	1	-	-	-	-	1	-	12
6.	Sztaby korpusów										
7.	zmniejsz.składu	-	2	-	1	2	6	1	-	-	12
8.	Dywizje piechoty										
9.	1 fali	24	1	1	-	-	-	-	-	-	26
10.	2 "	11	3	1	-	1	-	-	-	-	16
11.	3 "	3	-	-	-	1	10	-	-	1 3/	15
12.	4 "	13	-	1	-	-	-	-	-	-	14
13.	5 "	-	1	4	-	-	-	-	-	-	5
14.	6 "	-	-	-	-	-	4	-	-	-	4
15.	7 "	6	1	1	1 4/	4	-	1,3	-	-	14,3
16.	8 "	9	-	1	-	-	-	-	-	-	10
17.	9 "	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	10 "	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19.	11 "	8	2	-	-	-	-	-	-	-	10
20.	12 "	2	4	-	-	-	-	-	-	-	6
21.	13 "	-	-	-	-	-	9	-	-	-	9
22.	14 "	-	-	-	-	-	8	-	-	-	8
23.	15 "	-	-	2	-	2	7	4	-	-	15
24.	Dywizje ochrony	9	-	-	-	-	-	-	-	-	9
25.	Dywizje lekkie	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
25.	Dywizje górskie	1	1	-	2	-	-	2	-	-	6
26.	Dywizje "SS"	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
27.	Dywizje kawalerii	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
28.	zmot.dyw.piechoty	9,6	-	1	-	-	-	-	-	-	10,6
29.	zmot. dyw. "SS"	3,5	-	-	1	-	-	-	-	-	4,3
30.	dywizje pancerne	17	-	2	-	-	-	-	2[5]	-	21
	Razem dywizji:	120,6 +0,5	14	14	4	8	38	7,3	2	1	208,9[6] + 0,5

1/ O.K.H. = Naczelne Dowództwo Wojsk Lądowych.
2/ Odwody O.K.H. - 22.6.1941 r. znajdowały się jeszcze na Zachodzie w Niemczech i na Bałkanach miały przybyć na front wschodni przed 4.7.1941 r.
3/ W Danii
4/ Przerzucona drogą morską z Oslo, przybyła do Finlandii w końcu czerwca.
5/ Łącznie z 5 Dywizją lekką znajdującą się w Afryce
6/ Ponadto dywizja ćwiczebna, dywizje policji polowej itd. Razem ok. 3, 4 dywizji.

Załącznik nr 3

Podział związków operacyjnych i taktycznych niemieckiej armii czynnej oraz odwodów na dzień 22.6.1941 r.

1/ Grupy armii

Sztab grupy armii	Dowódca grupy armii	Teatr działań wojennych	Uwagi:
"Południe"	feldm. v. Runstedt	wschodni	
"Środek"	" v. Bock	"	
"Północ"	" v. Leeb	"	
"D"	" v. Witzleben	zachodni	Równocześnie sztab dowódcy wojsk niemieckich na Zachodzie

2/ Sztaby i dowódcy armii oraz grup pancernych

nr sztabu armii	Dowódca armii	podlegał	teatr działań wojen.	Uwagi:
1	2	3	4	5
1	gen.płk Blaskowitz	Gr. armii "D"	Zachodni x/	x/ Francja
2	gen.płk v.Weichs	O.K.H.	Wschodni xx/	w odwodzie O.K.H.
4	" " v.Kluge	Gr.armii "Środek"	"	xx/przeciwko
6	" " v.Reihenau	Gr.armii "Południe"	"	ZSRR
7	" " v.Dolmann	Gr.armii "D"	Zachodni	
9	" " Strauss	Gr.armii "Środek"	Wschodni	
11	" v.Schubert	Gr.armii "Południe"	"	
12	" List	O.K.H.	Płd-Wsch xxx/	xxx/ Bałkany
15	" v.Fittingof	Gr.armii "D"	Zachodni	
16	" v.Busch	Gr.armii "Północ"	Wschodni	
17	" v.Stülpnagel	Gr.armii "Południe"	"	
18	" v.Küchler	Gr.armii "Północ"	"	
"Norwegia"	" v.Falkenhorst	O.K.H.	Norwegia Płn i Finlandia	

1	2		3	4	5
grupy panc. 1	gen.	v. Kleist	Gr.armii "Południe"	Wschodni	
2	"	Guderian	Gr.armii"Środek"	"	
3	"	Hoth	Gr.armii"Środek"	"	
4	"	Hoeppner	Gr.armii"Północ"	"	

3/ Skład armii niemieckich /korpusy-dywizje/ na 22.6.1941 r.

L.p.	Nazwa armii /związku/	Korpusy	Dywizje	Uwagi:
1	2	3	4	5
1.	1 gr.panc.	3 KZmot, 14 KZmot, 48 KZmot. 29 KA	pułk "SS", dywizja "SS" "Wikking", 16,25 DZmot,9,11,13,14,16 DPanc i 111,75,57,44,298,299 DP	
2.	2 gr.panc.	12 KA, 24 KZmot, 46 KZmot, 47 KZmot	31,34,45,167,255,267 DP,1 DK, 10,29DZmot,ppzmot "W.Niemcy" 3,4,10,17,18 DPanc i Dyw. SS "Reich"	
3.	3 gr.panc.	5 i 6 KA, 39 KZmot, 57 KZmot	5,6,26,35 DP,14,18,20 DZmot, 7,12,19,20,21 DPanc x/	x/Od lipca w Afryce
4.	4 gr.panc.	41 KZmot, 56 KZmot.	269 DP, 290 DOchr. 3,36 DZmot, 1,6,8 DPanc, Dywizja "SS" Trupia głowa"	
5.	17 A	49 KGórski, 52 K. Górski, 4 KA	24,68,71,257,262,295,296,71 DP, 97,100,101 DLekka,444,454 DOchr, 1 DGórska	
6.	11 A	11 KA, 30 KA, 54 KA	22, 50, 72, 76, 170,198,239 DP	
7.	6 A	17, 44, 55 KA	9,56,62,168 DP, 213 DOchr. 297 DP	

1	2	3	4	5
8.	4 A	7,9,13,43 KA	7,17,23,78,131,134 DP,221,286,290 DOchr. 252,258,263,268,292 DP	
9.	9 A	8, 20, 42 KA	8,28,87,102,129,161,162,256 DP, 403 DOchr.	
10.	2 A	Powstała jako odwód OKH. W chwili wybuchu wojny w skład jej weszły jednostki będące w dyspozycji O.K.H. w ilości 24 dywizji.		
11.	16 A	2,10,28 KA	12,30,32,121,122,123,126,253 DP	
12.	18 A	1, 26, 38 KA	1,11,21,58,61,217,291 DP	
13.	A."Norwegia"	33 KA x/ ,36 KA x/ 70 KA. KA "Norwegia"	69,163,169,181,196,199,214,702,71 DP. 2 i 3 DG Bryg. "SS Północ"	x/ skład zmniejszony
14.	Gr.armii "Płd"	34 KA x/ ,31 KA x/ x/w składzie zmniejszonym	79,95,113,125,132 DP, 4 DGórska 99 DLekka	x/ w dyspozycji OKH
15.	Gr.armii "Środek"	35 KA x/ , 53 KA x/ skład zmniejszony	15,52,86,106,110,112,197,251 DP, 293 DP,281 DOchr.,90 Dyw.ćwiczebna	"
16.	Gr.armii "Płn"	23 KA, 50 KA	206,207,254 DP,281,285 DOchr. Dywizja policji "SS"	"
17.	OKH	40 KZmot	60 DZmot, 2,5, DPanc, 46,73,93,94,96, 98 DP x/ 183 DP, 260, 294 DP x/	x/ Odwód OKW od 4.7.1941r

4/ Rozdział środków wzmocnienia do Grup Armii.

L.p.	Środki i związki	W Grupie Armii "Południe"	W Grupie Armii "Środek"	W Grupie Armii "Północ"	W dyspozycji OKH	Razem przeciwko ZSRR
1	2	3	4	5	6	7
	Artyleria					
1.	Dywizjony dział panc.	4	6	1	-	11
2.	bateria dział panc.	-	-	5	-	5
3.	dywizjony dział 105 mm	7	15	6	-	28

1	2	3	4	5	6	7
4.	dywizjony ciężk. haubic polowych	10	16	11	-	37
5.	dywizjony art. /miesz./	5	5	2	-	12
6.	dywizjony "Mortirów" 210 mm	8	17	4	-	29
7.	dywizjony haubic 240 mm	2	-	-	-	2
8.	dywizjony armat 150 mm	2	3	2	-	7
9.	dywizjony A.J.R.	11	14	9	-	34
10.	baterie balonów na uwięzi	1	3	2	-	6
11.	baterie kolejowe	2	5	2	-	9
	Wojska inżynieryjne					
1.	bataliony saperów	16	23	13	-	52
2.	zmot. bat. budowlane	8	12	5	-	25
	Wojska budowlane					
1.	bataliony budowlane	33	35	21	2 x/	91
2.	bataliony budowy dróg	16	11	8	-	35
	Wojska chemiczne					
1.	dywiz.moźdź.chemicz.	1	4	2	-	7
2.	pułki sześciolufowych moźdz.chemiczn.	2	2	1	-	5
3.	oddziały przeciwgazowe/odkażania/	2	2	1	-	5
4.	oddziały odkażania dróg	1	1	1	-	3
	Inne wojska					
1.	bataliony cyklistów	-	-	2	-	2
2.	zmot. bat. rozpoznawcze	-	1	-	-	1
3.	bat.karabinów maszynowych	1	1	1	-	3
4.	dywizjony art. ppanc	4	6	3	-	13
5.	bataliony przeciwlotn.	2	5	2	-	9
6.	dywizjony art.plot. RGK	4	4	2	-	10
7.	bataliony czołg.miotaczy ognia	1	2	-	-	3
8.	pociągi pancerne	3	6	3	-	12

x/ Dla budowy kwatery głównej O.K.H.

Załącznik nr 4

Podział sił niemieckich na kierunkach strategicznych frontu radziecko-niemieckiego w chwili wybuchu wojny z uwzględnieniem odwodów OKW mających przybyć na front do 4.7.1941 r.

Jednostki	Zgrupowania strategiczne					
	na północ od Polesia		na południe od Polesia		północne skrzydło strategiczne	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Dyw. piech. /Kawal./	66	45	57	39	22,5	16
Dyw. pancerne	12	70	5	30	-	-
Dyw. zmot.	10	64	5,5	36	-	-
R a z e m ?	88	50	67,5	38	22,5	16

Załącznik nr 5

Podział sił radzieckich na teatry działań wojennych w chwili wybuchu WWN ZSRR

Przewidywane teatry działań wojennych	Ilość dywizji na danym teatrze					Procent całości sił zbrojn.
	DP	DPanc	DZmech	DKaw	Razem	
Zachodni	103	40	20	7	170	56,1
Dalekowschodni	23	4	3	1	31	10,3
Południowe	14	4	2	5	25	8,2
Odwody NDAR /Okręgi wewnętrz./	58	13	6	-	77	25,4
Razem:	198	61	31	13	303	100

Ilość dywizji w poszczególnych Frontach zachodniego teatru działań wojennych w dniu 22.6.1941 r.

Kierunki strategiczne	Okręgi wojskowe /fronty/	Ilość dywizji					Procent sił zbr. zachodn. teatru
		DP	DPanc	DZmech	DKaw	Razem	
Na północ od Polesia	Nadbałtycki	19	4	2	-	69	40,5%
	Zachodni	24	12	6	2		
Na południe od Polesia	Kijowski,	32	16	8	2	80	47,1%
	Odeski	13	4	2	3		
Północny odcinek frontu	Leningradzki	15	4	2	-	21	12,4%
Razem dywizji:		103	40	20	7	170	100%

Załącznik nr 6

Urzutowanie sił zbrojnych stron walczących w chwili wybuchu wojny

Wyszczególnienie	ZSRR	Niemcy
1szy rzut Frontów i Grup armii:		
- DPiech	66	117
- DPanc	24	17
- DZmot	12	15,5
- DKawal.	6	3,5
Razem:	108	153
2-gi rzut Frontów i Grup armii:		
- DPiech	37	13
- DPanc	16	-
- DZmot	8	-
- DKawal.	1	-
Razem:	62	13
Odwody strategiczne:		
- DPiech	58	21
- DPanc	13	2
- DZmot	6	1
Razem:	77	24
Ogółem dywizji na froncie	247 x/	190 xx/

x/ z ogólnie posiadanych 303 dywizji
xx/ z ogólnie posiadanych 214 dywizji

Załączniki nr 7

Urzutowanie sił zachodnich okręgów wojskowych /Frontów/
w chwili wybuchu wojny

Okręgi wojenne /fronty/	Skład 1-go rzutu		Skład 2-go rzutu		Procentowy rozdział sił według rzutów	
	Skład	ilość dywizji	Skład	ilość dywizji	1-szy rzut	2-gi rzut
1	2	3	4	5	6	7
Leningradzki /Front Półn./	14,7 i 23A /DP-13,DPanc -2,DZmech-1/	16	DP-2 DPanc-2 DZmech-1	5	76%	24%
Nadbałtycki /Front Płn-Zach./	8 i 11 A /DP-15, DPanc-4,DZmech--2, DK-0/	21	27 A /DP-4/	4	84%	16%
Zachodni /Front Zachodni/	3,10 i 4A/DP-12, DPanc-8,DZmech-4 DK-2/	26	13A. Razem: DP-12 DPanc-4 DZmot-2	18	59%	41%
Kijowski /Front Płd-Zach/	5,6,26i12 A /DP-17,DZmech--4, DK-1/	30	DP-15 DPanc-8 DZmech-4 DKawal-1	28	51%	49%
Odesski /Front Płd/	9A,SA Nadm./DP-9,DPanc-2, DZmech-1 DK-3/	15	DP-4 DPanc-2 DZmech-1	7	68%	32%
Razem	DP-66 DPanc-24 DZmech-12 DKawal.-6	108	DP-37 DPanc-16 DZmech-8 DKawal.-1	62	63%	27%

Załącznik nr 8

Podstawowe dane taktyczno-techniczne
czołgów radzieckich z 1941 r.

Nazwa czołgu	Typ stary				Typ nowy	
Dane	BT[1]	T-26	T-28	T-35	T-34	KW[3]
Waga w tonach	13,9	10,5	29,2	45	28	46
ilość dział / kaliber w mm	1 / 45 lub 76	1 / 45	1 / 76	1 i 2 / 76 45	1 / 76	1 / 76
ilość k-mów / kaliber w mm	1 / 7,62	1 / 7,62	4 / 7,62	5 - 7 / 7,62	2 - 3 / 7,62	3 / 7,62
szybkość w km/godz.	53[2]	30	23	35	54	34-35
moc silnika na 1 t wagi	19,6	8,5	17,1	13,3	16,2	12,5
nacisk w kg na cm^2	0,9	0,7	0,77	?	0,66	0,75
załoga	3	3	6	?	4	5

Uwagi:

1/ Były typy: BT, BT-5, BT-7. Ich dane zbliżone do siebie.
2/ Szybkość na gąsienicach. Na kołach szybkość 72 km/godz.
3/ Czołgi KW budowano w wersjach:
KW - 1A i 1B - 43,5 ton, działo 76 mm
KW - 2 - 46 ton i działo 152 mm hb
KW - 8 - 48 ton, działo 85 mm

Załącznik nr 9

Podstawowe dane taktyczno-techniczne
czołgów niemieckich z 1941 r.

Nazwa czołgu / Dane	T-1 lekki	T-2i2b lekki	T-3 średni	R-35 x/ średni	TNC-38 xx/	T-4 średni	S-35 xxx/	Działo szturmowe
Waga w tonach	6	10	20-22	10,4	11	24-25	19,5	22
ilość dział / kaliber w mm	-	1 / 20	1 / 37lub50	1 / 37	1 / 37	1 / 75	1 / 47	1 / 75
ilość k-mów / kaliber w mm	2 / 7,92	1 / 7,92	3 / 7,92	1 / 7,50	2 / 7,92	2 / 7,92	2 / 7,50	?
szybkość w km/godz.	40	45	70	23	35	50	37	50
moc silnika na 1 tonę	?	15,9	13-15	ok.9	11,4	ok. 13,3	ok.11,3	14,5
nacisk w kg/cm^2	?	0,65	0,95	0,92	0,72	0,9	0,82	1,00
załoga	2	3	5	2	4	5	4	5

x/ Typ francuski - zdobyczny
xx/ Typ czeski - zdobyczny
xxx/ Typ francuski - zdobyczny

Załącznik nr 10

Zasadnicze dane samolotów radzieckich z lat 1926-1941

Nazwa i przeznaczenie samolotu	Rok produkcji	Załoga	Dane taktyczne					Uzbrojenie			
			Prędkość maks. w km/godz.	Prędkość wznoszenia /w min/ wysokość /w m/	Pułap /w m/	Zasięg /w km/	Km 7,62 mm	Km 12,7 mm	Ilość działek RS i ich kaliber	Udźwig bomb w kg.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
R-3, rozpoznawczy	1926	1	230	?	5400	?				1000
TB-1 bombowiec DZ	1926		212	?	4830	?				1000
I-2bis, myśliwiec	1927	1	257	-	6000	-				-
I-5, myśliwiec	1930	1	302	10,1 / 5000	?	530				-
Po-2 /U-2/ łącznikowy	1930	2	145	20 / 3000	4350	470	1			160-200
TB-3, bombowiec	1930	8	288	22 / 5000	6960	4000	8			2000-4000
R-5, rozp., bomb. szturmowy	1931	2	201	8,5 / 1000	4400	600	2			200-400
I-16, myśliwiec	1934	1	462	5,15 / 5000	10800	625	4			100
SB, bombowiec	1934	3	445	8,2 / 5000	9000	1000	4			600-1500
I-15bis, myśliwiec	1935	1	367	7,0 / 5000	9000	770	4			150
I-153, myśliwiec	1935	1	427	5,8 / 5000	10700	690	4	-	-	200

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Jak-1, myśliwiec	1935	1	427 572	5,7 5000	10500	700	2	-	1/20/mm 6 RS-82	-
Ił-2, szturmowiec	1940	1	450	10,6 5000	7500	630	2	-	2/23 mm 8 RS-132	400-600
Pe-2,bombowy i rozp.	1940	3	540	9,0 5000	9000	1500	4	-	-	600-1000
Jer-2,bombowiec DZ		3	430	16,5 5000	7700	4100	3			1000
DB-3f/Ił-4/bombowiec	1940	3-5	448	10,25 5000	10500	2540	3			1000-25000
TB-7, bombowiec DZ	1940	11	440	14,6 5000	10300	4700		2	2/20 mm	2000-4000
Su-2,bombowiec	1940	2	467	11,8 5000	9000	8600	3			400 - 600
MIG-3, myśliwiec	1941	1	620	5,3 5000	12000	1000	2	1	-	200
ŁaGG-3, myśliwiec	1941	1	549	5,85 5000	9600	556	2	2	1/23 mm	200

Załącznik nr 11

Podstawowe dane niektórych samolotów niemieckich z 1941 r.

Typ / Dane	Myśliwce			Bombowce		
	Me-109	Me 109-F	FW - 190 A 1-3	Ju-87 "Stukas"	Ju-88	He-111
Silnik	DW 600A	DW-601	BMW-801	JJ-211	JJ-211	DB-601
Rok przyjęcia na uzbrojenie x/	1939	1940	1941	1936 xxx/	1939 xxxx/	1936 xxxxx/
Prędkość w km/godz. maks.	540 xx/	630 xx/	625 xx/	395 xx/	445 xx/	418 xx/
przelot.	450	470	470	350	400	370
Pułap w metrach	10700	11400	12000	8100	7400	7300
Zasięg w km	720	850	840	850	2200	4200
Uzbrojenie k-mów	2 - 4	2	1-2	2-4	4	6-7
kaliber	7,92	7,92	7,92	7,92	7,92	7,92
działk	1 - 2	1 - 3	1	-	-	1
kaliber	?	?	20			
Udźwig bomb w kg.	100	250	500	700	1000	1400
Załoga	1	1	1	1-2	2-4	4-5

Uwaga:

x/ użycia w działaniach bojowych,

xx/ na wys. 4000 m,

xxx/ w wersji Ju-87 A-H, z lat 1939-1940: 3 kmy, prędkość do 360 km/godz., pułap praktyczny do 7200 m, zasięg 1000 km,

xxxx/ w wersji Ju-88A-1 z 1939 r. 4 k-my, udźwig bomb 2500 kg, prędkość maksymalna 472 km/godz., pułap 8235 m, zasięg 1000 km,

xxxxx/ w wersji He-111 H, 1940 r.: prędkość maksymalna 400 km, pułap 8400 m, zasięg 2800 km.

Załącznik nr 12

Zmiany procentowe w radzieckim lotnictwie frontowym w 1941 r.

Rodzaj lotnictwa	Stan samolotów na:	
	22.6.1941 r.	1.1.1942 r.
a/ bombowe:	36,6%	50,7%
w tym: dzienne	36,6%	29,7%
nocne	-	21,0%
b/ szturmowe:	0,1%	3,7%
c/ myśliwskie:	57,0%	45,1%
d/ rozpoznawcze:	6,3%	0,5%

Wyk. w 165 egz.
Egz. nr 1-15-Katedra H.Szt.Woj.
Egz. nr 16-165-Bibl.Szkol. ASG
Wyk. Feret, ppłk
Druk JD, dnia 27.I.65 r.
nr ks. 279/WW.
Druk ASG cw 0-XV-2578

Schemat 1 — Schematyczne ugrupowanie zaczepne 2 Grupy Pancernej — Załącznik nr. 13

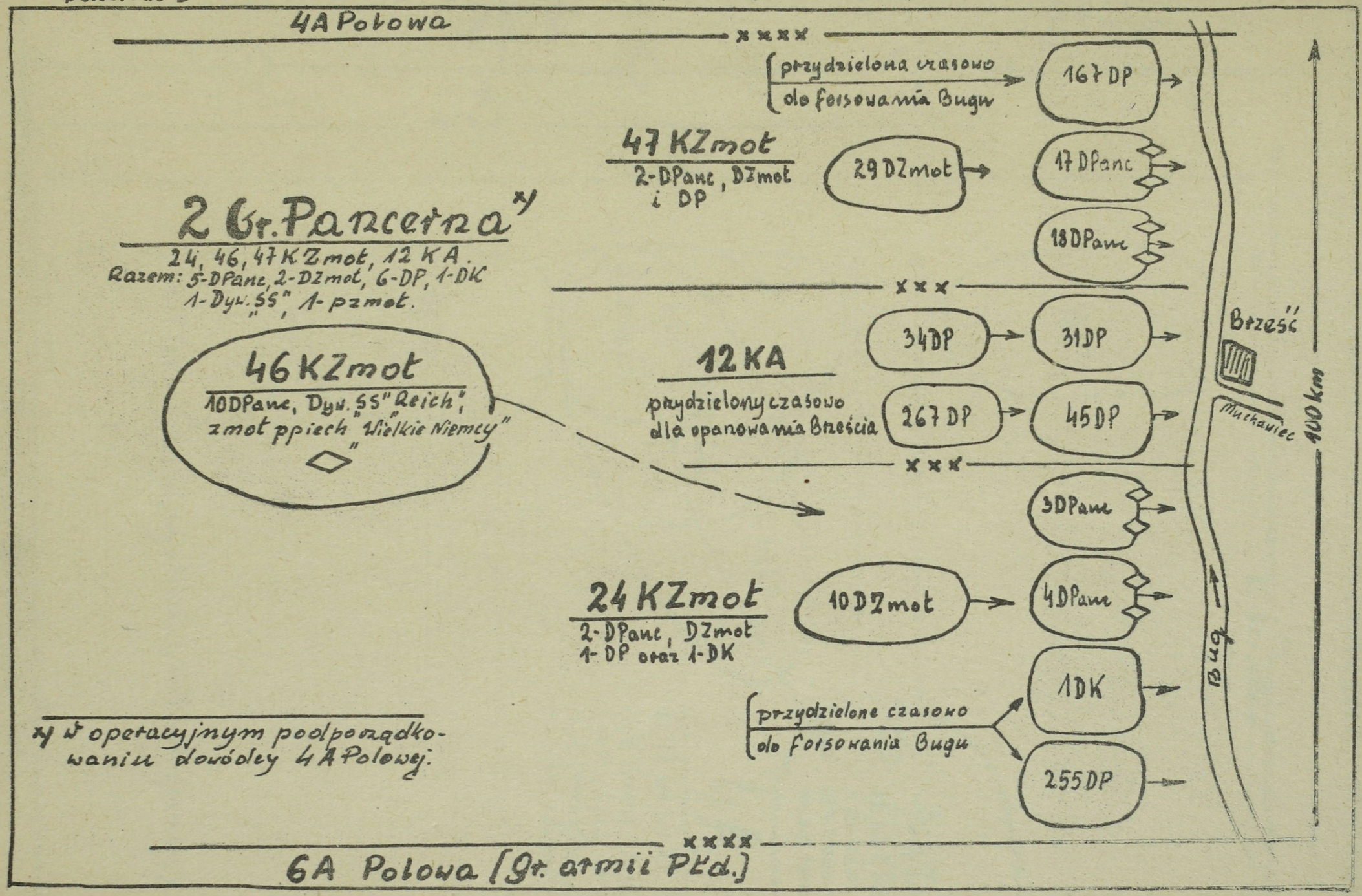

x) w operacyjnym podporządkowaniu dowódcy 4A Polowej.

Schemat 2. Schematyczne ugrupowanie obronne 4A Frontu Zach. Załącznik nr 14.

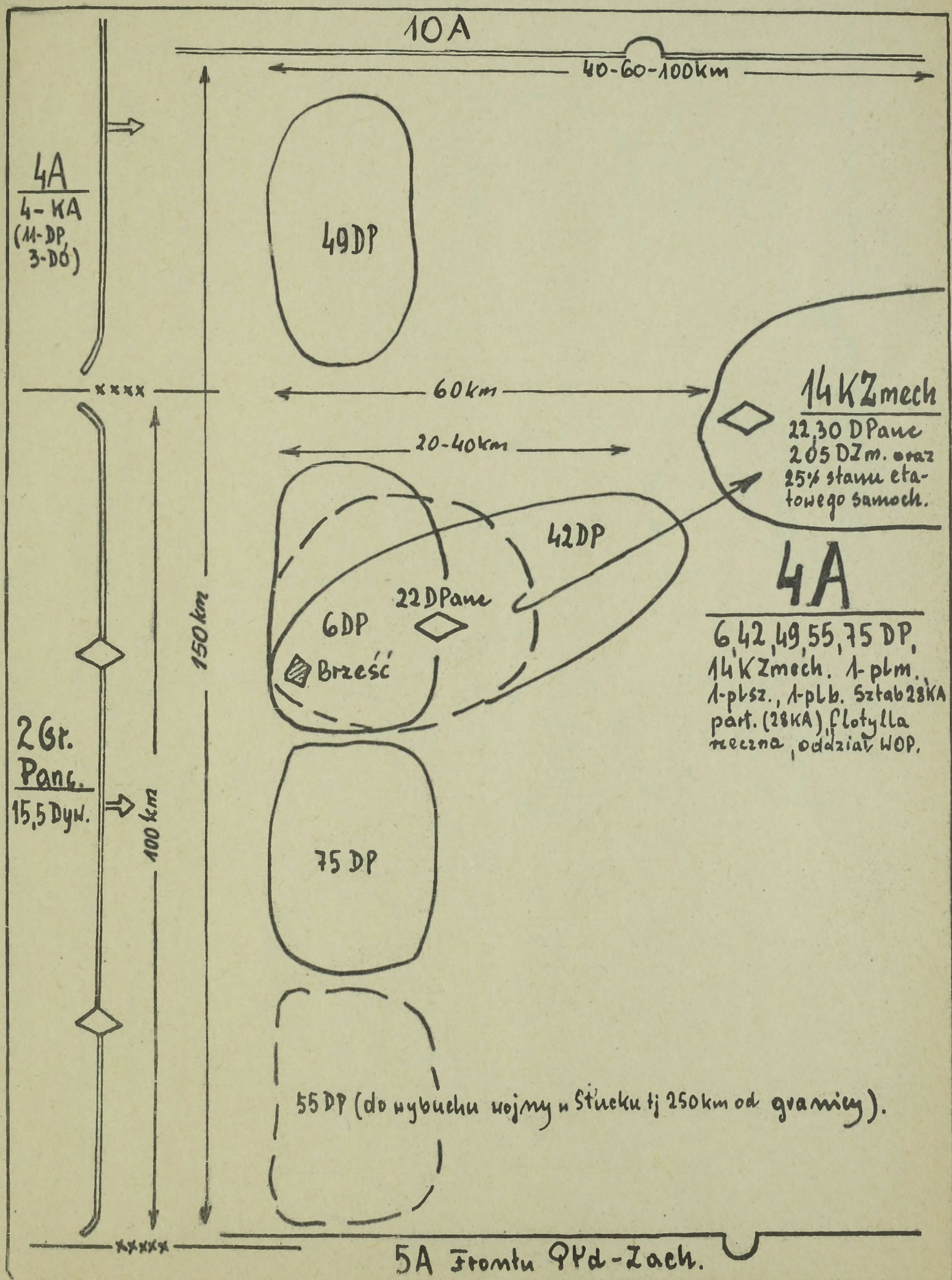

Załącznik nr 15

Schemat 3. Schematyczne ugrupowanie 1 Grupy Pancernej

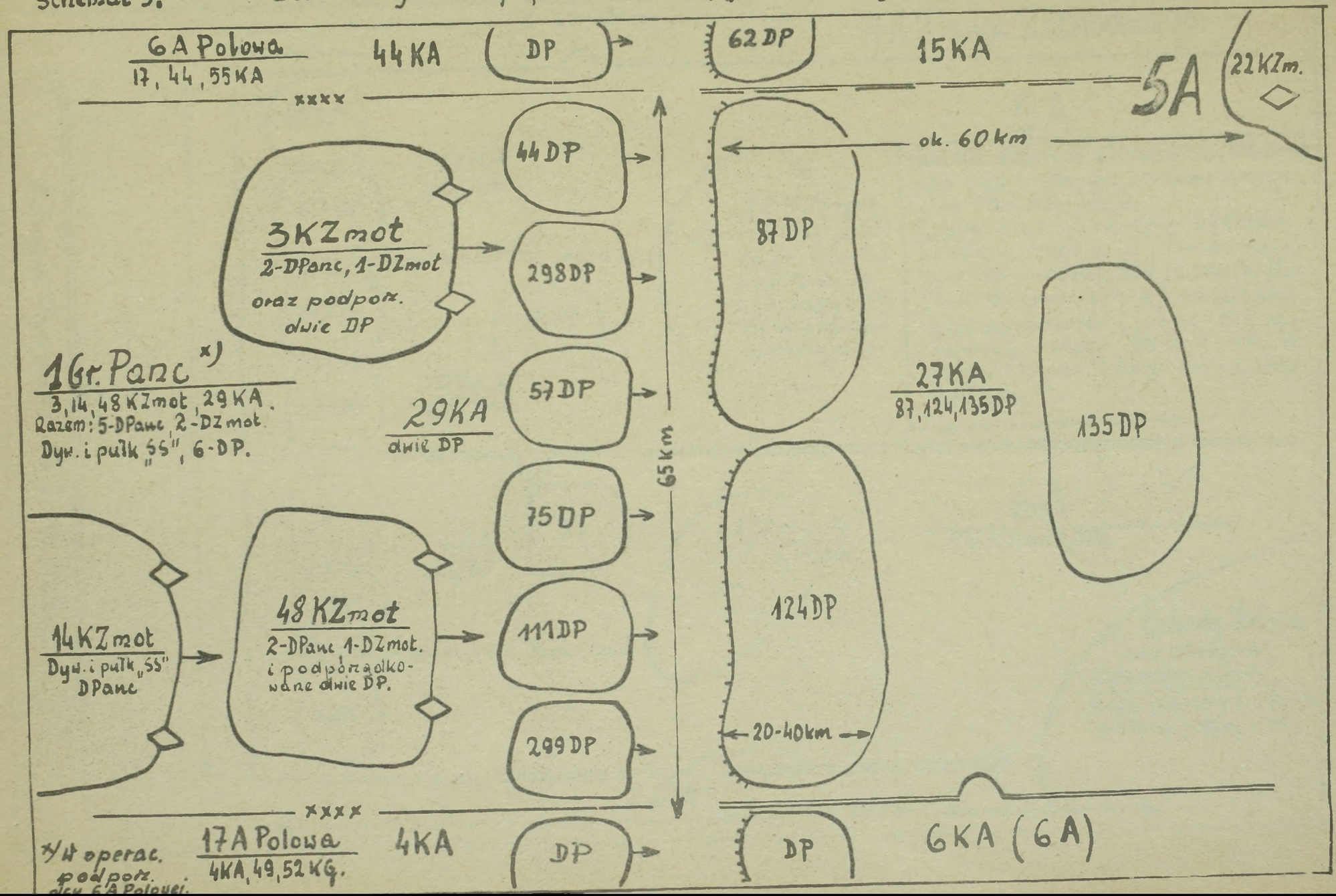

x/ 4 operac. podpor. dyw. 6A Polowej.

Załącznik nr 16

Schemat 4. Schematyczne ugrupowanie 5 i 6 A Frontu Płd-Zachodniego.

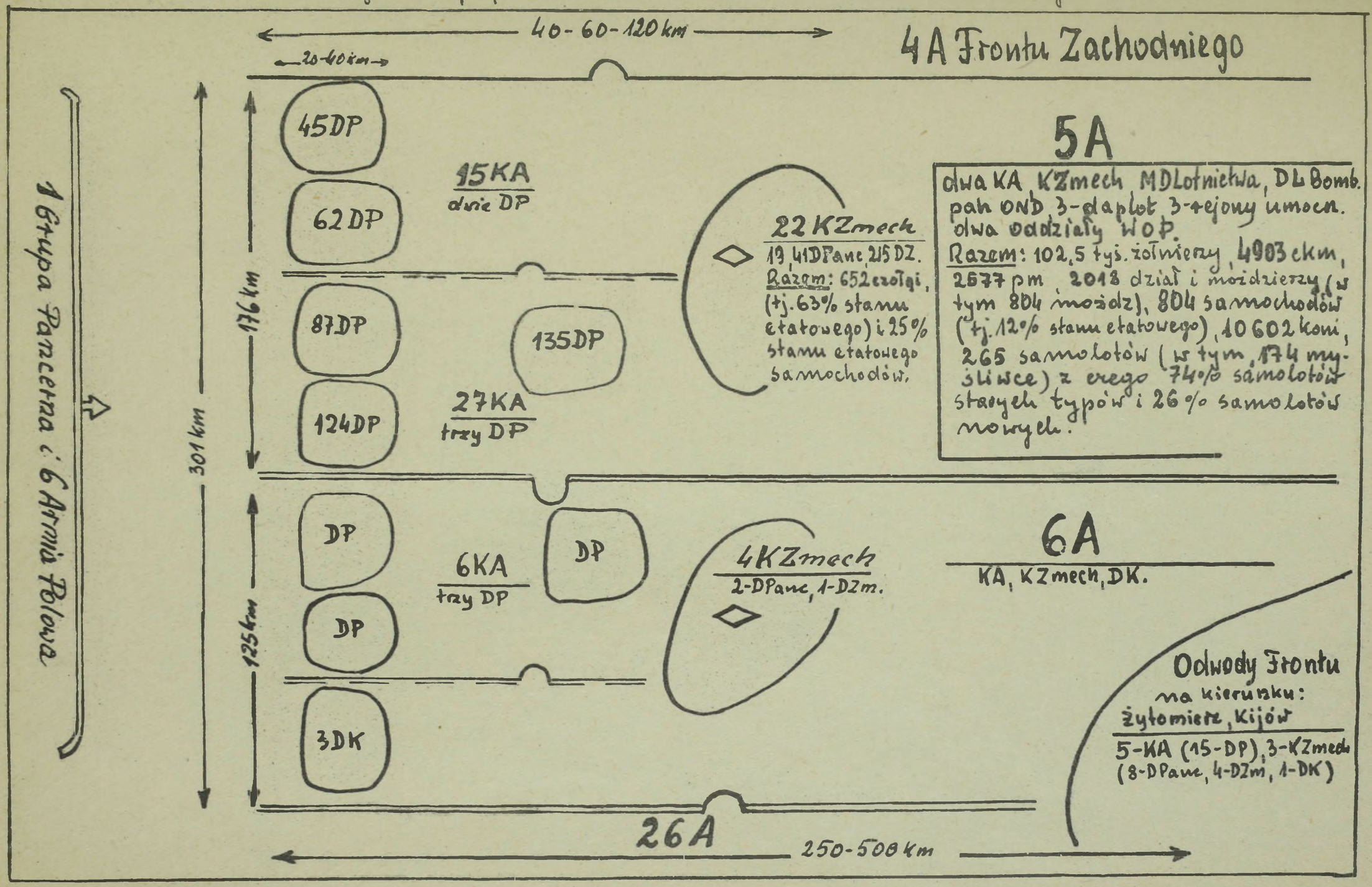

Załącznik nr. 17

Schemat nr5

Organizacja pułku lotnictwa bombowego dalekiego zasięgu N.D.

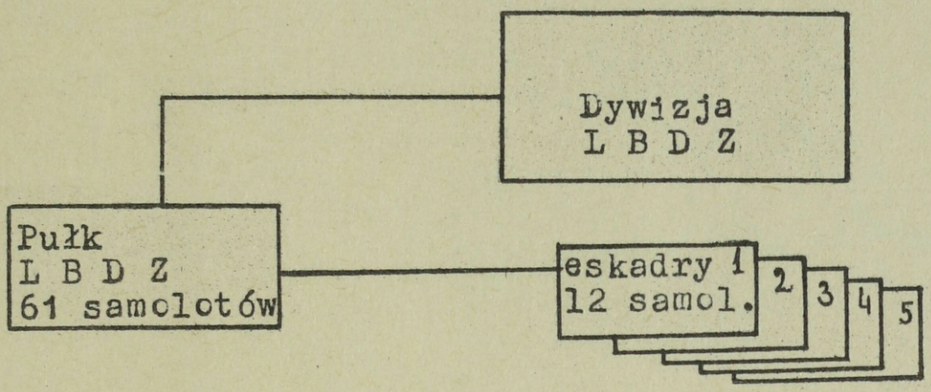

Organizacja pułku lotnictwa bombowego bliskiego zasięgu /frontowe/

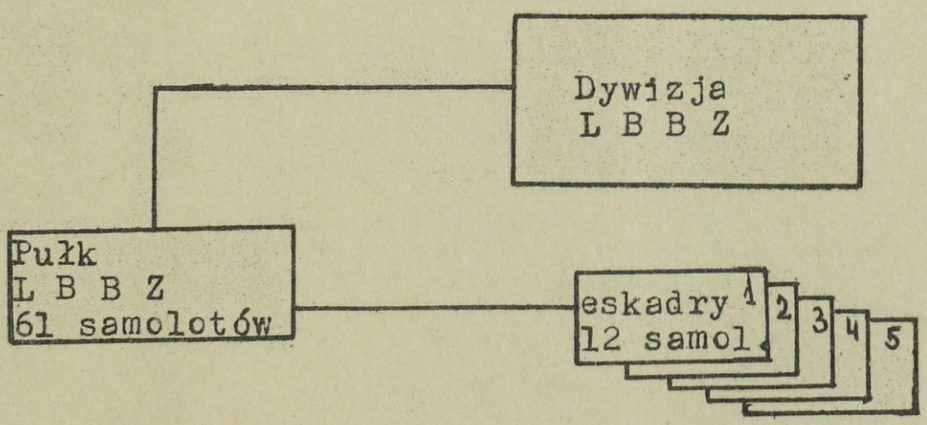

Organizacja radzieckiego lotnictwa frontowego w chwili wybuchu wojny.

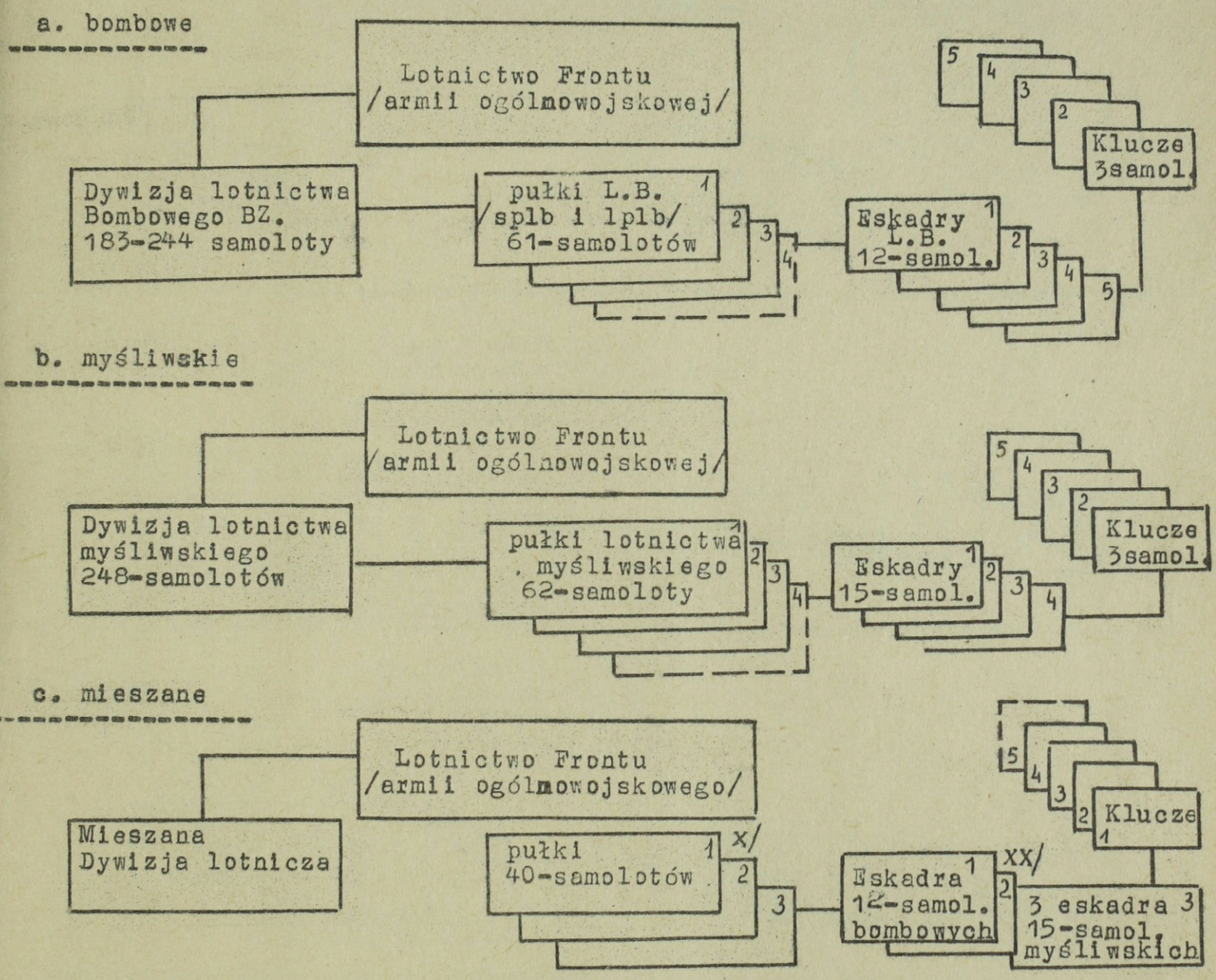

x/ pułki posiadały po 2 eskadry lekkich bombowców i 1 eskadrę myśliwców

xx / eskadry były jednorodne bombowe, lub myśliwskie.

Schemat nr7 3

Organizacja pułku
lotnictwa szturmowego

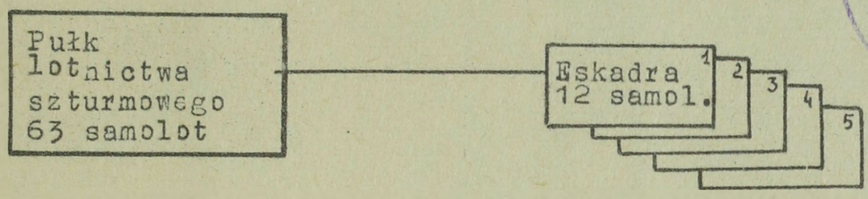

Szkolenia
527
Warszawa

Organizacja pułku
lotnictwa rozpoznawczego
armii ogólnowojskowych

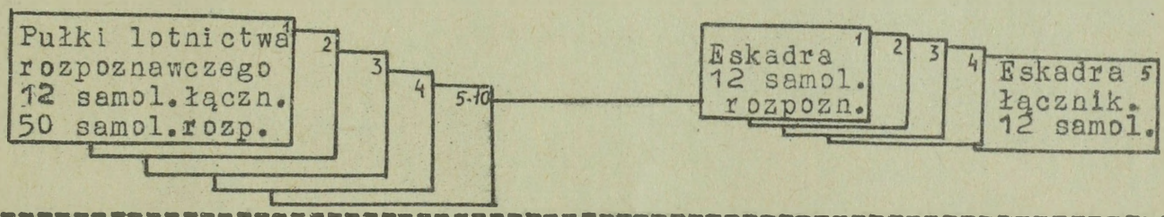

Organizacja lotnictwa
korpusów piechoty

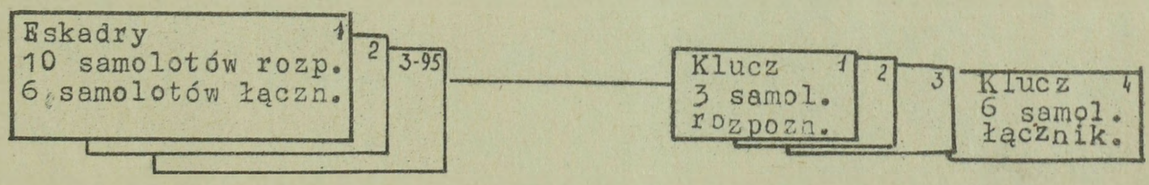

Uzupełnienie samolotów po 22.6.1941 r.

Zródła zaopatrywania w sprzęt lotniczy	Związek Radziecki			Niemcy	Uwagi
	Produkcja 1941 r.	Import	Razem	Produkcja 1941 r.	
	7902 samolotów	315 samolotów	8217 samolotów	12401 samolotów	

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 61112
Akademii Obrony Narodowej

Załącznik nr 18

SZKIC NR 1 OGÓLNY PRZEBIEG DZIAŁAŃ W OKRESIE OD 22.6 DO KOŃCA WRZEŚNIA 1941 r.

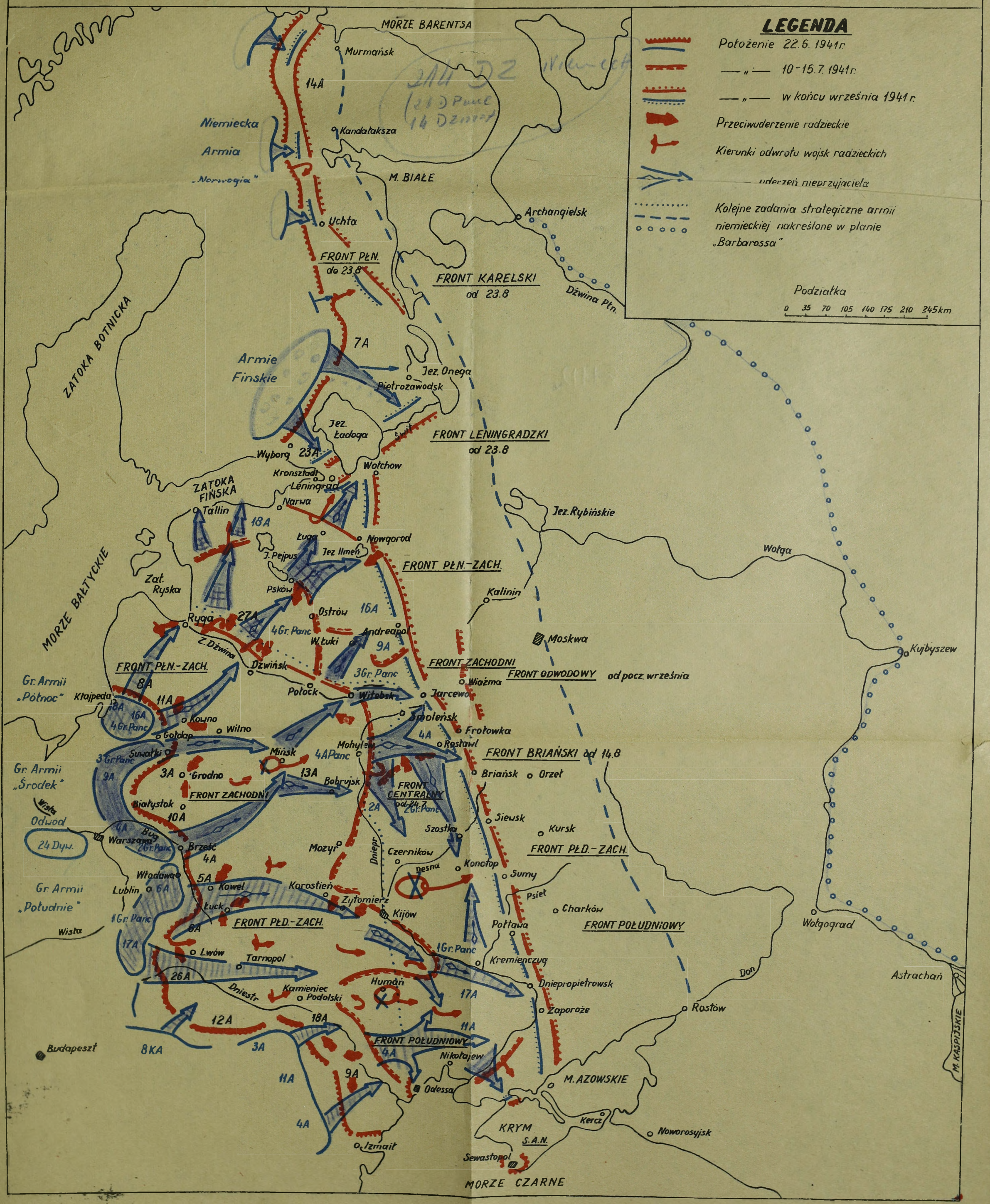

Załącznik nr19

SZKIC NR 2 PRZEBIEG DZIAŁAŃ NA KIERUNKU PÓŁNOCNO ZACHODNIM (22.6 - 15.7. 1941r.)

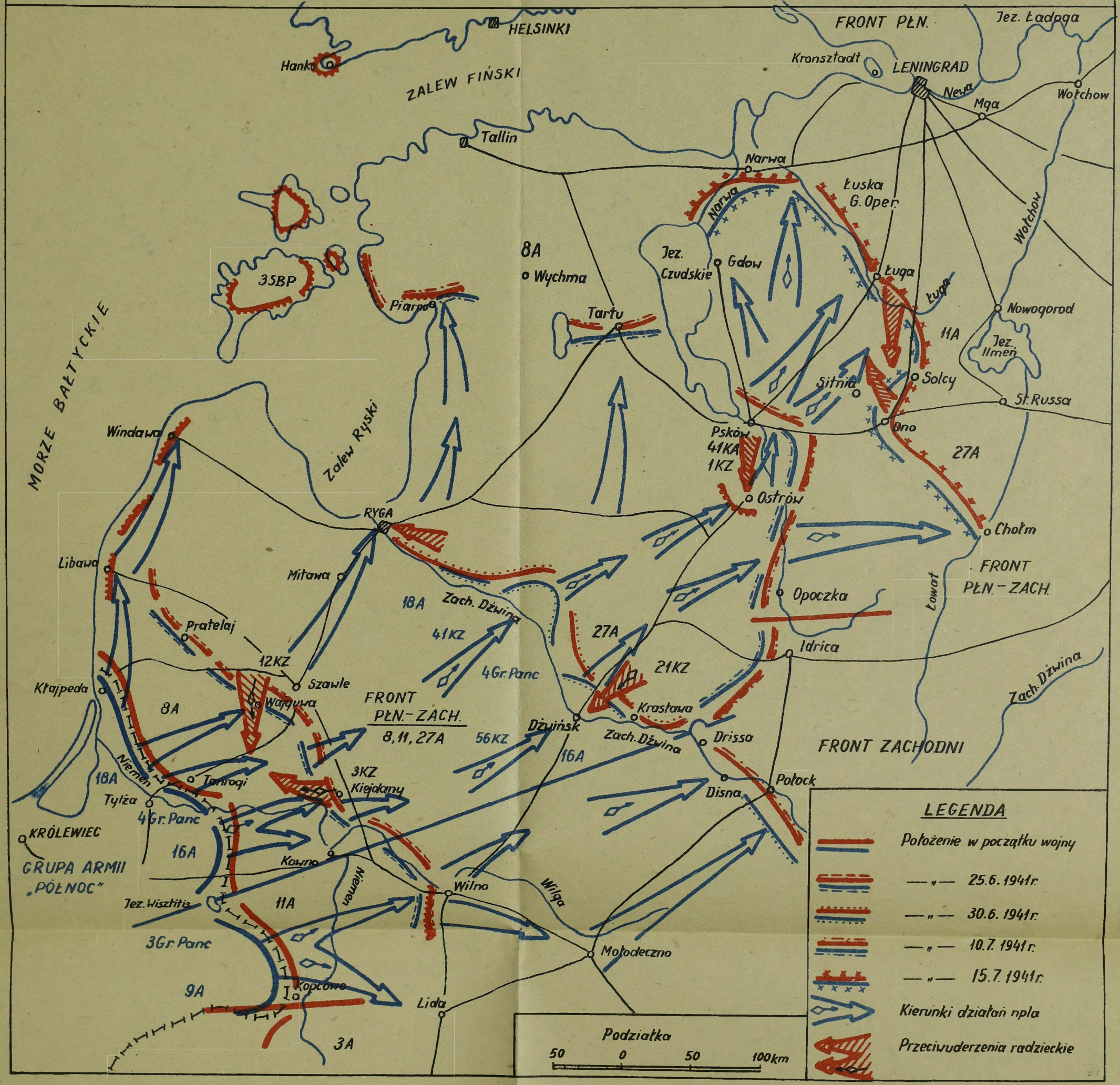

Załącznik nr 20

SZKIC NR 3 PRZEBIEG DZIAŁAŃ NA KIERUNKU ZACHODNIM (22.6 - 10.7.1941 r.)

M. BAŁTYCKIE
KŁAJPEDA
8A
11A
Niemen
KOWNO
KRÓLEWIEC
GRUPA ARMII „PÓŁNOC"
Gołdap
Jez. Wisztitis
Olita
WILNO
Wilja
Wilejka
Mołodeczno
3 Gr. Panc
Suwałki
Olecko
Olsztyn
9A
Augustów
Kopcowo
Lida
GRODNO
Skidel
Niemen
Nalibоki
MINSK
Nowogródek
Jednostki 3 i 10A
Mosty
Słołpce
11KZ
Krynki
Biebrza
Osowiec
Sokółka
3A
GRUPA ARMII „ŚRODEK"
Łomża
Wizna
Ostrołęka
6KZ
BIAŁYSTOK
13KZ
Suraż
Narew
Zelwa
Słonim
Leśna
Baranowicze
Szczara
10A
Bielsk
Bug
Nurzec
Prużany
Bereza
Jesiołda
Mielnik
WARSZAWA
4A
Siedlce
Biała Podlaska
Międzyrzec
Brześć
Kobryń
14KZ
Drohiczyn
Prypeć
2 Gr. Panc
Stowałycze
Włodawa
Radom
LUBLIN
Chełm
Wisła
Bug
GRUPA ARMII „POŁUDNIE"
Pińsk
Prypeć
Dawidgródek
Mozyr
Słuck
S. Dorogi
4A
Świsłocz
Dźwińsk
Druja
Zach. Dźwina
Driissa
Głębokie
Dokszyca
Ułła
Bieszenkowicz
Lepel
Połock
22A
Newal
Zach. Dźwina
WITEBSK
19A
7KZ
Sienno
20A
5KZ
Dniepr
Drsza
Jołoczyn
Szkłow
Borisow
Smolewiczi
39KZ
Berezino
Wołma
13A
Mohylew
Bychow
Jeziorany
Bobrujsk
Rogaczew
21A
Żłobin
Berezyna
Reczica
Homel
Ptycz
Dniepr
Soż

FRONT PÓŁNOCNO-ZACHODNI
8, 11, 27A

FRONT ZACHODNI
3, 4, 10, 13A

FRONT POŁUDNIOWO-ZACHODNI
5, 6, 26, 12A

Podziałka
50 0 50 100 km

LEGENDA

- Położenie w początku wojny
- — „ — 25.6.1941 r.
- — „ — 30.6.1941 r.
- — „ — 2.7.1941 r.
- Położenie 10.7.1941 r.
- Kierunki uderzeń niemieckich
- Przeciwuderzenia nadzieckie oraz wyjście z okrążenia

SZKIC NR 4 PRZEBIEG DZIAŁAŃ WOJENNYCH NA KIERUNKU POŁUDNIOWO-ZACHODNIM (22.6-15.7.1941r.)

GRUPA ARMII ŚRODEK

GRUPA ARMII POŁUDNIE

1Gr. Panc 6A
17, 11A (n)
3 i 4A (r)
8KA (w)

1Gr. Panc

FRONT ZACHODNI

FRONT PŁD.-ZACH.
5, 6, 26, 12A

FRONT POŁUDNIOWY od 24.6.41r.
9 i 18A

Bug, Brześć, Pińsk, Prypeć, Homel, Soż, Mozyr, Łojew, Simonowicze, Włodawa, Styr, Horyń, Dniepr, Prypeć, Desna, Czernihów, Wisła, LUBLIN, Chełm, Kowel, Sarny, Owrucz, Korosteń, Okuninowo, Hrubieszów, Włodzimierz-Wołyński, Łuck, Klewań, Równe, Stucz, Nowogród-Wołyński, Tomaszów, San, Sokal, Beresteczko, Dubno, Ostróg, Żytomierz, KIJÓW, Krystynopol, Rawa Ruska, Radziechów, Mierba, Krzemieniec, Szepietówka, Krakowiec, LWÓW, Łopatin, Toporów, Brody, Wiszniewiec, Jampol, Fastów, Przemyśl, Sambor, Ostropol, Berdyczew, Kazatyn, Różin, Biała Cerkiew, Kaniow, Tarnopol, Drohobycz, Proskurów, Leticzew, Winnica, Czerkassy, Dniepr, Stanisławów, Czortków, Żmerinka, Dniestr, Kołomyja, Kamieniec-Podolski, Humań, Trostianiec, Kirowograd, Chocim, Mohylew-Podolski, Czerniowce, Lipkany, Pierwomajsk, Soroki, Stefaniszki, Bielcy, Ingul, Seret, Skuliany, Prut, Orgiejew, Urzęcny, JASSY, KISZYNIEW, Tiraspol, Pld Bug (Boh), Nikołajew, Huszi, Leowo, Dniestr, ODESSA, Gałacz, Izmaił, Dunaj, MORZE CZARNE

4A, 6A, 5A, 17A, 26A, 12A, 8KA (w), 18A, 3A (r), 11A, 9A, 4A (r)

22KZ, 9KZ, 31KA, 9KZ, 22KZ, 19KZ, 15KZ, 8KZ, 15KZ, 15, 4 i 16KZ

LEGENDA

- Położenie w dniu 22.6.1941r.
- —„— 2.7.1941r.
- —„— 10.7.1941r.
- —„— 15.7.1941r.
- Kierunki uderzeń niemieckich
- Przeciwuderzenia radzieckie

Podziałka
50 0 50 100 km